

ગુજરાતી ચોથા ધોરણને ઉપયોગી,

હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસનો સાર.

(ગુજરાતના ઇતિહાસના વિશેષ સંબંધમાં)

પ્રકરણ પેહેલું.

ગુજરાતમાં મુસલમાની રાજ્ય.

ઈ. સ. ૧૩૦૪થી ૧૭૫૭ સુધી—૪૫૩ વરસ.

૧ દિલ્લીની બાદશાહી.

ઈ. સ. ૧૩૦૪—૧૪૦૩—૯૯ વરસ ચાલી.

ગુજરાતના છેલ્લા રજપૂત રાજા કરણ્ય પાસેથી દિલ્લીના બાદશાહ અલાઉદ્દીને ઇ. સ. ૧૩૦૪ માં ગુજરાત હત્યો, ત્યારથી ગુજરાતમાં મુસલમાની રાજ્ય થયું. દિલ્લીના બાદશાહો પોતાની તરફથી અમલ કરવા સૂબા મોકલતા. પેહેલો સૂબો અલિકદ્દામાં ઇ. સ. ૧૩૦૪ માં અને કમાલુદ્દીન ઇ. સ. ૧૩૧૭ માં આવ્યો, ત્યાર પછી અલિકદ્દીનાર, અમદવાડ, ફરતુલામાં વગેરે ધણાક સૂબા આવ્યા; એ સૂબા તથા તાબાના રાજાઓ માંદોમાંદી લડતા તેથી દેશ ઉજડ થતો. એ સૂબા પાટણમાં રહી અમલ કરતા. એમના વખતમાં રૈયત દુઃખી હતી. હિંદુ ધર્મનાં દેરાં તોડવાં, તે પથરાની મસીદો બંધાવવી, લોકોને વટલાવવા અને વેઠ કરાવવી, એ તેમનું મુખ્ય કામ હતું.

૨ ગુજરાતમાં સ્વતંત્ર પાદશાહો.

ઈ. સ. ૧૪૦૩-૧૫૭૩-૧૭૦ વરસ.

૬૦ સં ૧૩૯૧ માં જુદરખાન નામે સૂળો ગુજરાતપર આવ્યો. એ વખતે દિલ્લીમાં ખીજો મહમૂદ તઘલખ નામે નાગજો પાદશાહ હતો, તેથી જુદરખાન સ્વતંત્રપણે અગલ કરવા લાગ્યો; આ વખતથી દિલ્લીના પાદશાહોની સત્તા જતી રહી. ઈ. સ. ૧૪૦૩ થી ગુજરાતની ગાદીએ સૂળાઓનો વંશ આવ્યો.

૧ મહમૂદશાહ ૧ લો—૧૪૦૩-૧૪૦૭-૪ વરસ. જુદરખાને ૧૪૦૩ માં પોતાના દીકરા તાતારખાનને નાસરદીન મહમૂદ એવું નામ આપી ગાદીએ બેસાડ્યો; તે ૧૪૦૭ માં મુઝો, ત્યારે જુદરખાં પડે મુજરશાહ એવું નામ પાડી ગાદીએ બેઠો.

૨ મુજરશાહ ૧ લો—૧૪૦૭-૧૪૧૧-૪ વરસ. તેણે ઇડરના રાવ રાયગલજીપર ચડાઈ કરી હરાવ્યો. હિંદુ રાજ અને પ્રજાને બહુ દુઃખ દીધું. સોગનાથનું દેરું તોડાવી તેના પથરાવતી મસીદો અણાવી. તેની રાજધાની પાટણમાં હતી.

૩ અહમદશાહ ૧ લો—૧૪૧૧-૧૪૪૧-૩૦ વરસ. એણે આસાવળના રાજ આસાબીલને હરાવી, ત્યાં ૧૪૧૨ માં અમદાવાદ શહેર વસાવ્યું, ને ત્યાં રાજધાની કરી. હાથમતી નદીને કાંઠે અહમદનગરનો કિલ્લો ઇડરના રાવને વશ રાખવા સારૂ ઇ. સ. ૧૪૨૬માં બાંધ્યો. ધર્મોપણથી રૈયતને દુઃખ દીધું. ઇડર, માળવા, ચાંપાનેર, નાંદોદ, ખુદી અને કોટા વગેરે સંરથાનોના રાજાને હરાવી ખંડણી લીધી.

૪ મહમૂદશાહ ૨ જો—૧૪૪૧-૧૪૫૧-૧૦ વરસ. એ અહમદશાહનો દીકરો થાય. ઇડરના રાજાને હરાવી તેની કન્યા સાથે પોતે પરણ્યો. વાગડના રાજા પાસેથી ખંડણી લીધી. પછી ચાંપાનેરના રાવળ ગંગાદાસપર ચડાઈ કરી, પણ ગંગાદાસની મદદે માળ.

પાનો રાજા હોવાથી મહમૂદશાહ દારીને નાહો, તેથી અમીરોએ તે ખાદશાહને ઝેર દઈ માર્યો. પછી તેનો પુત્ર કુતુબશાહ ગાદીએ બેઠો.

૫ કુતુબશાહ-૧૪૫૧-૧૪૫૬-૮ વરસ. એના રાજ્યપર મા બવાના રાજાએ ચડાઈ કરી. પાદશાહે તેને સરખેજ આગળ હરાવ્યો, અને સલાહ કરી. પછી પાદશાહે મેવાડપર ચડાઈ કરી કુંબારાણાને હરાવ્યો.

૬ દાઉદશાહ—તેણે માત્ર એક માસ રાજ કર્યું, તેને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મૂકીને મહમૂદ બેઠો.

૭ મહમૂદશાહ ૩ બેઠો—(મહમૂદ બેગડો.) ૧૪૫૬—૧૫૧૩-૫૪ વરસ. એ કુતુબશાહનો દીકરો ને દાઉદશાહનો ભાઈ હતો. એણે જૂનાગઢને ચાંપાનેર નામના બે મઠ છુટ્યા, માટે તે “બેગડો” કહેવાયો. ૧૪ વરસની નાની ઉંમરે ગાદીએ બેસી બહાદૂરી તથા ડાહપણથી સર્વને વશ કર્યા. ઇ. સ. ૧૪૬૮ માં જૂનાગઢના મંડળિક રાજાને હરાવ્યો; પછી તેનાપર બે વખત ચડાઈ કરી; તેને મુસલમાન કરીને તેનું નામ ખાનખાન પાડ્યું. તેની ધોર અમદાવાદમાં છે. જૂનાગઢમાં નરસિંહમહેતો નામે નાગર કવિ આ વખતમાં થયો. ઇ. સ. ૧૪૮૨ માં ચાંપાનેરના રાજાને મારી રાજા ખાલસા કર્યું. ઇ. સ. ૧૫૦૩ માં શિરંગી લોકોને હરાવી કાઢી મૂક્યા; એ લોકોનો સરદાર આલમૈડા મરાયો. વળી કચ્છ, ગાળવા અને સિંધ પણ છૂટી લીધાં. દારકાંની મૂર્તિઓ તોડી મરીદો કરાવી, અને ત્યાંના રાજાને અમદાવાદમાં લાવીને માર્યો. તાબાના બધા રાજાને નમાવ્યા. રૈયતને બહુ દુઃખ દીધું. તેણે મેહેમદાવાદ વસાવ્યું. તે ધણો બહાદૂર અને પ્રતાપી પણ ધર્માંધ અને નિર્દય હતો.

૮ મુજફ્ફરશાહ બીજો—૧૫૧૩-૧૫૨૬-૧૩ વરસ. એ મહમૂદ બેગડોનો પુત્ર હતો. તે આપ દીકરાની કબર સર્જ

ઘડરના રાવ બીમદેવે તથા ચિત્તોડના રાણા સંજે તેનો મુલક લૂટી
જહુ પગલ્યો, અંતે મુન્દર હત્યો. માળવામાં આવેલા મુસલમાન
રાજાને મેઢનીરાય નામે હિંદુ વજીર હતો, તેમને અંદર અંદર જા-
નવું નહીં; રાજાએ મુન્દરની અને પ્રધાને સંગરાણાની ગદદ લખ
લાડાઇ કરી, તેમાં મુસલમાન હત્યા. ખીજા મુન્દરશાહને તથા પુત્રો
હતા, તે એક પછી એક પાદશાહ થયા.

૯ સિકંદરશાહ—થોડા માસ રાજ કરી બાઇઓની ખટ-
પટમાં મુઓ.

૧૦ મહમૂદશાહ ૪ થા. —તેને ઉઠાડી તેનો બાઈ જહાદર-
શાહ તેજ સાલમાં ગાદીએ બેઠો.

૧૧ જહાદુરશાહ—૧૫૨૬-૧૫૩૬-૧૦ વરસ. એ મુન્દર-
રનો ત્રીજો પુત્ર ધણો જહાદુર હતો. તેણે માળવા, ખાનદેશ, ને અ-
હમદનગર હત્યા. તેના સરદારે ચિત્તોડ હત્યું. ચિત્તોડના રાજાએ
દિલ્લીના પાદશાહ હુમાયુની ગદદ માગી. હુમાયુએ યુજરાત હતી
લીધું. એટલામાં પોતાની રાજધાની આગ્રા તરફ શિરશાહ પઠાણે
જાંડ મચાવ્યું, તેથી હુમાયુ ત્યાં ગયો, એટલે જહાદુરશાહે યુજરાત
પાછું હતી લીધું. ફિરંગી લોકોને હરાવી દીવમાંથી કાઢ્યા, પણ એ
લોકે કપટથી પાદશાહને મારી તેનું મડદું દરિયામાં ફેંકી દીધું.

૧૨ મહમૂદશાહ ૫ મે. —૧૫૩૬-૧૫૫૪-૧૮ વરસ. એ જ-
હાદુરશાહનો બત્રિજો હતો. ગાદીએ બેઠો ત્યારે નાની ઉમરનો હતો,
તોપણ તેણે સર્વને તાબે રાખ્યા હતા. તે જહુ જીલ્લો હતો. પોતાના
તાબાના કોબી અને રજપૂત રાજ્યો લખ લેવા હુકમ કર્યો, તેથી સી-
રાહી, ડુંગરપુર, ઘડર, લુણાવાડા, વાંસવાડા, રાજપીપળા અને જાલા-
નાડ વગેરેના રાજા સામ્યા થયા, તેમને ઠાર મારવાની પોતાની ફાજને
ખી. હિંદુઓને ઘેડે ચડવાની, વાર તેહેવારે બેગા ચવાની

અને સારાં લૂગડાં પેહેરવાની ગના કરી બહુ દુઃખ દીધું. પુરાન નામના નોકરે પાદશાહ થવા સાથે મદમદને માર્યો. અતે પુરાન પણ માર્યો ગયો.

૧૩ અહમદશાહ ૨ જો—૧૫૫૪-૧૫૬૧-૭ વરસ. અમીરોએ પાદશાહી કુટુંબના અહમદ નામના માણસને માદી આપી. અમીરો પાદશાહને પોત પોતાના પક્ષમાં રાખવા સાથે માંહોમાંહે લડ્યા, પણ આખરે ઇતિમદખાં નામના સરદારના પક્ષમાં પાદશાહ ગયો. વળી પાદશાહ એ સરદારથી રવનંત્ર થવા ધાર્યું, તેથી તે સરદારે તેને મારી મુન્દર ત્રીજને માદી આપી.

૧૪ મુન્દરશાહ ત્રીજો—૧૫૬૧-૧૫૭૩-૧૨ વરસ. એ નયજો હોવાથી તાયાના સરદારો બૂદા બૂદા પ્રાંત દયાવી બેઠા. ઇતિમદખાંને તાજે અમદાવાદ ને ખંભાત પરગણાં હતી, તેણે દિલ્લીના પાદશાહ અકબરને મદદે બોલાવ્યો. તેણે ઇ. સ. ૧૫૭૩ માં આવી સર્વને હરાવી દેશમાં શાંતી કરી. લોકને સુખી કર્યા. હિંદુ મુસલમાનને એક સરખા ગણ્યા. આઝીઝકોકાને સૂણો હરાવી અકબર આગ્રે ગયો. મુન્દરશાહને પકડી આગ્રે લઈ જતાં રસ્તામાં તેણે આપઘાત કર્યો.

૭ મુગલાઈ રાજ્ય અથવા ૨લી દિલ્લીની પાદશાહી.

૧૫૭૩—૧૭૫૭—૧૮૪ વરસ.

ઇ. સ. ૧૫૭૩ થી શુબરાતમાં સૂણા આવવા લાગ્યા. પેહેલો સૂણો આઝીઝકોકા થયો. એ રીતે સને ૧૭૫૭ સુધીમાં પચાસેક સૂણા આવી ગયા. પાછલા સૂણાઓ અને ૧૪ મુસલમાન પાદશાહો કરતાં આ સૂણાઓના વખતમાં રૈયત બધી વાને સુખી હતી, કારણ કે દયાળુ અકબર પાદશાહે બહુ સારી રાજ નીતિ ચલાવી, પ્રજાને ખરાબ ઈનસાફ આપ્યો, ધર્મની છૂટ આપી, હિંદુઓને મોટી નોક-

દીઓ આપી, અને ખેડૂતને સુખી કર્યા. અકબર પછીના પાદશાહોએ પણ તેજ રીત રાખી. અકબર પછીના ચોથા પાદશાહ ઔરંગઝેબે માત્ર હિંદુ દૈવતને દુઃખી કરી. તે વખતમાં મહારાષ્ટ્રમાં મરેઠા લોકે મોટું રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું. સતારામાં મરેઠા રાજા અને પુનામાં તેમના કારભારી રાજ કરતા; એ કારભારીઓ પેશ્વા કહેવાતા. મરેઠાના સરદાર દાગાજી ગાયકવાડે તથા પેશ્વાના ભાઈ રઘુનાથરાવે ઇ. સ. ૧૭૫૭ માં ગુજરાતના છેલ્લા સૂબા શુવામદખાં બાબીને કેટલાંક પરગણાં જનગીરમાં આપી બાકીનું રાજ્ય લઈ લીધું. જનનાગઢ, રાંધ-જુપુર અને વાડાસીનોરના નવાબ એ છેલ્લા સૂબાના વંશના છે.

મકરણ ખીજું.

ગુજરાતમાં મરેઠી રાજ્ય ઈ. સ. ૧૭૩૧. મરેઠી રાજ્યનો પાયો નાખનાર શિવાજી હતો. તેની રાજધાની રાયગઢમાં હતી. તેણે ૧૬૬૪ તથા ૧૬૭૦ માં સુરત લૂટ્યું. આ વખતે ત્યાં ઈંગ્લેન્ડની કોમી હતી. શિવાજી પછી શંભાજી, ને તેના પછી શાહુ ચલ્યા; તેના કારભારી બાલ્લાજી પેશ્વાએ ૧૭૧૪ માં પુનામાં રાજ સ્થાપ્યું. શાહુના સરદાર ખંડેરાવ ડાગાડે, દાગાજી ગાયકવાડ, અને કંથાજી ગુજરાતમાં આવી બહુ લૂટપટ કરતા. આ વખતે મરેઠા બળવાન હોવાથી ગુજરાતના રાજા રાણા પાસેથી ખંડણી લેતા. તેમાં દિલ્લીના પાદશાહ કે અમદાવાદના સૂબાનું કાંઈ આવતું નહીં. દાગાજી ગાયકવાડ ૧૭૨૧ માં મરણ પામ્યો. તેનો ભત્રિજો પિલાજી મરેઠાની તરફથી ગુજરાતની ખંડણી ઉઘરાવવા લાગ્યો.

૧ પિલાજી ૧૭૩૧-૧૭૩૨-૧ વરસ. એ દાગાજીના ભાઈ જંજોજીનો દીકરો થાય. એણે વડોદરામાં ગાદી કરી. એ પેહેલો ગાયકવાડ હતો. તેની સાથે અમદાવાદના પાદશાહી સૂબા શીરખુલંદખાંએ

સંધિ કરી. તે વાત દિલ્હીના બાદશાહને નહીં ગમવાથી ૧૭૩૨ માં જોધપુરના રાજા અભેસિંહને ગુજરાતનો સૂબો બનાવી મોકલ્યો. તેણે પેશ્વા તરફનો સૂબો જે પિલાણ અગદાવાદમાં રહેતો, તેને ડાકોરમાં મારી નાંખાવ્યો.

૨ દામાણ ૧૭૩૨-૧૭૬૯-૩૭ વરસ. એ પિલાણનો પુત્ર ધણો બહાદુર હતો. એણે અગદાવાદના મુસલમાન સૂબા જુવામદખાં બાબી પાસેથી થોડાંએક પરગણાં સિવાય તમામ રાજ્ય ખુલાવી લઈ રાજ્યમાં વધારો કર્યો. આ વખતે ઈંગ્રેજોની ચડતી થવા માંડી હતી. ફિરંગી પાસેથી ૧૬૬૨ માં મુંબઈ જેટ કન્યાદાનમાં મળ્યો, એ વખતે સુરતમાં નવાબનું રાજ્ય હતું.

૩ શીયાળનો વતી ફતેહસિંહ ૧૭૬૯-૧૭૮૪-૧૫ વરસ. દામાણને ૪ દીકરા હતા. શિયાળ, ગોવિંદરાવ, ફતેસિંહ અને માનાળ. તેઓ ગાદી માટે માંહોમાંહે લડવા લાગ્યા, પણ પેશ્વાએ વડાકુંવર શિયાળને ગાદી આપી. તે નાજો હોવાથી ફતેસિંહને મદદગાર ઠરાવ્યો. ત્યારપછી રઘુનાથરાવ પેશ્વા થયો. તેણે ગોવિંદરાવને ગાદી આપવાનું ઠરાવ્યું, એટલામાં રઘુનાથરાવને પેશ્વાછોડી નાસવું પડ્યું; કારણકે તેણે પોતાના બત્રિજ નારાયણરાવ પેશ્વાને મારી ગાદી લીધી હતી, પણ કારભારીઓએ નારાયણરાવના બાળક પેશ્વા સવાઈ માધવરાવને ગાદી આપી. ઈંગ્રેજે ગોવિંદરાવ અને ફતેહસિંહની તકરાર મટાડીને ભરત્ર વજેરે પરગણાં લીધાં. રઘુનાથરાવે પણ ઈંગ્રેજની મદદ માગી. આવી રીતે ઈંગ્રેજનું જોર વધવા લાગ્યું, તેથી દેશી રાજાઓ તેમનાથી ડરવા લાગ્યા.

૪ માનાળ-૧૭૮૪-૧૭૯૨-૮ વરસ.

૫ ગોવિંદરાવ-૧૭૯૨-૧૮૦૦-૮ વરસ. આ વખતે પેશ્વાની તરફથી શેહુકર નામે સૂબો અગદાવાદમાં આવ્યો, તેણે રૈયતપર

મુલગ કરી લૂટશાટથી પૈસો લેવા માંડ્યો. ઇંગ્લેન્ડની મદદથી શેલુકરને
પકડ્યો અને ગોવિંદરાવે ગુજરાતમાં જે ભાગ પેશ્વાનો હતો, તે પાંચ
લાખ રૂપિયા આપવા ઠરાવી ઇંગ્લેન્ડે રાખ્યો. સુરતના નવાબ નાસરુદ્દી-
નને વરસે એક લાખનું “પેન્શન” આપી ૧૮૦૦ માં ઇંગ્લેન્ડે સુરત
ખાલસા કર્યું.

૬ આણંદરાવ—૧૮૦૦-૧૮૧૬-૧૬ વરસ. તે ગોવિંદરાવનો
પુત્ર હતો. ગોવિંદરાવની રખાતનો પુત્ર કાનોજી તથા કડીના મલ્હારરાવ
એ બંનેએ એકઠા મળી આણંદરાવ સામે બંડ કર્યું. તે બંડ ઇંગ્લે-
ન્ડની મદદથી સમ્યું. આ વખતથી ગાયકવાડના રક્ષણ માટે વડોદરામાં
રેસિડેન્ટ તથા લશ્કર રહેવા લાગ્યાં. કડીના બંડમાં આપેલી મદદના
મલ્હારમાં ગાયકવાડે ધોળકા, નડીયાદ, માતર અને મહુધા વગેરે પર-
ગણાં ઇંગ્લેન્ડને આપ્યાં. આ વખતથી ગાયકવાડ ઇંગ્લેન્ડના તાબેદાર
થયા, અને ઇંગ્લેન્ડ સરકાર ગાયકવાડ તથા પેશ્વાની ખંડણી ઉધરાવી
તેમને પહોંચાડે એવો ઠરાવ થયો, તેથી લૂટશાટ બંધ પડી ને ભોટા
સુખી થયા. ઇ. સ. ૧૮૧૮ ઇંગ્લેન્ડ સરકારે પેશ્વાનું રાજ્ય ખાલસા કર્યું.

૭ શીયાળો બોજો—૧૮૧૬-૧૮૪૭-૨૮ વરસ. તે ધણો ડાહ્યો
હતો. ઇંગ્લેન્ડ સરકાર ગાયકવાડ પાસે કેટલાક પૈસા માગતી હતી,
તે પેટે તેણે કેટલાક મુલક આપ્યો; ૪૦ સ૦ ૧૮૩૨.

૮ ગણુપતરાવ—૧૮૪૭-૧૮૫૬-૯ વરસ. શિયાળોરાવે પોતે જી-
વતાં તેને ગાદીએ બેસાડ્યો હતો. તેનો પ્રધાન ભાજિતાંબેકર નાગનો
હતો તેને વડોદરાના રેસિડેન્ટ કર્નલ ઔટ્રાગ સાથે તકરાર થઈ હતી,
તે મુંબઈના ગવર્નરે પતાવી.

૯ ખડેરાવ—૧૮૫૬-૧૮૭૧-૧૫ વરસ. એ ગણુપતરાવનો ભાઈ
થતો. ઇ. સ. ૧૮૫૭ માં હિંદુસ્તાનમાં મોટું બંડ થયું, તેની અસર
ગુજરાતમાં પણ પેઠી. તે બંડ સમ્યા પછી ભોટાપર કર નાંખ્યો.

સથા તમામ લોકના હથિયાર લઇ લીધાં.

૧૦ મહારાવ-૧૮૭૧-૧૮૭૫-૪ વરસ. તે વખતના રૅસિડેન્ટ કર્નલ ફેરને ઊંર દીધાનું તહોગત મહારાવપર આવ્યું; તેની પંચ મારફતે તપાસ ચાલી પણ એ અપરાધ સાબિત થયો નહીં; તોપણ તેમની આગલી ખરાબ વર્તણૂંક ધ્યાનમાં લેઇ તેમને પકડીને ૧૮૭૪ માં મદ્રાસ મોકલી દીધા જ્યાં તેઓ ૧૮૮૨ માં મરણ પામ્યા.

૧૧ શિયાળરાવ ત્રીજા—૧૮૭૫. ઈંગ્લેન્ડ સરકારે ગામકવાડી શાખાના ગોપાળરાવને ખાનદેશમાંથી શોધી કાઢીને તેમને ગાદીએ બેસાડ્યા અને તેમનું નામ શિયાળરાવ મહારાજ પાડ્યું છે. તે હાલ વડોદરાની ગાદીપર બિરાજે છે. પ્રભુ તેમને સુખી અને આબાદ રાખે. “રામના રંક અને રંકના રાજ” એ કહેવત આ કાળ શિયાળરાવના પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટાંતથી ખરી ઠરી ચૂકી છે. કાળ જશે પણ જામાં પણ મહારાવ અનેકહાણી રહી જશે.

પ્રકરણ ત્રીજું.

હિંદનો પ્રાચિન ઇતિહાસ.

આર્ય લોક—હિંદુનું મૂળ નામ આર્ય છે. તેઓ પ્રથમ એશિયા ખંડના મધ્ય ભાગમાં વસતા; ત્યાંથી કેટલાક આર્યો યુરોપમાં ગયા, કેટલાક ઇરાન ગયા, અને કેટલાક આ દેશમાં આવ્યા; તે વખતે આંહી અનાર્ય લોક રહેતા. આર્ય લોકની ભાષા સંસ્કૃત હતી.

હિંદુ નામ—આર્ય લોકો પ્રથમ સિંધુને કાંઠે વસ્યા માટે તેમનું નામ હારસી ભાષામાં હિંદુ પડ્યું.

ચાર નાતો—આર્ય લોકમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈશ્ય અને શૂદ્ર, એ ચાર નાતો મુખ્ય હતી. બ્રાહ્મણો સર્વથી વિદ્વાન ને શ્રેષ્ઠ ગણાતા.

જ્ઞાતા, તેમણે ધણાક પુસ્તકો જૂદી જૂદી બાબતોનાં બનાવ્યાં છે. તેઓ ક્ષત્રીને રાજ્ય ચલાવવામાં અને ઇનસાફ કરવામાં મદદ કરતા તથા ધર્મનો ખોધ આપતા. ક્ષત્રી દુશ્મન-ચોર ને લૂટારાથી પોતાની રૈયતનો બચાવ કરતા અને સુખ આપતા. બ્રાહ્મણ સાથે ક્ષત્રીને અગાત્રી છોડી વ્યવહાર હતો. વૈશ્ય વેપાર તથા ખેડ કરતા; અને શુદ્ર લોકો નોકરી વગેરે હલકું કામ કરતા.

ઉત્તર હિંદુસ્તાન—સિંધુ ને ગંગા વચ્ચેના પ્રદેશમાં પ્રથમ આર્ય લોક રહેતા, તેજ બાગનું મૂળ નામ હિંદુસ્તાન છે. એ બાગમાં રામ, કૃષ્ણ, પાંડવ અને કૌરવ વગેરે મોટા રાજાઓ થઈ ગયા.

વેદ—વેદ ચાર છે. ૧ ઋગ્વેદ, ૨ યજુર્વેદ, ૩ સામવેદ, અને ૪ અથર્વવેદ. તેમને હિંદુ લોકો ઇશ્વરકૃત (અનાદિ) માને છે.

રામાયણ—એ પુસ્તક મૂળ વાલ્મીકિ નામના ઋષિએ બનાવેલું છે, ત્યાર પછી વ્યાસજીએ બનાવ્યું. તેમાં અયોધ્યાના રાજા રામ-અર્થે લંકાના રાજા રાવણ પર ચડાઈ કરેલી તેનું વર્ણન છે.

મહાભારત—એ દુનિયામાં સૌથી મોટું પુસ્તક ગણાય છે, તે વ્યાસજીનું બનાવેલું છે; તેમાં એક લાખ શ્લોક છે. દિલ્લી (હસ્તીનાપુર) ના રાજા પાંડવ અને તેના પિત્રાઈ કૌરવ એઓ રાજ્યને માટે લડયા, તેની વિગતવાર હકિકત એમાં છે.

બીજા ગ્રંથો—સંસ્કૃત ભાષામાં હજારો ગ્રંથ છે. મનુષ્યએ બાંધેલા કાયદા વખણાય છે, એ કાયદાને **મનુસ્મૃતિ** કહે છે. કાગિદાસ અને ભવમૂર્તિ કવિઓએ નાટકનાં ગ્રંથો સારા બનાવેલા છે.

પ્રાચીન હિંદુ રાજ્યો.

૧. અયોધ્યામાં સૂર્યવંશી રામ રાજાનું રાજ્ય હતું. તેણે લંકાના રાવણ રાજાને પોતાની સ્ત્રી સીતાનું હરણ કરવાથી હરાવ્યો તે

લડાઈ વર્ણન રામાયણમાં છે.

૨ હસ્તિનાપુરમાં—ચંદ્રવંશી પાંડવનું રાજ્ય હતું. તેઓ પોતાના પિત્રાધ કૌરવોની સાથે જુગટામાં હારવાથી તેમને રાજ્ય સોંપી ૧૨ વરસ દેશવટો ભોગવવા નીકળ્યા. દેશવટો ભોગવી રહ્યા પછી દ્વારકાના કૃષ્ણની મદદથી પાંડવોએ કૌરવોને આશરે ઇ. સ. ની પૂર્વે ૫૦૦૦ માં હરાવી રાજ્ય પાછું લીધું; તે લડાઈનું વર્ણન મહાભારતમાં આવે છે.

૩ દ્વારકામાં—યાદવકુળના કૃષ્ણે રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું, તેનાં વંશજો દારૂના કેશમાં પ્રભાસપાટણ આગળ અંદર અંદર કપાઈ મુઝ્યા, તે જગ્યા જાદવાસ્થળીના નામથી પ્રખ્યાત છે.

૪ ઉજ્જનમાં—આંધ્રકુળની પરમાર શાખાનું રાજ્ય થયું. તેમાં ઇ. સ. પૂર્વે ૫૬ મે વર્ષે વિક્રમ થયો. તેણે તુરાની જાતના શક લોકોને જીતવાથી તેનો સંવત ચાલવા લાગ્યો. તેણે વિદ્વાનોને આશરો આપ્યો. તે ચતુર, વિદ્વાન, શસ્ત્રવીર અને પરદુઃખગંજન હતો. તેના વંશમાં ભોજ રાજ થયો, તેણે વિદ્વાનોને આશરો આપી પોતાનું નામ અગર કર્યું. યશોવરમાનને સોળાંકીરાજ સિધ્ધરાજે હરાવી ખંડણી લીધી. મુસલમાનોએ ઈ. સ. ૧૨૩૧ માં પરમાર વંશની આખર આણી.

૫ કનોજમાં—ગુપ્ત વંશના રાજા ઈ. સ. ૪૭૦ માં થયા. મુસલમાનોએ તેમને ઈ. સ. ૧૧૬૩માં મારવાડમાં નસાડી મૂક્યા, ત્યાં જઈને તેઓએ જોધપુરમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું, તે હાલ પણ છે.

૬ બંગાળામાં—ચાર વંશ થયા, તેમાં ત્રીજા પાલ વંશનો દેવપાળદેવ બીજાં રાજ્યો જીતી મહારાજાધિરાજ થયો. મુસલમાનોએ ઇ. સ. ૧૨૦૩ માં એ વંશની આખર આણી.

૭ ગુજરાતમાં—વલ્લભિપુરની ગાદીએ સેન શાખાના રાજા થયા. પછી પંચાસર અને અણ્ણહિલવાડની ગાદીએ ચાવડા વંશના

રાજા થયા. તેના છેલ્લા રાજા સામતસિંહને ગારી સોળાંકી રાજા થયા, તેમાં સિદ્ધરાજ વજેરે પ્રતાપી રાજા થયા. છેલ્લા રાજાની નવખાઈથી પાંચેલા વંશ પ્રખ્યાત થયો, તે વંશની મુસલમાનોએ ઇ. સ. ૧૨૯૦ માં આખર આણી.

૮ પંચખમાં—અશ્વનંદી કુળના રાજા રાજ્ય કરતા હતા.

૯ કાશીના રાજ્યની ઇ. સ. ૧૧૬૨માં સમાપ્તિ થઇ.

૧૦ સિંધમાં દાહિર વંશની ઇ. સ. ૭૧૧ માં મુસલમાનોએ આખર આણી.

૧૧ મગધમાં ચંદ્રગુપ્ત રાજા થયો, તેના વખતમાં ચિત્રદત્ત બાદશાહ આવ્યો હતો. ચંદ્રગુપ્ત પછી બિંબીસાર થયો, તેના પુત્ર અશોકે બૌદ્ધ ધર્મનો મહિમા ધણેજ વધાર્યો.

૧૨ પાંડવ વંશના રાજા મહારાજા રાજ્ય કરતા.

૧૩ ચાણ વંશના રાજા કાંતેવરમ ને પછી તાંબવરમાં રાજ્ય કરતા હતા, તેમની આખર મરેઠાએ આણી.

૧૪ ચેરા વંશના રાજા ત્રાયશ્વકેરમાં રાજ્ય કરતા હતા.

૧૫ ચાલુક્ય અથવા સોળાંકી વંશના રાજા મહારાષ્ટ્રમાં રાજ્ય કરતા હતા.

—*o*—

પરચુરણ.

બૌદ્ધધર્મ—આર્યોનો મૂળ ધર્મ વેદ હતો. તે પરથી અનેક ધર્મ થયા. ર્ષિઓ ગણ કરી તેમાં પશુ હોગતા, તેથી નેપાળના રાજા કપિલવસ્તુના પુત્ર સામ્યસિંહે ઠંટાળીને ત્યાગી થઇ બૌદ્ધમત ચલાવ્યો. સામ્યસિંહના ખીન્ન નામ બુદ્ધ ને ગૌતમ હતાં. બૌદ્ધ ધર્મનો ફેલાવો મગધ દેશના રાજા અશોકે કર્યો, પશુ આંતે એ ધર્મ ફિલ્લમાંથી ગયો. જૈન ધર્મ તેની શાખા કહેવાય છે.

ઇસ્વીસન—વિક્રમ પછી ૫૬ વર્ષે ઈસુ ખ્રિસ્ત થયો, તેના નામ ઉપરથી ઇસ્વીસન આવ્યો. તેનો જન્મ ઝોશિયાઈ તુર્કસ્તાનના પેલેસ્ટાઇન પ્રાંતના બિથલહામ નામના ગામમાં થયો હતો. તેણે ખ્રિસ્તિ ધર્મ ચલાવ્યો. તેનો સન તથા ધર્મ યુરોપખંડ, અમેરિકાખંડ અને ઝોશાનિયા વગેરેમાં ચાલે છે. આપણા દેશમાં દક્ષિણ લોકોનું રાજ્ય હોવાથી સરકારી કામમાં ઇસ્વીસન ચાલે છે. ઇસુએ **આઠમલ** નામનું ધર્મ પુસ્તક બનાવ્યું છે.

શાસિવાહન—એ મહાન રાજા ઇ. સ. ૭૮ માં થયો. તેની રાજધાની પૈથુમાં હતી. તેણે ૫૫ શક લોકોને જીત્યા, તેથી તેનો શક ચાલવા લાગ્યો, તે વિક્રમ પછી ૧૩૫ વર્ષે થયો.

આગળના હિંદુઓ સત્પાદી, પ્રમાણિક, શરવીર, વિશ્વાસુ, આસ્તિક અને સાદા હતા. તેઓ બહાર જાય ત્યારે બારણે તાળું વાસવાની જરૂર પડતી નહીં. લેખ પત્ર લખવા કે વરકન્યાના પૈસા લેવા રીવાજ નહોતો. નાત વરા થોડા થતા. સ્ત્રીઓને બાથવાની છૂટ હતી; બાળ લગ્ન નહોતાં, એ સિવાય બીજા ધણી પ્રકારનો સુધારો હતો.

પ્રાચીન હુમલા—(૧) ઇ. સ. પૂ. ૨૦૦૦ માં સિરિઆના રાજા નૈનસની રાણી સેમિરામિસ ચડી આવી. (૨) મીસર દેશનો સિસોત્રીશ પાદશાહ ચડી આવ્યો. (૩) ઇરાનનો દારા રાજા ચડી આવ્યો. (૪) ઇ. સ. પૂર્વે. ૩૨૭ માં મહાન સિકંદર ચડી આવ્યો, તેણે પંજાબના રાજા પૌરસને હરાવ્યો. એટલામાં પોતાના દેશમાં બંડ થવાથી સેલ્યુકસને મૂકીને સિકંદર આવ્યો ગયો. (૫) બ્રહ્મનિબન લોક ચડી આવ્યા.

પ્રકરણ ૪ થું.

મુસલમાનોના હુમલા.

મુસલમાની ધર્મ—એ ધર્મ મહમૂદ પેગંબરે ચલાવ્યો. તેનો જન્મ અરબસ્તાનના મક્કા શહેરમાં ઇ. સ. ૫૫૬ માં થયો. હુસ્મનોની ખીકથી મહમૂદ ઇ. સ. ૬૨૨ માં મક્કેથી મદીને નાશી ગયો. ત્યારથી હિજરીસન ચાલ્યો. હિજરી એટલે નાશી જવું. મહમૂદ પેગંબર મદીનામાં ૬૩૨ માં મરણ પામ્યો. મુસલમાની ધર્મશાસ્ત્ર કુરાન એણે બનાવેલું છે.

આરબોની સિંધપર સ્વારી—પેગંબરની પછી માદીએ એસનારા ખલીફ કહેવાતા. મહમૂદ પછી ખલીફ ઉસ્માન થયો, ઇ. સ. ૭૧૨ માં વાલીદ ખલીફ મહમૂદ કાસીગને સિંધપર સ્વારી કરવા મોકલ્યો, કારણ કે આરબના વહાણને હિંદી ખંડ-રમાં કબજે કરેલું હતું. એ વખતે કરાંચી (દેવળગામ)માં દાહીર બનતો રજપૂત રાજા હતો. તેને મારી નાખીને કાસીમે સિંધ જીત્યો. વાલીદ પછીના ખલીફ સાથે કાસીગને આજુબનાવ થવાથી ૭૧૪ માં કાસીગને મારી નાંખ્યો, અને રજપૂતોએ પાછો સિંધ જીતી લીધો.

ધિજની વંશ.

ઇ. સ. ૯૬૨-૧૧૮૯-૨૨૪ વરસ.

૧ અલમગીન ૯૬૨-૯૭૭-૧૫ વરસ. એ બુખારાના સુલતાનનો ગુલામ હતો, તેણે ધિજનીમાં સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું, તેથી ધિજની વંશ નામ પડ્યું. તેને એક દીકરીજ હતી, તેને પોતાના ગુલામ સઅંતગીનની સાથે પરણાવી હતી. અલમગીન ઇ. સ. ૯૭૭

માં ગરી ગયો, તેથી સમ્પત્તગીન ગાદીએ બેઠો.

૨ સમ્પત્તગીન—૯૭૭-૯૯૭-૨૦ વરસ. અધ્ધાન લોક પંદે જાગની હૃદય લૂટ કરતા તેથી પંજાબના અશ્વનાંદી કુળના જયપાળ રાજાએ વિજયપુર સ્વારી કરી હતી, તે કારણથી ઈ. સ. ૯૭૭માં સમ્પત્તગીને પંજાબ પર સ્વારી કરી જયપાળને હરાવ્યો, અને ૫૦ હાથી તથા અઢીલાખ રૂપિયા આપવા કબજા કરાવી પાછો આવ્યો. જયપાળે એ દંડ નહીં આપવાથી સમ્પત્તગીન ફરી ચડી આવ્યો. આ વખતે જયપાળને દિલ્લી, અજમેર, કનોજ અને કલિંજરના રજપૂતોએ મદદ કરી હતી; પણ રજપૂતો હાર્યા અને સમ્પત્તગીન ચડેલી ખંડણી વસુલ કરી તથા પેશાવરમાં દરાહનર સ્વારનું થાણું બેસાડી સ્વદેશ ગયો. એણે આસપાસનો મુલક છતી રાજ્યમાં વધારો કર્યો. એ સરપવાન, શૂરો, બણેતો અને ડાહ્યા હતા.

૩ મહમૂદ અથવા મુલતાન મહમૂદ—૯૯૭-૧૦૩૦-૩૩ વરસ. એ સમ્પત્તગીનનો અનૈરસ પુત્ર ૧૬ વર્ષની ઉમરે ગાદીએ બેઠો. તેણે પંજાબથી ઈરાન સુધી રાજ્ય વધાર્યું. એણે હિંદુસ્તાન પર સત્તર સ્વારીઓ કરી, તેમાંની મુખ્ય બારનું વર્ણન:—(૧) લાહોરના રાજા જયપાળે ખંડણી નહીં આપવાથી તેના પર ઇ. સ. ૧૦૦૧ માં સ્વારી કરી ખંડણી કબૂલ કરાવી છોડ્યો. એ અપમાનથી જયપાળ પોતાના દીકરા અનંગપાળને રાજ્ય સોંપી બળી મુઓ. (૨) બાટીઆના રાજા વિજયરાય પર ૧૦૦૪ માં સ્વારી કરી તેને હરાવ્યો. (૩) મુલતાનના સૂબા અબ્દુલફતેહ પર ખંડણી લેવા સાર કરી, ૧૦૦૫. (૪) પંજાબના રાજા અનંગપાળે દિલ્લી, અજમેર, કનોજ, ઉજ્જન અને કલિંજરના રાજાઓની મદદ લઈ ૧૦૦૮ માં વૈદિંગઢ આગળ લડાઈ કરી. તેમાં સ્ત્રીઓને પણ એટલું શક્ષતન ચડ્યું હતું કે તેઓએ પોતાના ધરણીમાં વેચી ખરચી

મોકલી હતી. પંદાડી લોકને મદદે જોલાવ્યા; આ લડાઈમાં અનંગ-
પાળના હાથીને તીર વાગવાથી તે ઘોડેસ્વાર થયો, તેથી લશ્કરે તેને
છોડી નહોતો; અનંગપાળને ગરજ પામેલો સમજીને લશ્કર નાહું અને
મહમૂદ જીત્યો. પછી મહમૂદ નગરકોટનું દેરૂં લૂટી, તેમાંથી બે હ-
જાર મણુ રૂપું, બેસે મણુ સોનું અને વીશ મણુ ઝવેર વગેરે પુ-
ષ્કળ દ્રવ્ય લઈ સ્વદેશ ગયો. (૫) ૧૦૧૦ માં મુઝતાનપર સ્વારી
કરી તે ખાલસા કર્યું. (૬) ૧૦૧૧ માં રથાનેશ્વરપર સ્વારી કરી
દેરાં તોડ્યાં. (૭-૮) ૧૦૧૪-૧૫ માં કાશ્મિરપર કરી. (૯) ૧૦૧૭
માં કનોજના રાજાને નગાવી ગથુરા લૂટ્યું, બાળ્યું અને મૂર્તિઓ
જામી, તથા હિંદુઓને પકડી પોતાના દેશમાં લઈ જઈ ગુલામ ત-
રીકે વેચ્યા. (૧૦) ૧૦૨૨ માં કલિંજરપર કરી. (૧૧) ૧૦૨૩ માં
પંજાબના રાજા બીજા ઝયમણપર સ્વારી કરી. (૧૨) ૧૦૨૪ માં
સોરઠી સોમનાથપર સ્વારી કરી, ગુજરાતનો રાજા રજપૂતોની મદદ
લઈ લડ્યો, પણ મહમૂદે બીમને હરાવી સોમનાથ મહાદેવની મૂ-
ર્તિના ત્રણ કડકા કરી તેમાંથી આઠેક કડકો ગણા, મદીના અને
ધિજની મોકલી મસીદના પગથીયામાં જડાવ્યા. દેરામાંથી આઠ
કોડનો માલ તથા સુખડના કગાડ લઈ સિંધના રણુને માર્ગે અસં-
ખ્ય દુઃખ વેઠી સ્વદેશ ગયો. તેણે ૧૦૨૬ માં ધરાન જીત્યું.

મહમૂદના ગુણદોષ—તે વિદ્વાન, ઈનસાફી, ને શૂરો, પણ
ખૂબ લોભી, ધર્માંધ અને નિર્દય હતો. સ્વારી કરવામાં તેની મુખ્ય
અતક્ષય ધન મેળવવું, દેરાં તોડવાં અને હિંદુઓને વટલાવવાની હતી.
વિદ્વાનોને આશરો આપતો. ફર્દુસી કવિ પાસે ધરાનનો કવિતા રૂપ
કતિહાસ તથા પોતાનું ચરિત્ર “શાહનામું” રચાવ્યાં.

૪ મસાઉદ—૧૦૩૦-૧૦૪૦-૧૦૫૨સ. તે પોતાના બાપને મારી
માદીએ બેઠો. સેલ્જુકી લોકોના સરદાર તોઅલખબેગની સાથે લડ્યો

મેવ આગળ હારવાથી છાનોગાનો પડી રહી લોકોપયોગી કામ કર્યાં.
૧૦૪૦ માં તેના બત્રિજીએ તેને મારી ખાપનું વેર લીધું.

૫ મોદુદ—૧૦૪૦-૧૦૪૬-૬ વરસ. મસાઉદ મુઓ ત્યારે મોદુદ બદખ્શાં હતો. તે દુસ્મનોને હરાવી ખાપની ગાદીએ બેઠો.

૬ અબ્દુલ્લુસેન—૧૦૪૬-૧૦૫૧-૨ વરસ. મોદુદનો દી-કરો ક જે પોતાનો બત્રિજી થાય તેને મારી ગાદીએ બેઠો.

૭ અબ્દુલરસીદ—૧૦૫૧-૧૦૫૧-૭ માસ. તે ધણા ખરા રાજવંશીને મારી ગાદીએ બેઠો, ને સાત માસ રાજ્ય કરી મરણ પામ્યો.

૮ ફરુકનુદ-૧૦૫૧-૧૦૫૮-૭ વરસ રાજ્ય કરી મરણ પામ્યો.

૯ ઇબ્રાહીમ—૧૦૫૮-૧૦૮૬-૩૧ વરસ. આ બાદશાહ મોળો ને સંતોષી હતો. કોઇ સાથે લડાઇ નહીં કરતાં કુરાન વાંચવામાં તેણે પોતાનો તમામ વખત ગાળ્યો. તેને ૪૦ છોકરાને ૩૬ છોડીઓ હતી.

૧૦ મસાઉદ બીજો—૧૦૮૬-૧૧૧૪-૨૫ વરસ. તે ઇબ્રાહીમનો દીકરો થાય. તેણે કાયદા બાંધ્યા; તેની પછી તેનો દીકરો બેઠો.

૧૧ અરસલાન—૧૧૧૪-૧૧૧૮-૪ વરસ. એણે પોતાના બાઇને ઉઠાડી ગાદી લીધી. આથી તેની મા નારાજ થઈ; તેથી તેણીએ પોતાના બાઇની મદદથી અરસલાનને ગાદીએથી ઉઠાડી પોતાના નાના દીકરા બેહરામને ગાદી અપાવી.

૧૨ બેહરામ—૧૧૧૮-૧૧૫૨-૩૪ વરસ. તેણે-વિદ્વાનોને આશરો આપ્યો. પોતાના જમાઈ કુતબુદ્દીનને દગાથી માર્યો. તે ગોર પ્રાંતનો સુબો હતો. તે સૂબાના બાઇ સૈફુદ્દીને બેહરામપર ચડાઇ કરી તેમાં સૈફુદ્દીન મરાયો, તેથી ત્રીજો બાઇ અલાઉદ્દીન વેર વાળવા આવ્યો. તેણે ધિજની જીત્યું ને બાળ્યું, માટે અલાઉદ્દીન “જહાંસોજ” એટલે દુનિયા બાળનાર કહેવાય છે. બેહરામ ૧૧૫૨માં નાશી ગયો. આ વખતથી ગોરીવંશના રાજાનું રાજ થયું. બેહરામનું

દીકરા ખુશરુએ લાહોરમાં જઈને રાજ્ય સ્થાપ્યું.

૧૩ ખુશરુ—૧૧૫૨ થી ૧૧૫૬ સુધી ૭ વરસ રાજ્ય કરી મરણ પામ્યો.

૧૪ ખુશરુમલેક ૧૧૫૬-૧૧૮૬-૨૭ વરસ. એ ખુશરુનો દીકરો થાય, તે ધિજની વંશનો છેલ્લો રાજા હતો. ગોરીવંશના રાજા શાહખુદીને તેનું રાજ્ય લઈ ધિજની વંશની આખર આણી.

—૦૦૦—

ગોરીવંશ.

૧૧૫૨-૧૨૦૬-૫૪ વરસ.

૧ અલાઉદ્દીન ૧૧૫૨-૧૧૫૬-૪ વરસ. ગોરીવંશનો મૂળ પુરુષ કોણ હતો, તે કાંઈ નક્કી નથી; પણ અશ્વાન લોક કહેતા કે અમારા ઘરડા ગોર પ્રાંતમાં રહેતા, તેમાંનો એક જણ વખાનો ગાંધી હિંદુસ્તાનમાં ગયો. ત્યાં તેણે પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવ્યું, પછી સ્વદેશ આવતાં રસ્તામાં તેનું વહાણ ડૂબ્યું, જેથી તમાગ નાશ પામ્યું પણ તેનો દીકરો હુસેન બચ્યો, તેને ધિજની વંશના રાજાએ ગોર પ્રાંતનો સૂબો બનાવ્યો. તેપરથી એ વંશનું નામ ગોરી વંશ પડ્યું. તે વંશમાં અલાઉદ્દીન થયો, તેને સેલ્જુકી લોકે હરાવ્યો હતો.

૨ સૈફુદ્દીન (આરામ) ૧૧૫૬-૧૧૫૭-૧ વરસ. એ અલાઉદ્દીનનો પુત્ર હતો. તેણે ૧ વરસ રાજ કર્યું, તેટલામાં કોઈએ તેને મારી નાંખ્યો.

૩ ગ્યાસુદ્દીન ૧૧૫૭-૧૨૦૨-૪૫ વરસ. એ અલાઉદ્દીનનો ભત્રિજો થાય, તેના બાઈનું નામ શાહખુદીન (મહમૂદગોરી) હતું. બંને બાઈઓ સંપીલા હતા. ગ્યાસુદ્દીન રાજ્ય કરતો અને શાહખુદીન લડાઈનું કામ ચલાવતો.

શાહખુદીન ગોરીની સ્વારીઓ—એણે હિંદુસ્તાન ઉપર

નવ સ્વારીઓ કરી. (૧) ૧૧૭૬ માં પંજાબ પર (૨) ૧૧૭૮ માં ગુજરાત પર કરી તેમાં ભોળાભીગદેવે શાહબુદ્દીનને હરાવ્યો. (૩) અજમેર પર કરી તેમાં સોમેશ્વરે શાહબુદ્દીનને હરાવ્યો. (૪) સિંધ પર કરી. (૫) ૧૧૮૬ માં પંજાબ પર કરી ગિરની વંશની આખર આણી, પંજાબ છતી લીધું. (૬) ૧૧૯૨ માં દિલ્લીના રાજા પૃથ્વીરાજ પર કરી તેમાં શાહબુદ્દીન જીતી ગયો, (રથાનેશ્વર આગળ). (૭) ૧૧૯૩ માં ફરી દિલ્લીના રાજા પૃથ્વીરાજ પર કરી. પાણીપતના મેદાનમાં લડાઈ થઈ તે પૃથ્વીરાજ મરાયો. (૮) ૧૧૯૪ માં કનોજના રાજા જયચંદ્ર પર કરી તેને માર્યો. જયચંદ્રના વંશજોએ જોધપુરમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું. (૯) ૧૧૯૫ માં ગ્યાનિયર ગઢ પર ચઢાઈ કરી છતી લીધો. આ બધી લડાઈની હકિકત ચંદ આરોટે “પૃથ્વીરાજ રાસા” નામના પુસ્તકમાં લખેલી છે. તે સ્વદેશ ગયો ત્યારે તેની વતી તેના ગુલામ કુતબુદ્દીને ૧૧૯૫ માં ગુજરાત પર સ્વારી કરી હતું, પણ પાછળથી ભોળાભીમે પાછું લીધું. બખ્તિઆર ખીલજીએ ૧૧૯૯ માં અયોધ્યા તથા બહાર, અને ૧૨૦૩ માં બંગાળા પ્રાંત છતી લીધા.

રજપૂત રાજ્યની હાલત—શાહબુદ્દીને હિંદ પર સ્વારીઓ કરી તે વખતે હિંદમાં પાંચ મોટાં રાજ્યો હતાં. (૧) દિલ્લીમાં અનંગપાળ તોમારનું. (૨) અજમેરમાં સોમેશ્વર ચોહાણનું. (૩) કનોજમાં વિજયપાળ રાઠોડનું. (૪) ગુજરાતમાં ભોળા ભીમ સોળાંકીનું. (૫) મેવાડમાં સગરસિંહ રાણાનું. આ પાંચે રાજ્યો સંપ કરી ઘેરી બાદશાહ સામે થયાં હોત તો હિંદમાં મુસલમાની રાજ્ય થવા ન પામત, પણ અંદર અંદર કુસંપ હતો તેથી મુસલમાનો શબ્દો. કુસંપ તાકે સત્યાનાશ!

કુસંપ થવાનાં કારણ—(૧) દિલ્લીના રાજા અનંગપાળને બે કુંવરીઓ હતી. તેમાં એકને અજમેરના સોમેશ્વર વેરે અને

ખીજીને કનોજના જયપાળ વેરે પરણાવી હતી. અનંગપાળને પુત્ર નહીં હોવાથી મોટા બાણેજ પૃથીરાજને પોતાની ગાદી આપી તેથી કનોજવાળો બાણેજ જયચંદ્ર, પૃથીરાજ જોડે લડ્યો. (૨) જયચંદ્રે ચક્રવર્તિપણું જાહેર કરવા તૈયારી કરી, તેમાં બધા રાજા કનોજ ગયા ને પૃથીરાજ ગયો નહીં. વળી જયચંદ્રની દીકરી સંયોગતાનો સ્વયંવર એજ વખતે હતો. સંયોગતાએ પૃથીરાજની મૂર્તિને વરમાળા આરોપી તેથી પૃથીરાજ સંયોગતાને છાનીમાની લેછ ગયો, તેથી બન્ને રાજા લડીને નાચળા પડ્યા. (૩) આખુના રાજા જેતરી પરમારની દીકરીનું સગપણ પૃથીરાજ વેરે કર્યા છતાં ભોળાભીમે માણું મોકલ્યું, માટે તે કન્યાને અજમેર મોકલી દીધી, તેથી ભોળાભીમે અજમેરપર ચડાઈ કરી સોમેશ્વર ચોલાણને માર્યો. બાપનું વેર વાળવા પૃથીરાજ આવ્યો, તેમાં ભોળાભીપ હારી નાશી ગયો, ઘરેરે કારણથી રજપૂતો નાચળા થયા ને ગોરીશાહનું કાબ્યું.

ગ્યાસુદ્દીન ૧૨૦૨માં મરણ પાગવાથી શાહયુદ્દીન પાદશાહ થયો.

૪ શાહયુદ્દીન—૧૨૦૨-૧૨૦૬-૪ વરસ. આ પાદશાહને પુત્ર નહીં હોવાથી ગુલામો રાખી ઉછેરતો. તેણે વિધાને ઉત્તેજન નહીં આપ્યાથી તેની નામના થઈ નથી. ગફર લોકોએ બંડ કરી સિંધુ નદીપર શાહયુદ્દીનને તેના તંયુમાં મારી નાંખ્યો. દિંદનો પેહેલો મુસલમાન પાદશાહ શાહયુદ્દીન ગણાય છે. તેણે સિંધુથી બંગાળા સુધીનો (ગાજવા સિવાય) મુલક જીત્યો.

૫ મહમૂદ—૧૨૦૬-૧૨૧૨-૬ વરસ. એ શાહયુદ્દીનનો બન્નિને યાય. તે નાચળો હોવાથી તાળાના સૂળા સ્વતંત્ર થયા. મહમૂદ ૧૨૧૨ માં મરણ પાગવાથી ગોરી વંશની સમાપ્તિ થઈ.

ગુલામ વંશ.

૧૨૦૬—૧૨૯૦—૮૪ વરસ.

૧ કુતખુદીન—૧૨૦૬-૧૨૧૦-૪ વરસ. એ શાહખુદીનનો

શુભાગ હતો, માટે તેના કુળના રાજાઓ શુભાગ વંશના કહેવાય છે. દિલ્હીમાં રાજ્ય કરનાર પેહેલો મુસલમાની વંશ એ હતો. દિલ્હીની ગાદીએ પેહેલો મુસલમાન બાદશાહ કુતખુદીન થયો. એ નીશાપુરના સોદાગરનો શુભાગ હતો. તેને સોદાગરે શાહખુદીનને ભેટ કર્યો હતો. શાહખુદીને કુતખુદીનને સરૂપવાન, હોશિઆર અને ડાહ્યા બનાવી પોતાની પાસે રાખી, તેને બાણાવી ગણાવી લડાઈના કામમાં માહિતગાર કર્યો. તેણે કુતખુદીનને ચણાવવાનું સરૂ કર્યું. તે ૧૩ વરસ સૂબાગીરી કરી ૧૨૦૬ માં સ્વતંત્ર થયો. મુસલમાની રાજ્યની પડતીનાં મુખ્ય ત્રણ કારણ હતાં, તે આ વખતથી મંડાયાં—(૧) તાબાના સૂબાઓમાં બંડ, (૨) હિંદુરાજાઓના બંડ, અને (૩) મોગલ વંશરેના પરદેશી હુમલા.

૨ અશમ—૧૨૧૦-૧૨૧૧-૧ વરસ. એ કુતખુદીનનો દીકરો થાય, તેનામાં દમ નહીં હોવાથી તેનો બનેલો અસ્તમશ ગાદીએ બેઠો.

૩ અસ્તમશ—૧૨૧૧-૧૨૩૬-૨૫ વરસ. એ કુતખુદીનનો શુભાગ ને જમાઈ થાય. તે રૂપાળો અને બહાદુર હતો. ૧૨૧૮ માં મોગલ રાજા જહિસખાં સિંધુનદીથી પાછો વળી ગયો. અસ્તમશે ૧૨૨૫ માં સિંધ અને ૧૨૨૯ માં બખ્તીઆર ખીત્તજી પાસેથી બંગાળા જીત્યાં તથા ૧૨૩૧ માં માળવા જીતી દિલ્હીનાં મહાકાળેશ્વરનું દેર તોડ્યું; તે સિવાય બહાર ને પંખજ જીતી રાજ્યમાં વધારે કર્યો. કુતખુદીનનો પૂરો કરાવ્યો.

૪ રૂકનુદીન—૧૨૩૬-૧૨૩૬-૭ ગાસ. એ અલ્તમશનો પુત્ર દમ વગરનો હોવાથી તેની બેન રજ્યાબેગમે રાજ સંભાળ્યું.

૫ રજ્યાબેગમ—૧૨૩૬-૧૨૩૬-૩ વરસ. એ અલ્તમશની દીકરી કુરાન બહેલી, હોશિયાર અને ધનસારી હતી. તેણીએ પ્રથમ તો રાજ્ય સારી રીતે ચલાવ્યું. મુસલમાની રાજ્યમાં આ બાધ સિવાય બીજી કોઈ સ્ત્રીએ રાજ્ય કર્યું નથી. તેણીએ જલાલ નામના હુસની બેડે દોરતી કરી તેથી તેના અમીરોએ તેને કેદખાને નાખી. પણ કેદખાનાના ચોકીદાર અલ્તુનીઆ સાથે પ્રીતિમાં પડી તેની સાથે નાશી ગઈ. પછી અંતે બંને જણ પકડાઈ માર્યાં ગયાં. આ બાઈ હલકી સોબતમાં પડી ન હોત તો તે બહુ દીપ્તી નીકળત.

૬ મવનુદીન—૧૨૩૯-૧૨૪૧-૨ વરસ. એ રજ્યાબેગમનો બાધ હતો. તે દમ વગરનો હોવાથી ફોજે બંડ કરી તેને ગાદી પરથી ઉઠાડી મૂકી રૂકનુદીનના દીકરા અલાઉદ્દીનને ગાદી આપી.

૭ અલાઉદ્દીન—૧૨૪૧-૧૨૪૬-૫ વરસ. એના વખતમાં મોગલોએ હુમલા કર્યા હતા. ફોજે તેને ગાદીએથી ઉઠાડી અલ્તમશના પૌત્રને ગાદી આપી. પૌત્ર એટલે દીકરાનો દીકરો.

૮ નાસરુદ્દીન—૧૨૪૬-૧૨૬૫-૧૯ વરસ. એ બાદશાહ ૬૩-રી ચાલ્યો હતો. તે પોતાની બેગમ પાસે રંધાવીને જમતો અને પુસ્તકો લખામણીના પૈસા આવે તેમાંથી ગુજરાન ચલાવતો. તે બહુ શક્તિ, ભોજો ને સાદો હતો. રાજનું બધું કામ એનો વજીર ગ્યાસુદ્દીન બુલખુન ચલાવતો. એણે બુદ્ધેશબંડ, માળવા ને દિલ્લી વગેરેનાં બંડ સમાવી રાજ મજબૂત કર્યું. મોગલ બાદશાહ હુલાકુખાનો વજીર હિંદમાં આવ્યો તેને સાશ્વત ગાન આપ્યું. અલ્તમશ આપુત્ર મરવાથી બુલખુન ગાદીએ બેઠો.

૯ ગ્યાસુદ્દીન બુલખુન—૧૨૬૫-૧૨૮૭-૨૨ વરસ. તે પણ

ગુલામ હતો. તે બહુ હોંશિયાર તથા અનુભવી પણ હલકા મનનો, અભિમાની અને ધાતકી હતો. મેવાતમાં મોટું બંડ થયું માટે ત્યાંના એક લાખ માણસને તેણે મારી નાંખ્યાં. બંગાળના સૂબા તો અલબેગે બંડ કર્યું માટે તેને મારી બંગાળમાં પોતાના દીકરા બકારાખાને સૂબો બનાવ્યો. મોગલોના હુમલા શાહજહાં મહમૂદે હઠાવી કાઢ્યા, તેમાં શાહજહાં મરાયો. હિંદુઓને રાજ્યમાં નોકરી નહીં આપવાનો ધારો કર્યો. રાજ પર ૪૦ તુર્કી ગુલામોની સત્તા હતી તે તોડી સ્વતંત્ર થયો. તેના વખતમાં મોગલોના બૂલગથી દુઃખ પામી રાજ, અમીર, કવિ વગેરે દિલ્લીમાં આવી રહ્યા. તેમાં અમીર ખુશરૂ કવિ હતો.

૧૦ કૈકુબાદ-૧૨૮૭-૧૨૯૦-૩૪૨સ. બકારાખાને ખુલખુન સાથે બનતું નહીં, માટે બકારાખાના દીકરા કૈકુબાદને મારી મળી. તે ભોળો ને નબળો હોવાથી તેના ભૂંડા વજીર નિજમુદ્દીનનું જોર વધી ગયું. તેણે ધણા સારા માણસોનો ધાત કરાવ્યો, તથા બાદશાહને પોતાના બાપ જોડે આશુબનાવ કરાવ્યો. અંતે બાદશાહે એ વજીરને ઝેર દેધ માર્યો; પણ બાદશાહ દગ વગરનો હોવાથી ખીલજી લોકોએ ગુલામ વંશની આખર આણી.

ખીલજી વંશ.

૧૨૯૦-૧૩૨૦-૩૦ વરસ.

જલાલુદ્દીન-૧૨૯૦-૧૨૯૫-૫ વરસ. એ ૭૦ વરસની ઉંમરે મારીએ બેઠો. બાદશાહ ખીલજી જાતનો પઠાણ હોવાથી એ વંશનું નામ ખીલજી વંશ પડ્યું. ખીલજી લોકો પ્રથમ તાતાર દેશના, પણ પાછળથી અફઘાનિસ્તાનના ગીલગઢ પ્રાંતમાં આવી વસ્યા. એ બાદશાહ દયાળુ ને શૂરો હતો. ૧૨૯૨ માં મુગલો ચઢી આવ્યા, તેમને

હરાવી પાછા કાઢ્યા. યુવ્વયુનના ભત્રિજ મલેક જ્યાંજોએ જાંડ કર્યું તેને પકડી લીધો. પણ શિક્ષા કરવાને બદલે માફી આપી. આવી દયાથી તેના રાજ્યમાં લૂટારાનું જોર વધ્યું ને જાંડ થયાં. દયાળુ છતાં તેણે કૈકયાદના બાળકને તથા પારસગણી છે એવા બહેમથી તે લેવા સારી સીંદીમોઝા ફરીરને મરાવી નંખાવ્યા. એનો ભત્રિજો અલાઉદ્દીન કરા ગામનો સૂબો હતો, તેણે આઠ હજાર સ્વારોની ફોજ લઈ દેવગિરિના રાજા રામદેવ પર ચઢાઈ કરી; ત્યાંથી બહુ ધન મેળવી કરા ગામમાં પાછો આવી કાકાને મળવા તેડાવ્યો. પાદશાહ મળવા આવ્યો એટલે પાપી અલાઉદ્દીને તેનો ધાત કરાવ્યો.

અલાઉદ્દીન ખૂની—૧૨૯૫-૧૩૧૫-૨૦ વરસ. પોતાના કાકા અલાઉદ્દીનને તથા તેના છોકરાને મારીને અને લશ્કરી માણસોને ધનાગ આપી તે ગાદીએ બેઠો. સુલ્તેમાન નામનો તેનો ભત્રિજો હતો, તેણે ગાદી લેવા સારી પાદશાહને તીર માર્યું, પણ અંતે તે અને તેના બીજા બે ભાઈઓને પાદશાહે મરાવી નંખાવ્યા.

મોગલોના હુમલા—આ પાદશાહના વખતમાં મોગલોએ સાત વાર હુમલા કર્યા. (૧-૨) ૧૨૯૭-૯૮ પંજાબ પર કર્યા તેમાં મોગલો હાર્યા. (૩) ૧૨૯૮ પુતલુધમાં (કતલધમાં ઠેઠ દિલ્લી સુધી ચઢી આવ્યો, ત્યારે પાદશાહનો શરો સરદાર જાફરખાં, મોમલોને હરાવી તેમની પાછળ પડ્યો. પણ પછી મદદ નહીં આવવાથી જાફરખાં મરાયો. (૪) ૧૩૦૩ માં દિલ્લી પર કર્યો. (૫-૬-૭) ૧૩૦૪ માં રોહિલખંડ પર હુમલા કર્યા.

દિલ્લીમાં મોગલો ધણાક એકઠા થવાથી ૧૨૯૨ માં ત્રણ હજારને મુસલમાન કરી દિલ્લીમાં એક પકડ કરી વસાવ્યા, તેને મોગલ-પકડ કહે છે. બાકીના ૧૫ હજાર મોગલોને ૧૩૧૧ માં કતલ કરાવ્યા.

જીતેલો મુલક—(૧) ૧૨૯૭ માં ખંજાત જીત્યું, તેમાંથી

મલેક કાપૂર નાગનો ગુલામ પકડાયો, જે આગળ જતાં પાદશાહનો પ્રધાન થયો હતો. (૨) ૧૩૦૦ રણુસ્થભોરનો કિલ્લો જીત્યો. (૩) ૧૩૦૩ માં ચિત્તોડપર હલ્લો કર્યો, તે સમયે રજપૂતો પોતાની સ્ત્રીઓને બાળી નાખીને લડ્યા અને મરાયા (૪) ૧૩૦૪ માં પોતાના બાઈ અલીશખાં તથા વજીર નસરતખાંને ગુજરાત ઉપર મોકલ્યા. તેમણે કનણ ઘેઝાને હરાવ્યો; કરણ પોતાની દીકરી દીવાળીદેવીને લઈ બા-ગલાણમાં જતો રહ્યો. અલિશખાંએ કરણની રાણી કમળાદેવીને ત-થા ધન, હાથી, ઘોડા વગેરે કબજે કરી પાદશાહને મોકલી દીધાં. કમળાદેવી પાદશાહની બેગમ થઈ પછી ૧૩૦૬ માં અલિશખાંની ફ્રાજ દક્ષિણમાં જતી હતી ત્યારે કમળાદેવીએ પાદશાહને પોતાની દી-કરી દીવાળીદેવીને તેડી લાવવા કહ્યું. અલિશખાંએ પાદશાહના હુક-મથી આગલાણમાં જઈ કરણ પાસે તે દીકરી માગી, પણ કરણે રા-મદેવના દીકરા સંકળદેવ વેરે પરાણી દીધી હતી. તેથી અલીશખાં-એ સંકળદેવને મારી દીવાળીદેવીને દિલ્લી મોકલી આપી. ત્યાં તેને પાદશાહના વડા પુત્ર ખીજરખાં સાથે પરાણી દીધી!

દક્ષિણપર સ્વારી-૧૩૦૩ માં મલેક કાપૂરને ફ્રાજ આપી વરં-ગુળ જીતવા મોકલ્યો. તેણે ૧૩૦૬ સૂધીમાં માળવા, ખાનદેશ, મહા-રાષ્ટ્ર જીતી દેવગિરિ સર કર્યું. પછી વરંગુળ જીતી લૂટ્યું. ૧૩૧૦ માં કર્ણાટક જીતી બલાલ વંશની આખર આણી. ૧૩૧૨ માં ઠેઠ રામેશ્વર જીતી ત્યાં મસીદ ચણાવી.

ખંડ—કાપૂરનું જોર વધી પડવાથી દેશમાં ખંડ થવા લાગ્યાં. આ પાદશાહના વખતમાં લગભગ આખો હિંદ સર થયો હતો. ગુજ-રાતના લોકે ખંડ કરી અલિશખાંને માર્યો. રાણા હમીરે ચિત્તોડ લઈ લીધું. દક્ષિણમાં રામદેવના જમાઈ હરપાળે ખંડ કરી મહારાષ્ટ્ર જીતી લઈ મુસલમાનોને કાઢી મૂક્યા. પાદશાહને જાણું સમજાવી કાપૂરે તેની

બેગમ તથા શાહજહાંએને કેદ કરાવ્યા. અંતે કાઠુરે ૧૩૧૫માં ઝેર દઈ પાદશાહને માર્યો. ધાતકી પાદશાહની આખરે આવી દશા થાયછે.

જુલુદૌલ—તે શેરો, ચતુર, હિંગતવાન, તે હોંશિયાર પણ ધર્મી, મહાપાપી, જૂલમી, નિમકહરામી, અભિમાની, જંગલી, અને ધાતકી સ્વભાવનો હતો. તેથી તે “અલાદીયો ખૂની” કહેવાયછે. તેના ધણા કાયદા સારા હતા. દેશ આગાદ હતો. હિંદુ રૈયત દુઃખી હતી. હિંદુનાં દેરાં તોડી તે પથરાની મસીદો ચણાવતો. લોકોને વટલાવતો. સપરમે દિવસે પણ લોકોને ભેગા થવા મના કરી હતી. કોઈની પાસે ધણા પૈસા ભેગા થવા દેતો નહીં.

૩ ઉમર ૧૩૧૫-૧૩૧૬-૧ વર્ષ. કાઠુરે અલાઉદ્દીનના મોટા બે દીકરાની આંખો ફેડી, ત્રીજા દીકરા મુગ્ધારકને મારવા મારા મોકલ્યા અને ચોથા દીકરા ઉમરને ગાદી આપી રાજકારભાર કરવા લાગ્યો; એટલામાં મુગ્ધારકે મારાને સમજાવી ઉલટો કાઠુરને મરાવી નંખાવ્યો. “જેવી કરણી એવી પાર ઉતરણી”.

૪ મુગ્ધારક-૧૩૧૬-૧૩૨૦-૪ વરસ. તે પોતાના નાના ભાઈ ઉમરની આંખો ફેડી તથા બે મોટા ભાઈઓને મારી પોતે ગાદીએ બેઠો. તેની ખુશાલીમાં તેના જાપે જેની જમીન લઈ લીધી હતી, તે તેમને પાછી આપી, સતર હજાર કેદીઓને છોડી મૂક્યા અને ફેટલાક વેરા માફ કર્યા; ગુજરાતનું જાંડ સમાવ્યું તથા દક્ષિણના જાંડખોર હરપાળની ચાગડી ઉતરડી મારી નંખાવ્યો. થોડો વખત સારી રીતે રાજ્ય ચલાવ્યું. પછી ખુશરૂ નામના ઢેઢને વજરાત આપી પોતે મોજશોખ ને રંડીયાણમાં પડ્યો. સ્ત્રીનો વેશ પેહેરી અમીરોને ત્યાં નાચવા જતો. તેને મારીને ખુશરૂ ગાદીપર બેઠો. “જેવી મતિ એવી ગતિ”.

૫ ખુશરૂ. ૧૩૨૦-૧૩૨૦-૫ માસ. તેણે મલખાર દેશ છ-

ત્યો. એણે ખરા દિલથી મુસલમાની ધર્મ પાળ્યો નહીં. રાજકુટુંબના ગાણસોને તથા મોટા ઉમરાવોને ગારી તેમની જગોએ પોતાની જાતના નોકર રાખ્યા, તેમજ રાજકુટુંબની સ્ત્રીઓને પોતાનો સગા વહાલાને પરણાવી દીધી; અને કરણ વાઘેલાની દીકરી દીવાળીદેવી જે ખીજરખાં સાથે પરણી હતી, તેને પાછળથી કાપુર, મુખારક, અને છેવટે ખુશરૂ પોતે પરણ્યો. ખુશરૂની મરજી હિંદુ રાજ્ય સ્થાપવાની હતી, પણ તે નીચ જાતનો હોવાથી હિંદુઓએ મદદ કરી નહીં. આખરે પંજાબનો સુબો વાઝખાં તેને ગારી પોતે ગાદી ઉપર બેઠો, એટલે ખીજરૂ વંશ પૂરો થયો.

તથલખ વંશ.

૧૩૨૦—૧૪૧૪—૯૪ વરસ.

૧ ગ્યાસુદ્દીન (વાઝખાં)-૧૩૨૦-૧૩૨૫-૫ વર્ષ. એ પ્રથમ તૂર્કી ગુલામ હતો. પાછળથી પંજાબનો સૂબો થયો હતો. તેણે ખેડૂતના હક્કમાં કેટલાક સુધારા કર્યા, અને સારી રીતે રાજ્ય ચલાવી રાજ્યતને સુખ આપ્યું. તેના દીકરા જુમાખાંએ ૧૩૨૩ માં વરગુજાણ્યું. પાદશાહે અંગાળા પર સ્વારી કરી ત્યાંના સૂબા બકારાખાંને તાબે કર્યો. ત્યાંથી પાછો આવતાં જુમાખાંએ લાકડાનો માંડવો કરેલો તેમાં પાદશાહ તથા ખીજરૂ દીકરો એ બે ઉતર્યા, એવામાં તે માંડવો પડવાથી અને જણ્ય મરણ પામ્યા. ગ્યાસુદ્દીને દિલ્લી પાસે તથલખાળાદ નામે સુંદર કિલ્લો બંધાવી તેમાં રાજધાની કરી હતી, તે કિલ્લો હજી છે. તે પાદશાહ ડાહ્યો, નીતિવાળો ને બહાદૂર હતો, પણ અશ્વસોસ કે તે વધારે જીવવા પામ્યો નહીં.

૨ મહામૂદ ગાંડો (જુમાખાં)-૧૩૨૫-૧૩૫૧-૨૬ વરસ. તે વિદ્વાન, બુદ્ધિમાન, શૂરો અને ગદાદૂર હતો, પણ ઘણોજ નિર્દય, ક્રોધી, દડીસો, જુલમી અને તરંગી હોવાથી તેના સારા ગુણ ઢંકાઈ ગયા, અને તે “મહામૂદ ગાંડો” કહેવાયો.

અવિચારી કામ-(૧) મહારાષ્ટ્ર જીતી દેવગિરિનું નામ દો-લતાગાદ પાડયું. ત્યાં રાજધાની કરી દિલ્હીના લોકોને દોલતાગાદ જવા હુકમ કર્યો. દિલ્હીના લોકોએ એ ત્રણ વખત જ આવ કરવા-થી તથા દુકાળથી માર્ગમાં દબરો જણ મરણ પામ્યાં. (૨) પંજાબ ઉપર મોગલો ચડી આગ્યા, તેમને ધન આપી ખમ્મનો ખાલી કર્યો. (૩) પોતાના દેશમાં જંડ થયાં છતાં ચીન તથા ઇરાન જીતવાનું ધાર્યું. ચીન મોકલેલી ફોજ ટાઢથી દિગાત્રયમાં મરણ પામી. ઇરાન જનારી ફોજને પગાર ન મળવાથી વિખનાઈ ગઈ; પછી તે ફોજના માણસો લૂટાઈ ગયા. (૪) પોતાના એક દાંત પડી ગયો તેને મોટી ધામધુમથી દટાવી તે પર ઘણા પૈસા ખર્ચી એક કબર ચણાવી. (૫) ખમ્મનો ખાલી થવાથી સોના રૂપાના નાણાંને ઠેકાણે તાંબા પીતળનું નાણું ચલાવ્યું, તે પરદેશમાં નહીં ચાલવાથી દેશના વેપારીઓ ખરાબખરાબ થયા, દેશ પાવમાલ થયો, અને એ તાંબા પીત-ળનું નાણું પોતાના ખમ્મનામાં રહ્યું.

જુલમી કામ-(૧) વસૂલાતની રીત ચલાવીને ખેડૂનો પર જુલમ કર્યો, તેથી ખેડૂનો લૂટારા ગયા. (૨) માણસનો શિકાર કરવાની મહા પાખી રીત ચલાવી. એક મોટો પ્રદેશ ઘેરી તેમાં આવેલા માણસોને તે ઠાર કરતો. એ રીતે તેણે કનોજના માણસોની કતલ કરાવી. (૩) શિકાર કરવાની હદમાં કોઈ માણસ પેસે તો તેને મારી નખાવતો.

થયેલાં બંડ—એ ગાદીએ બેઠો ત્યારે બધા કરતાં એના ના-

બામાં વધારે મુતક હતો, પણ એનાજ વખતમાં પ્રાંતોના સૂબા સ્વ-
તંત્ર થયા અને બંડ થયાં. (૧) ૧૩૩૮ માં તેના ભત્રિજાએ માળવામાં
બંડ કર્યું તેની ચામડી ઉતરડી મારી નાંખ્યો. (૨) ૧૩૩૯ માં પંજા-
બમાં મલેક બેંદરામે બંડ કર્યું તેને ગરદન માર્યો. (૩) ૧૩૪૦ માં
બંગાળામાં બંડ થયું તે સમ્યું નહીં. ૧૩૪૪ માં કલ્યાણક અને તૈલ-
મણવાળાએ બંડ કરી અનુક્રમે વિજયનગર અને વરગુળમાં રાજધાની
કરી સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યાં. (૫) દક્ષિણમાં ચૈતુલમુલ્કે બંડ કર્યું,
તે સમાવવા દક્ષિણ ગયો, એવામાં અફઘાનોએ પંજાબ લૂટ્યું. (૬)
૧૩૪૭ માં ગુજરાતમાં ઉઠેલ બંડ સમાવ્યું (૭) બેદરમાં બંડ થયું
તથા હસનગંધુ (ખજૂરખાં) એ ૧૩૪૭ માં કલમુર્ગમાં આલ્મણી વં-
શનું રાજ સ્થાપ્યું. એ ખજૂરખાં દિલ્લીમાં ઠાંગો નામના આલ્મણને
ત્યાં ગુલામ હતો. તે આલ્મણે તેને છૂટો કરી કહ્યું કે તું આગળ જતાં
રાજ થઈશ. તે પ્રમાણે તે રાજ થયો, ત્યાં તે આલ્મણને બોલાવી ખ-
બનાનો ઉપરી બનાવ્યો ને તેના વંશનું નામ આલ્મણી વંશ પાડી
ઠાંગોનું નામ અગર કર્યું. (૮) આ બંડોમાં પાદશાહને આગ તેમ ના-
સયું પડતું એવામાં ગુજરાતમાં ફરી બંડ થયું. એ બંડખોરોને સુરત
તથા બરૂચ આગળ હરાવ્યા. પછી સુરત ને ખંભાત લૂટી બંડખો-
રોની પાછળ મહમૂદ તઘલખ સિંધમાં ગયો, ત્યાં નગરહટ્ટામાં ૧૩૫૧
માં મરણ પામ્યો. વિદ્વાન ને અનુભવી સલાહકારની સલાહ નહીં
મણકારતાં ગાંડા ઘેલા તર્ક પ્રમાણે જે સાહેબે તેના રાજ્યની આવી
માડી દશા થાય છે. એ પાદશાહનો વજીર કબાબજહાંન જુવાનપુ-
રનો સૂબો થયો હતો, તેણે ૧૩૯૩ માં ત્યાં સ્વતંત્ર રાજ સ્થાપ્યું.

૩ ફિરોજુદ્દીન (ફિરોજશાહ)—૧૩૫૧-૧૩૮૮-૩૭ વરસ. તે

મહમૂદ તઘલખનો ભત્રિજો થાય. તે દયાળુ, ધનસાક્ષી ને પરોપકારી

જ્યુ માલ વિનાનો હતો, તેથી તેણે બંગાળા તથા દક્ષિણના રાજ્યોની સ્વતંત્રતા કબૂલ કરી. ગુજરાતના સૂબા સમસુદ્દીનને લોકોએ બંડ કરી મારી નાંખ્યો તેથી પાદશાહે ગુજરાતના તથા સિંધના બંડખોરોનું મન મનાવી શાંતિથી લોકોપયોગી કામ કર્યાં, (૧) વેરા ઓછા કર્યા. (૨) રીયાતીને મારવાની તથા નાક કાન કાપવાની રીત બંધ કરી. (૩) દરેક ખેડૂને સરકારને કેટલો વેરા આપવો તે નક્કી કર્યું. (૪) તેણે ૩૦ પાઠશાળા, ૧૦૦ ધર્મશાળા, ૧૦૦ દવાખાના, અને ૧૦૦ હમામખાના એટલે નફાવાની જગ્યાઓ, દૂધા, તળાવ બીજેરે બંધાવ્યાં. ખેતીના કામ સારૂ નદીઓની નહેરો બંધાવી. તેમાં જમનાની નહેર હળુ સુધી છે, તે હાલ ઈંગ્લેન્ડ સરકારે સમરાવી છે. તેના વજીરે પાદશાહ તથા શાહજહાં વચ્ચે અણુળનાવ કરાવ્યો, પણ શાહજહાંએ પાદશાહનો વેહુંગ દૂર કર્યો. વજીર માર્યો ગયો. તે પાદશાહ ૬૦ વરસની ઉંમરે ૧૩૮૮ માં મુઓ.

૪ ગ્યાસુદ્દીન ખીજો—૧૩૮૮-૧૩૮૯-૧ વરસ. એ ફિરોજશાહનો પૌત્ર થાય. તે તેના પિત્રાઇઓની મદદથી ગાદીએ બેઠો, પણ પાછળથી અણુળનાવ થવાથી તેના ભાઇ અય્યુબકરને ગાદી આપી તેને મારી નાંખ્યો.

૫ અય્યુબકર—૧૩૮૯-૧૩૮૯-૧૧ માસ. એને ગાદીએથી હઠાડી નાસરુદ્દીન ગાદીએ બેઠો.

૬ નાસરુદ્દીન—૧૩૮૯-૧૩૯૨-૩ વરસ. એ ફિરોજશાહનો દીકરો થાય. તે નયજો હોવાથી રૈયત ગાંઠતી નહીં. તેની પછી તેનો દીકરો સિકંદર બેઠો.

૭ સિકંદર—૧૩૯૨-૧૩૯૨-૧ માસ રાજ કરી મરણ પામવાથી તેનો ભાઈ મહમૂદ ગાદીએ બેઠો.

મહમૂદ ખીજો—૧૩૯૨-૧૪૧૨-૨૦ વરસ. તે નાનો હોવાથી

ખા વગેરે ગાંડતા નહીં, તેથી ગુજરાતનો સૂબો મુજબ ૧૩૬૧ માં જુવાનપુરમાં ખાંજહાં (કંવાળજહાં) ૧૩૬૪ માં, અને દિલાવર ગો-રી માળવામાં ૧૪૦૧ માં સ્વતંત્ર થયા. ૧૩૬૮માં તાતાર દેશના મો-ગલ પાદશાહ તૈમૂરે મોટી ફોજ સાથે દિલ્લી પર સ્વારી કરી, તેની રા-જધાની સમરકંદમાં હતી. તૈમૂર ઘણો શૂરો પાણુ ઢોંગી, જંગલીને ધા-તકી હતો. હિંદમાં લૂટતો, ખાળતો ને નાશ કરતો આવ્યો, તેથી મ-હમૂદ ગુજરાત તરફ નાશી ગયો. તૈમૂરે દિલ્લીમાં પાંચ દિવસ કતલ ચલાવી, લૂટચું ને ખાળ્યું. પુષ્કળ લૂટ કરી હજારો માણસોને કંદ કરી બિજળીની પેઠે એકદમ આલ્યો ગયો. રસ્તે જતાં મીરતમાં કતલ ક-રી. તૈમૂર ગયા પછી મહમૂદ ગુજરાતમાંથી પાછો આવી રાજ કરવા લાગ્યો, ને ૧૪૧૨માં મરણ પામ્યો. એ તથાગણ વંશનો છેલ્લો રાજા હતો.

૯ દોલતખાં લોદી-૧૪૧૨-૧૪૧૪-૨ વરસ. ગાદીનો વારસ

કોઇ નહીં હોવાથી સરદાર દોલતખાંએ બે વરસ રાજ્ય કર્યું, એટલા માં મુલતાનના સૂબા ખીજરખાંએ આવીને કહ્યું કે હું તૈમૂરનો મૂ-કલો સૂબો છું એમ કહી તેની પાસેથી રાજ ખુચવી લીધું, એટ-લે સૈયદવંશી રાજ્યની સ્થાપના થઇ.

—:૦:—

સૈયદ વંશ.

૧૪૧૪-૧૪૫૦-૩૬ વરસ.

૧ ખીજરખાં-૧૪૧૪-૧૪૨૧-૭ વરસ. એ સૈયદ હોવાથી સૈયદવંશ નામ પડ્યું, તે ૭ વરસ રાજ કરી મરણ પામ્યો.

૨ મુબારક-૧૪૨૧-૧૪૩૩-૧૨ વરસ. મોગલો તથા મો-હિલા સાથે લડાઇ કરી હતી.

૩ મહમૂદ-૧૪૩૩-૧૪૪૩-૧૦ વરસ. જુવાનપુર તથા

માગવાના સુગાએ કેટલાક પ્રાંત જીતી લીધા.

૪ અલાઉદ્દીન—૧૪૪૩-૧૪૫૦-૭ વરસ. આ નળજા પાદશાહના વખતમાં પ્રાંતોના સુગા સ્વતંત્ર થયા. તેના રાજ્યની હદ અર્ધા ગાઉથી તે આઠ ગાઉ સુધી આવી ગઇ હતી. તેથી તે રાજ ૧૪૫૦ માં બહિસોત્ર લોદીને સોંપી દિલ્લીથી ૭૦ ગાઉ પર આવેલા ખોતાના ખુદાયુન ગામમાં રહેવા ગયો.

લોદી વંશ.

૧૪૫૦-૧૫૨૬-૭૬ વરસ.

૧ બહિલોલખાં-૧૪૫૦-૧૪૮૮-૩૮ વરસ. તે શૂરો અને બહાદુર હતો. તેણે જુવાનપુરના રાજા સાથે ૨૬ વરસ લડાઇ કરી તેનો મુલક જીતી ખોતાના રાજ્યમાં વધારો કર્યો. તેમજ તેના કાકા પાસેથી મુલતાન પ્રાંત મળ્યો. તેણે જંગનાથી હિમાલય ને કાશી વચ્ચેનો મુલક મેળવ્યો.

૨ સિકંદર-૧૪૮૮-૧૫૧૭-૨૯ વરસ. એ બહિલોલખાંનો દીકરો થાય. તેણે બંગાળા ને બહાર જીત્યાં. તેના વખતમાં દિલ્લીમાંથી આગ્રામાં રાજગાદી થઇ. ફિરંગી લોકો ૧૪૯૮ માં વેપાર અર્થે હિંદમાં આવ્યા, ને પંજાબમાં નાનકશાહે નવો સીખ ધર્મ ચલાવ્યો. સિકંદર ધણો વિદ્વાન, ઇનસારી ને કવિ હતો, પણ ધર્મોદ્ધવ-જ્ઞાથી હિંદુઓને બહુ દુઃખ દેતો.

૩ ઇબ્રાહીમ-૧૫૧૭-૧૫૨૬-૯ વરસ. એ સિકંદરનો પુત્ર થાય, તે નળજા અને મૂર્ખ હતો. તેણે આપદાદાતું મેળવેલું રાજ્ય ખોયું. પંજાબના સુગા દોલતખાં લોદીએ કાબુલના રાજા બાબરને હિંદમાં બોલાવ્યો. તેણે આવીને ૧૫૨૬ માં પાણીપતના મેદાનમાં ઈબ્રાહિમ લોદીને હરાવીને મારી નાંખ્યો, એટલે લોદી વંશ પૂરો થયો.

સામાન્ય હકિકત.

કુતશુદ્ધીનથી માંડીને જાગર આવતાં સુધીમાં દિલ્લીની ગાદી-એ ગુલામ, ખિલજી, તખ્તખાન, સૈયદ અને લોદી, એ પાંચ વંશના રાજ થયા. એ બધા પઠાણ વંશના હોવાથી તે પઠાણ રાજ્ય કહેવાય છે. જાગર મોગલ હતો. મોગલો તાતારના વતની હતા. તેઓ પ્રથમ યૌદ્ધ ધર્મી હતા. અલાઉદ્દીન ખિલજીના વખતથી તેઓ મુસલમાન થયા. જાગર મુસલમાની ધર્મમાં હતો. અસ્તમશના (૧૨૧૦થી) વખતથી મોગલોની ચડાઈ દિલ્હી પર થવાનું કરતી, અને આખરે એ ખતીબા લોકો હિન્દના ધણી થયા, ઈ. સ. ૧૫૨૬.

મકરણ ૬ ફું.

હિંદમાં મુગલાઈ રાજ્ય.

મોગલ વંશ.

૧૫૨૬-૧૮૫૮-૩૩૨ વરસ.

૧ જાગર—૧૫૨૬-૧૫૩૦-૪ વરસ. તાતારમાં ગાંગોલિયા પ્રાંત છે, ત્યાંના વતની તે મોગલ. તેનો વંશ તે મોગલ વંશ. જાગર એ તૈમૂરથી છઠો પુરુષ હતો. તેના જાપનું નામ શેખ મીર-નું હતું. તેનું મૂળ રાજ્ય તાતારના ફરધાન (જોકાન) પ્રાંતમાં હતું. ત્યાં જાગર ૧૪૬૪ માં ૧૨ વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો. ૧૪૬૭માં તેણે તૈમૂરની રાજધાની સગરકંદ છૂટી ત્યાં રાજધાની કરી. તેના કાકાની સાથે તથા ઉસ્બેક લોકોની સાથે જાગરને ધણીવાર લડાઈઓ થઈ હોય છે. ૧૫૨૪માં જાગરનું રાજ્ય હતું. જાગર

લગાં ૨૨ વરસ રાજ કર્યા પછી પંજળના સૂણા દોલતખાં લોહીના તેડાબાથી બાબર દિલ્હીના પાદશાહ ઇબ્રાહીમ પર ચડી આવ્યો. ૧૫૨૬ માં પાણ્ડીપતના મેદાનમાં ઇબ્રાહીમને લડાઈમાં મારીને બાબર હિંદનો ધણી થયો. તે વખતે જંગાળા, બહાર, ગુજરાત, મેવાડ વગેરેમાં સ્વતંત્ર રાજ્ય હતાં. તેમાં મેવાડનો રાણો સંગ તથા મેવાડનો રાજા હસનખાં સંપ કરી બાબર સાથે લડવા આવ્યા. ૧૫૨૭ માં ફતેપુરસિક્કી આગળ લડાઈ થઈ, તેમાં બાબર મુસ્કેલીથી જીત્યો. એ સમયે તેણે દારૂ પીવાની બાધા લીધી હતી. ૧૫૨૮ માં ચંદેરીના રાજા મેદનીરાયને હરાવી ચંદેરી જીત્યું. છેવટે અગોધ્યા, જંગાળા અને બહાર જીતી રાજ્યમાં વધારો કર્યો. તેના કબજામાં સમરકંદ, બદખ્શ, કાબુલ, અને પંજળથી જંગાળા સુધીનો મુલક હતો. પાટવી કુંવર હુમાયુ માંદો પડ્યો ત્યારે તેના ખાટના ફરતા ચાર ફેરા ફરી બાબરે પ્રભુ પ્રાર્થના કરી હતી કે “હુમાયુને જીતો રાખીને તેને બદલે માફ મોત આણો.” પછી ૧૫૩૦ માં ૪૮ વરસની ઉંમરે બાબર આગ્રામાં મરણ પામ્યો, તેના શયને કાબુલમાં દાટ્યું.

બાબરના ગુણદોષ—તે શૂરો, ધીરજવાન, ચતુર, માયાળુ, ઉદ્યોગી અને પરોપકારી હતો. પશુલોભ એ તેનામાં મોટો અવગુણ હતો. પંડે ક્ષારશી ને તુર્કીભાષામાં કવિતા કરતો. તેને ફળપૂલનો બહુ શોખ હતો. તેણે પોતાનું જન્મ ચરિત્ર લખ્યું છે. મુસાફરીના કાગમાં તે હંસિયાર હતો. તેની રૈયત સુખી હતી.

૨ હુમાયુ-૧૫૩૦-૧૫૫૬-૨૬ વરસ. બાબરને ચાર પુત્ર હતા. તેમણે બાબરનું રાજ્ય વહેંચી લીધું. વડા પુત્ર હુમાયુને દિલ્હી ને આગ્રા પ્રાંતો મળ્યા. ખીજા બાદ કામરાનને કાબુલ ને પંજળનો કેટલોક ભાગ મળ્યો. આથી બાબરને તે તરફની મદદ મળતી તે હુમાયુને મળવી બાધ થઈ, કારણ કે તે પ્રાંતો કામરાનના કબજામાં ગયા.

યા ત્રીજા બાધ મીરજઅસ્કરીને મેવાત ને કંદહાર, તથા ચોથા બાધ હિંદાલને સંજલ પ્રાંત ગળ્યો.

ગુજરાતના પાદશાહ બહાદુરશાહે ઈશ્વાહીગ લોદીના ઠાકા અ-
બાઉદીન લોદીને આશરે આપવાથી હુમાયુએ તે જતેને ૧૫૩૫ માં
મંદેસર આગળ હરાવી ચાંપાનેર જીતી લીધું. પઠાણોને મુગલાઈ રા-
જ્ય ગમતું નહીં, માટે ચુનારગઢના સૂબા શિરશાહે જંગાળા ને બહા-
ર જીતી લીધાં. હુમાયુ તેને સજ્જ કરવા ગુજરાતમાંથી એકદમ આ-
ગ્યો, પણ શિરશાહે હુમાયુને ૧૫૩૬ માં બકસર આગળ અને
૧૫૪૦ માં કનોજ આગળ હરાવી નસાડ્યો. હુમાયુ પોતાના કુ-
ટુંબ સાથે સિંધમાં ગયો. આવા સંકટમાં ૪૦ સં ૧૫૪૨ માં તે-
ની રાણી હમીદાએ ઉમરકોટમાં પુત્રને જન્મ આપ્યો, તેનું નામ
અકબર પાડ્યું. પુત્ર જન્મ વખતની ખુશાલીમાં હુમાયુએ પોતાના
માણસોમાં કરતુરી વેહેચી અને કહ્યું કે આ બાળકની આબરૂ ક-
રતુરીની માફક ફેલાશે; હુમાયુ પોતાની રાણી તથા પુત્રને કંદહાર-
માં મીરજઅસ્કરી પાસે મૂકી પોતે ધરાન ગયો. ઈરાનથી પાછો
આવ્યો તેટલો વખત હિંદની ગાદીએ શિરશાહના વંશજોએ રાજ્ય કર્યું.

પઠાણ રાજ્ય-શૂરવંશ.

૧૫૪૦-૧૫૫૬-૧૬ વરસ.

૧ શિરશાહ-૧૫૪૦-૧૫૪૫--૫ વરસ. તે હુમાયુને હરાવી
૧૫૪૦ માં પાદશાહ થયો. તેણે માળવા જીત્યો, તથા બેધપુર ઉપર
હુમ્મો કરી ત્યાંના રાજા માલદેવ અને તેના પ્રધાન કુંભા વચ્ચે
અણગનાવ કરાવવા ઉપાય કર્યો; તેમાં શિરશાહ પ્રાપ્યો નહીં તોપણ

જાખરે શિરશાહ હત્યો. રાયસેનના કિલ્લામાંના રાખૂતોને અગવ
વચન આપી પછી રીયાવી રીયાવીને માર્યા. ત્યાર પછી કલિંગરને
ઘેરો ધાડ્યો, તેમાં દારૂખાનું સળગતાથી તે બળી મુઓ.

તેના ગુણુ દોષ—તે ડાકો, શરો અને પરોપકારી, પાણુ લોભી
અને વિશ્વાસઘાતી હતો. તેણે રાયતના સુખ સાડ તાવ, કૂવા, ત-
ળાવ, ધર્મશાળા, સડકો, ગરીદો અને સદાચરો બંધાવ્યાં હતાં. બંગા-
ળાથી સિંધુ નદી સુધી ચાર મહિનાની વાટએ તેટલે બધે રરતે સડક
બંધાવી તેની બન્ને બાજુએ ઝાડો રોપાવ્યાં. તેને આદિલશાહ ને
સલીમશાહ નામે બે પુત્ર હતા.

૨ સલીમશાહ—૧૫૪૫-૧૫૫૩-૮ વરસ. શિરશાહના મોટા
દીકરા આદિલશાહમાં દમ ન હોવાથી નાનો દીકરો સલીમશાહ મા-
દીએ બેઠો. તેણે દિલ્લીમાં સલીમગઢ બંધાવ્યો, તે હજી છે. તે ગ્વા-
લીઅર ગઢમાં ગરણુ પામવાથી તેના દીકરાને મારી આદિલશાહ
ગાદીએ બેઠો.

૩ આદિલશાહ—૧૫૫૩-૧૫૫૬-૩ વરસ. એ નબળો અને
હુડાક હતો. તેણે ખમતો હુડાવી દીધો. પછી પૈતાની તંગીથી અ-
મીરોની નગીરો જપ્ત કરવા લાગ્યો. તેથી અમીરો સાગા થયા
અને પ્રાંતો કબજે કરવા લાગ્યા. એવામાં હુગાયુ ઈરાનથી આવ્યો
તેણે ૧૫૫૬ માં શરવંશની આખર આણી.

—o—

મોગલાધ રાજ્ય.

હુમાયુ.—ધરાનમાં ગયો ત્યારે ત્યાંના રાજા તમરપે માન આ-
પ્યું. હુમાયુ પોતાનો સુન્ની પથ છોડી તમરપ પાદશાહનો શીઆપંથ
ખાનવા કબૂલ થયો તેથી તમરપે ૧૪૦૦૦ સ્વારે મદદમાં આપ્યા.

પ્રધાન બેહરામખાં હુમાયુને આવી ગળ્યો. જાને એકઠા થઈ કાગરાનું વગેરે લાઘવોને હરાવી હિંદમાં આવ્યા એ વેળા સુરવશનો આ દિવસ શાહ હતો તેના વજીર હેમુ અને હુમાયુના વજીર બેહરામખાંની વચ્ચે પાણીપત આગળ ૧૫૫૬ માં મોટી લડાઈ થઈ. તેમાં આદિલ શાહ તથા હેમુ માર્યા ગયા. અને હુમાયુ પાછો ગાદીપર બેઠો, પણ તેજ સાતમાં નીસરણીથી ઉતરતાં પડી જવાથી તે મરણ પામ્યો. હુમાયુ પાદશાહ શરો ને ઉદાર હતો. તેની પછી અકબર ગાદીએ બેઠો.

૩ અકબર—૧૫૫૬—૧૬૦૫-૪૬ વરસ. તે ગાદીએ બેઠો ત્યારે ૧૩ વરસની છેક નાની ઉમરનો હતો, તેથી તમામ રાજ કારનબાર તેનો વજીર બેહરામખાં (ચીનકીલીચખાં અથવા ખાનખાખા) ચલાવતો. તે વજીર બહાદુર ને શરો; પણ ખાતકી, અહંકારી તે કંઈ જુલમ હતો. તેણે અકબરના મળતીઆને ગારી નાંખ્યા, તે વાત અકબરને ગમી નહીં તેથી તે પાદશાહ છાનોગાનો આગ્રેથી દિલ્લી ગયો ને ત્યાં પોતાના નામની દુવાઈ ફેરવી; તેથી બેહરામખાંએ ખીજવા-ધને પંજાબમાં જાંડ ઉઠાવ્યું. અકબરે તેને પકડ્યો, પણ જૂનો નોકર તથા સૈયદ જણી ગાદી બક્ષી મકકે જવા રજા આપી. પછી તેને મુજરાતમાં કોઈ પઠાણે આગલી દુસ્મનાઈથી ગારી નાંખ્યો. બેહરામે અકબરના શત્રુ સિકંદરસૂરને અંજાલા આગળ ૧૭૫૭ માં હરાવ્યો હતો. અકબરના રાજ્યમાં બનેલા બનાવ નીચે મુજબ—

૧ ફાટી ગયેલા સરદારોને વશ કર્યા.—(૧) ખાનજમાનને જુવાનપુરમાં શત્રુની દેખરેખ રાખવા સાડ રાખેલો તેણે જાંડ કર્યું, તેમાં તે માર્યો ગયો. (૨) આદમખાં—માળવામાં સ્વતંત્ર થઈ પડેલો, તેને કબજે કરવાથી તેણે રીસથી પાદશાહી મેહેલમાં આવી વજીરને માર્યો, જેથી અકબરે આદમખાંને તેજ મેહેલની બારીએથી ફેંકી દેવાની ગારી નાંખાવ્યો. (૩) હુકીમે પંજાબમાં જાંડ કરવાથી કાબુલ લઈ લીધું.

(૪) મીરજીએ બાંડ કર્યું માટે તેને ગુજરાતમાં નસાડી મૂક્યો. એ રીતે સરદારોને વશ કરી પોતાને! દાખ બેસાડ્યો, ઇ. સ. ૧૫૬૬.

૨ રજપૂત રાજ્યો જીત્યાં—(૧) જેપુરના રાજા બહારમખ-ની કન્યા સાથે તથા (૨) જોધપુરના રાજાની કુંવરી જોધબા સાથે અકબર પરણ્યો તથા બહારમખના પુત્ર બગવાનદાસની કુંવરી વેરે પોતાના દીકરા સલીમનું સગપણ કર્યું. (૩) ચિત્તોડના રાજા ઉદય-સિંહે (સંગના પુત્રે) મુસલમાનને દીકરી આપવા ના કહી, તેથી અકબરે ૧૫૫૮ માં ચિત્તોડ ઉપર ચડાઈ કરી ત્યારે ઉદયસિંહ ના-ઠો; પણ તેનો વજીર જયમલ ૮૦૦૦ રજપૂતો લઈ લડ્યો ને તમામ રજપૂતો સાથે પોતે મરાયો. ઉદયસિંહના પુત્ર પ્રતાપસિંહે પોતા-નો મુલક પાછો મેળવી ઉદેપુર વસાવી ત્યાં રાજધાની કરી. પ્રતાપસિં-હે ૧૫૭૬ માં અકબર સાથે પ્રખ્યાત હુલ્લીદીઘાટની લડાઈ કરી પણ નમ્યો નહીં; તેમજ કન્યા પણ આપી નહીં; તેથી તે ઉચ્ચ કુળના બચ્ચાય છે. પ્રતાપસિંહના વંશજો હાલ પણ ઉદેપુરમાં રાજ્ય કરે છે. પોતાના બાપદાદાની પેઠે અકબરને પરદેશથી લશ્કરી મદદ મ-ળતી બાંધ થઈ હતી પણ આવી રીતે રજપૂતો સાથે સબંધ બાંધ-વાથી તે ખોટ પૂરી પડી.

૩ હિંદુઓને રાજી કર્યા.—(૧) દરેક માણસને પોતાની ગરજમાં આવે તે ધર્મ પાળવાની છૂટ આપી. (૨) જોધબાએ સલીમ નામના કુંવરને જન્મ આપ્યો, ત્યારે અકબરે જન્મઆવેરે તથા જત્રા વેરે ગાફ કર્યો. (૩) જેપુરના રાજા બગવાનદાસને ત-થા તેના કુંવર માનસિંગને પોતાના સેનાપતિ બનાવ્યા. (૪) જોધ-પુરના ટોડરમલને વસુકાત ખાતાનો ઉપરી કરાવ્યો. હિંદુઓને મોટી જગાઓ આપી. આવી રીતે હિંદુઓને અનેક રીતે રાજી કરવાથી તેઓએ એક દિલથી અકબરને મદદ કરી.

૪ મુસલમાની સ્વતંત્ર રાજ્યો હત્યા—(૧) માળવા

૧૫૭૨ માં હત્યું. (૨) ગુજરાત ૧૫૭૩ માં હત્યું, તે વખતે ત્યાં મુજફ્ફર ત્રીજો પાદશાહ હતો; તે નગજો હોવાથી તેના સરદારો તો-ફાન કરતા, તે અટકાવવા તેના વજીર એતમદખાંએ અકબરની મદદ માગી. તેણે મીરજાના કબીલાને કાઢી મૂકીને મુજફ્ફરને પકડી દિલ્લી મોકલતાં તેણે રસ્તામાં આપઘાત કર્યો; તેથી ૧૫૯૩ માં ગુજરાત ખાલસા કર્યું. (૩) મંગાળામાં સુરવંશના દાઉદ રાજ કરતો હતો, તેને મારીને ટોડરમલે તે પ્રાંત ૧૫૭૬માં હત્યો અને ૧૫૯૨માં ખાલસા કર્યો. (૪) કાશ્મીર ૧૫૯૨ માં હત્યું. (૫) કાબુલ ૧૫૮૫ માં પોતાનો બાપ હકીમ મરી જવાથી તાબે કર્યું. (૬) સિંધ ૧૫૯૨ માં હત્યું. (૭) કંદહાર ૧૫૯૨ માં ઈરાનીશાહ પાસેથી હતી લીધું. (૮) આઘીઆ ૧૫૭૪ માં ટોડરમલે હત્યું તે ૧૫૮૬ માં માનસિંગે ખાલસા કર્યું.

૫ દક્ષિણપર સ્વારી—અહમદનગરની ગાદી માટે ચાર જથ્થુ દાવો કરતા હતા, તેમાં એક જથ્થે અકબરની મદદ માગી, તેથી અકબરે પોતાના દીકરા મુરાદ તથા મીરજાખાંને અહમદનગર મોકલ્યા. ત્યારે બહાદુર સુલતાના આંદખીબી તેમના સામી યદ્ય, અને મુગલ સરકારને હરાવ્યું, પણ પાછળથી ૧૫૯૬ માં તેમની સાથે સલાહ કરી, તેમાં આંદખીબીએ અકબરને વરાડ પ્રાંત આપ્યો. ખીજવાર તકરાર ઉઠવાથી અકબર પાંડે ગયો, એવામાં આંદખીબીને ક્રોધએ મારી નાખી. અકબરે અહમદનગર પર પોતાની સત્તા જોસાડી, ત્યાંથી વળતાં ખાનદેશ હતી ત્યાં પોતાના દીકરા દાનીઆલને સૂજો નીમ્યો. દાનીઆલનું સગપણ વિજયપુરના રાજાની કુંવરી વેરે કર્યું હતું. દાનીઆલ ૧૬૦૪ માં દારૂના વ્યસનથી મરણ પામ્યો.

૬ મુસલ્માનો લોક—એ લોક પેશાવરની પાસેના મેદાનમાં રહેતા

તેઓ રોશનીઆ કે પ્રકાશવાળા કહેવાતા. તેમણે બડ કરવાથી અકબરે પોતાના દૂધભાઈ જેનખાં તથા વજીર બારબક્કને ફોજ આપી મોકલ્યા, પણ જનેગાં કુસંપ હોવાથી બીરબક્ક મન્યો ને જેનખાં નાશી ગયો. તેથી અકબરે માનસિંગ તથા ટોડરમલને મોકલ્યા. તેમણે એ લોકના સરદાર જલાલને ૧૬૦૦ માં માર્યો, તોપણ એ લોક બરાબર તાબે થયા નહીં.

૭ અકબરના સુધારા-(૧) નોકરી આપવામાં ભતિભેદ કે ધર્મભેદ ગણ્યો નહીં. (૨) જજિયાવેરો ને બત્રાવેરો માફ કર્યા. (૩) સૌને ગમે તે ધર્મ પાળવાની છૂટ આપી. (૪) જાળવેલે બંધ કર્યા. ૫) સતી થવાનો તથા પશુ હોમવાનો આલ્મ બંધ કર્યો. (૬) પુનર્લેખ કરવાની છૂટ આપી. (૭) વિદ્વાનોને આગરો આપ્યો. (૮) જમાબંધીની રીત બાંધી. (૯) રામાયણ તથા મહાભારતના શ્રાવણમાં તરજુમો કરાવ્યો, એ વગેરે બીજો અનેક ભતનો સુધારો કરી રૈયતને ઘણું સુખ આપ્યું.

અકબરની રાજ્ય રચના—રાજ્યના પંદર ભાગ કરી તે પર સૂબા ઠરાવ્યા. લસ્કરી, ન્યાય, ને વસૂલાત, એ ત્રણ ખાતાં તે સૂબાના તાબામાં રાખ્યાં સેનાપતિ વગેરેને બગીરને બદલે પગાર આપવા ધારો કર્યો.

૮ જમાબંધીની રીત—ત્રણ છે. (૧) એક સરખા માપથી બંધી જમીન મપાવી. (૨) જમીનની ત્રણ ભત કિતમ, મધ્યમ, ને કનિષ્ઠ ઠરાવી, તે દરેકમાં સરેરાસ દર વીધે કેટલો પાક થાય છે તે નક્કી કર્યું. (૩) કિપજમાંથી ત્રીજો ભાગ સરકારનો ઠરાવ્યો; પણ પાક થોડો થાય અથવા બીજી કાંઈ હરકત થાય તો છૂટ મૂકતા હતા. રોકડ અથવા દાણા જે આપે તે લેતા. પાછળથી દશ દશ વર્ષે એ જમાબંધી ફરીને કરવાનું ઠરાવ્યું. અકબરના રાજ્યમાં જમીનવેરો

૧૭૧ કોડ રૂપિયા આવતા ને કુલ પેદાશ ૪૨ કોડ રૂપિયાની થતી હતી.

૧૦ તેના પ્રધાનો.- (૧) ટોડરમલ-એણે જગાવવાની રી-
તો બાંધી. (૨) અબુલફઝલ-એ વસૂલાતી અધિકારી હતો, અને
તેણે “આઘને અકબરી” એટલે અકબરના કાયદાનું પુસ્તક બના-
વ્યું. તેને ૧૬૦૩ માં સલીમે મરાવ્યો. (૩) ફૈઝ-એ અબુલફઝલ-
નો ભાઈ થાય, તેણે રામાયણ, મહાભારત અને બાઈબલનો ફારસી
માં તરજુમો કર્યો. (૪) માનસિંગ-એ મોટો લશ્કરી સૂબો હતો.
તેણે પંજાબ, ઝાહીઆ, કામુલ વગેરે જીતવામાં બહાદુરી કરી હતી.
(૫) ભગવાનસિંહ-એ પંજાબનો સૂબો હતો. (૬) બીરબલ-એ
ધણો શરો, કવિ, અને અકબરનો મિત્ર હતો. (૭) જેનબાં-અને
(૮) મીરજાં.

જગન્નાથ પંડિત, તાનસેન ગવૈયો, અને ગંગ કવિ વગેરે પં-
ડિતો અકબરની હજુરમાં રહેતા.

૧૧ ધર્મ-તેના રાજ્યમાં મુસલમાની, હિંદુ, ખ્રીસ્ત, ને જ-
રતોસ્ત વગેરે ધર્મ ચાલતા. અધા ધર્મના વિદ્વાનોને દર શુક્રવારે
બેગા કરી તે પરસ્પર ચરચા કરાવતો. અકબર સવારમાં હમેશાં સૂર્યની
પૂજા કરતો. એક નવો ધર્મ ચલાવવાની તેને બહુજ પ્રયત્ન હતી.

૧૨ સામાન્ય હકિકત-અકબરને ત્રણ પુત્ર હતા-૧ સલીમ,
૨ દાનીઆલ, ને ૩ મુરાદ. છેલ્લા બે દારના વ્યસનથી મરણ
પામ્યા હતા. સલીમ પણ દારથી ખરાબ થયો. તેણે પોતાના દી-
કરા ખુશરૂ સાથે કળાઓ કર્યો. ખુશરૂના માગા માનસિંહ વગેરે
દેવલાક રજપૂતોની મરજી ખુશરૂને ગાદી અપાવવાની હતી, પણ
અકબરે પોતાની તરવાર સલીમને બાંધાવી સર્વને ગલામણ કરી.
એ મહાન રાજા ૧૬૦૫ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં મરણ પામ્યો. તેનું
શવ આગમાં સિકંદ્રાના રોજમાં દાટ્યું છે. તેની કબર મોટી

જાણુવા ભેગ છે. આચારો કિલ્લો ૧૫૬૬ માં અને અટકનો કિલ્લો ૧૫૮૧ માં અકબરે ગંધાવ્યો હતો. અકબરના વખતમાં ઇન્ડિયાની ગાદીએ ઇલિઝાબેથ રાણી હતી.

તેના ગુણ—તે શૂરવીર, ચંચળ, ગિતાહારી, બુદ્ધિમાન, થોડું ઉંધનાર, સમયસૂચક, લાંબી નજરવાળો, નીતિવાળો, અને સાદો હતો. યાત્રામાં ને ઘોડે ચડવામાં કાબેલ હતો. તેની રૈયત બહુ સુખી હતી. મુસલમાની રાજાઓમાં સર્વેથી સારો રાજા અકબર હતો. તે આગ્રેથી અજમેર ૧૧૦ માઈલ દુર બે દિવસમાં ઘોડે ચડી જતો. વળી તે ગાયાળુ, દયાળુ, ઉદ્યોગી, નિષ્પક્ષપાતી, વિદ્યાનો પ્રેમી અને શિકારનો શોખી હતો. તેનાથી તેના શત્રુઓ ધન્યાજ્ઞ ડરતા હતા. પોતાને ચડવા સારૂ ૫૦૦૦ હાથી ને ૨૦૦૦ ઘોડા રાખ્યા હતા. અકબર કદે ઉંચો, રંગે ગોરો, શરીરે મજબૂત અને રૂપાળો હતો.

૪ જહાંગીર—૧૬૦૫-૧૬૨૭-૨૨ વર્ષ. સલીમ પોતાનું નામ “જહાંગીર” એટલે દુનિયા જીતનાર પાડી ગાદીએ બેઠો, તેના રાજ્યમાં બનેલા બનાવ—

૧ ખુશરૂનું ખંડ—જહાંગીરના મોટા શાહજહાં ખુશરૂએ ખંડ કર્યું; તેને હરાવી કેદ કર્યો અને તેની તરફના ૭૦૦ માણસોને મારી નાંખાવ્યાં. ખુશરૂ ગંધીખાનામાંજ મરણ પામ્યો.

૨ નુરજહાં જેઠે લગ્ન—(નુરજહાં એટલે દુનિયાનું તેજ)એ કાષ્ટ ધરાવી ઉમરાવની દીકરી હતી. અકબરના વખતમાં તેના માળાપ મરીઆઈથી દિલ્લીમાં આવી રહ્યાં હતાં. નુરજહાં અકબરના જન્મનાખાનામાં જતી આવતી. તે જહાંગીરની નજરે પડી. તે બાપ પર મોહિત થઈ સલીમે પરણવા મન કર્યું; તે વાત અકબરને નહીં મગવાથી શેર અશ્વાન નામના પઠાણ વેરે નુરજહાંને પરણાવી.

શેર અફધાન અને નૂરજહાં જંગાળે જઈ રહ્યાં. અકબરના મરણ પછી શેર અફધાનને મરાવી નાખીને જહાંગીર બાદશાહ નૂરજહાંને પંડે પરણ્યો, ૧૬૧૧. નૂરજહાં ચતુર અને રાજ્યનીતિમાં પ્રવિણ હતી. તેણીએ જહાંગીરને દારૂ પીતો અટકાવી કેટલીક નહારી સાથે બંધ કરાવી. નૂરજહાંના ભાઈ અસોફખાને તથા તેના બાપને મોટી જજો મળી હતી.

૩ દક્ષિણ પર સ્વામી.—અહમદનગરના વજીર મલિકખાને ૧૬૧૦ માં અહમદનગર સ્વતંત્ર કર્યું. એ વજીર હોંશયાર ને હિંમતવાન હતો. પણ તેણે દક્ષિણમાં જમાગંધીની રીત પાંધી હતી. તેને જીતવા જહાંગીરે મોકલેલી ફાજ હારી. આ વખતે ઉદેપૂરની માદીએ પ્રતાપસિંહનો પુત્ર અમરસિંહ હતો; તેને શાહજહાં ખુરમે ૧૬૧૪ માં હરાવ્યો, તેથી પાદશાહે ખુશી થઈ ખુરમેને “શા. હુ” નો ખેતાબ આપ્યો, ત્યારથી તે શાહજહાં કહેવાયો. જહાંગીરે શાહજહાંને મલિકખાન સામે લડવા મોકલ્યો, તેણે મલિકખાનને હરાવ્યો, પણ તે પૂરે પૂરે તાબે થયો નહીં.

૪ શાહજહાંનું બંડ—શાહજહાં બહાદુર હતો, તેથી બાદશાહની તેના પર પ્રીતિ હતી; પણ નૂરજહાંએ પોતાના આગલા ધણી શેર અફધાનથી થયેલી દીકરી પાદશાહના ચોથા પુત્ર શહરીઆરને પરણાવી હતી, માટે તેની મરજી શહરીઆરને માદી અપાવવાની હતી. નૂરજહાંના ભાઈ અસોફખાંની દીકરી શાહજહાં વેરે પરણી હતી, તેથી તેની મરજી શાહજહાંને માદી મળે તેવી હતી. નૂરજહાંએ શાહજહાંની ખેદણી કરવા માંડી, એટલામાં ધરાની લોકે ૧૧૬૨ માં કંદહાર જીતી લીધું. નૂરજહાંએ જહાંગીરને કહ્યું કે કંદહાર પાછું જીતી લેવા સારૂ શાહજહાંને ત્યાં મોકલો. એ હુકમ શાહજહાંએ નહીં માનવાથી તેને શિક્ષા કરવા સારૂ મોહોબતખાં તથા પરવીઝને

મોઢલ્યા. શાહજહાં દારી બંગાળે ગયો. મોઢલખતખાં તેની પાછળે
 ગયો. એટલે શાહજહાંએ દક્ષિણમાં આવી મલિકબંધર સાથે મળી
 જઈને બંડ કર્યું. પણ છેવટે પાદશાહની મારી માગી; એવામાં મોઢલખ-
 તખાંએ બંડ ઉઠાવ્યું.

૫ મોઢલખતખાંનું બંડ—એ મોટા ને બહાદુર સરદાર હો-
 તો. તેથી નૂરજહાંને બીક લાગવા માંડી કે રખે એ રાજ્યનો ધણી
 થઈ પડે. એ કારણથી પૈસા ખર્ચે જવાનું તેને માથેતોહોમત મૂકી
 હજુરમાં બોલાવ્યો. મોઢલખતખાં કસાયેલા ૫૦૦૦ રજાપૂતોને લઈ
 હજુરમાં જવા નીકળ્યો. પાદશાહ જેઠામ નદી ઉતરતો હતો એ વ-
 ખતે તેને મોઢલખતખાંએ કેદ કરી લીધો. નૂરજહાંએ પોતાની પક્ષના
 માણસોને યુક્તિથી તેની ફેજમાં રખાવ્યા, ને તેમની મદદથી બંને
 નાશી ગયાં. ત્યાંથી જહાંગીર કાશ્મીર ગયો, ત્યાં તે દમના રોગથી
 ૧૬૨૭ માં મરણ પામ્યો.

૬ જહાંગીરની રાજનીતિ—જહાંગીરના વખતમાં ઇ-
 ગ્લાંડની ગાદીએ જેમ્સ રાજા હતો, તેનો વકીલ સર ટોમસ રો
 ૧૬૧૫ માં વેપારનો બંદોબસ્ત કરવા સાથે આવ્યો હતો, તેણે
 જહાંગીરના રાજ્યની હકિકત લખી છે તથા જહાંગીરે પોતાનું રા-
 જતામું લખ્યું છે, તેપરથી જણાય છે કે તેણે રૈયતને દારૂ પીવાની
 મના કરી હતી તેના અમલદારો લાંચીયા હતા ઈશ્વરદારો રૈયત
 પર બુઝામ કરતા. સિપાઈઓ સુસ્ત હતા. દરબારી ઠાઠમાઠ ઠીક
 હતો. એના વખતમાં તમાકુ, પટાટા ને મકાઈ હિંદમાં આવ્યાં.
 ઇંગ્લેન્ડ લોકોને વેપાર કરવા સાથે એણે સુરતમાં કાંડી નાંખવા રજા
 આપી, ઈ૦ સ૦ ૧૬૧૧.

૭ તેના બુબુદાસ—તે બુદ્ધિમાન પણ અતડો ને દારૂડીઓ
 હતો. રૈયત બારેબાર દુરિયાદ કરી શકે માટે પોતાના મેહલમાં એ-

૬ ઘંટ ટાંગી તેની દોરી બહાર રાખી હતી. એના રાજની કુસ પે-
દાશ ૫૦ ફેડની હતી. તેને ચાર શાહમદા હતા— ૧ ખુશરૂ, ૨
પરવીઝ, ૩ શાહજહાં, અને ૪ શહરોઆર.

૫ શાહજહાં—૧૬૨૭-૧૬૫૮-૩૧વરસ. જહાંગીરના મરણના
બાદ પડતાં જ શાહજહાં મોહાબતખાંન લઈ આવ્યો. દૂરજહાંને કેદ
કરી. તે ૧૬૪૬માં મરણ પામી. શહરીઆર વગેરે શત્રુને મારી પો-
તે મોહાબતખાં તથા અસોફખાંની મદદથી માદીએ બેઠો. તેના
રાજના બનાવ નીચે મુજબ—

૧ બંડ થયાં તે—(૧) માળવાના સૂબા ખાંજહાં લોદીએ બં-
ડ કર્યું, તેને ૧૬૩૦ માં માર્યો. (૨) વાયબ પ્રાંતના ઉરમેક લોકો-
એ ૧૬૪૭ માં બંડ કર્યું તે તેણે સમાવ્યું.

૨ અકબર સાથે લડાઈ—કંદહાર તથા બદખ ૧૬૨૭ માં
જીતેલા તે ઈરાની લોકે ૧૬૫૩ માં જીતી લીધાં. તે પાછાં જીતવા
સાર શાહમદા દારા તથા ઔરંગઝેમે ચડાઈઓ કરી, પણ જીતાયાં નહીં.

૩ બ્રાહ્મણી રાજ્ય તોડયાં—દક્ષિણમાં હસન ગંધુએ ૧૩૪૭
માં બ્રાહ્મણી વંશનું રાજ્ય સ્થાપ્યું હતું. તેના પાંચ ભાગ ૫
ડયા હતા, તેમનાં નામ—વિખ્તપુર, ૨ ગોવળકોંડા, ૩ અહમદનગર
૨, ૪ ઇલીઝપુર, અને ૫ બેદર. એ રાજ્યોમાંથી અહમદનગર જી-
તવા માટે અકબર તથા જહાંગીરના વખતમાં ચડાઈઓ થઈ હતી,
પણ બરાબર જીતાયું નહોતું; તે શાહજહાંએ ૧૬૩૭ માં જીત્યું; તે-
ની સાથે ઇલીઝપુર પણ મળ્યું. બેદરનું રાજ્ય ઔરંગઝેમે ૧૬૫૭-
માં જીત્યું; તે બાકીના બે રાજ્યો (વિખ્તપુર તે ગોવળકોંડા) પાસે-
થી ખંડણી લીધી.

આ વખતે દક્ષિણમાં મરેઠા લોક શિવાજીના હાથ નીચે બળ-
વાન થતા હતા. શિવાજીના બાપ શાહજીએ અહમદનગરની વજરાત
કરી ભગીર મેળવી હતી.

૫ દરબારી હાકમાઠ—શાહજહાં ડાહ્યો ને ધનસારી હતો. દેવત સુખી હતી. દેશ આબાદ હતો. તેણે દિલ્લીમાં રાજધાની કરવાના ધરાદારી કરકસર કરી પૈસા બચાવીને ત્યાં સારી ઈમારતો બંધાવી હતી. દિલ્લીમાં મોટી જુગા મસીદ, રાજમેહેલ, ખાનગી મુલાકાતનો મેહેલ વગેરે બંધાવ્યાં. આગ્રામાં તાજમેહેલનો રાજે જે પોતાની બેગમ મુમતાજની કબર પર બંધાવ્યો, તે આખી દુનીયામાં પ્રખ્યાત છે. આ બંધી ઇમારતો અલીમર્દાખાં નામે શિલ્પશાસ્ત્રીએ બાંધી હતી. તાજમેહેલ બાંધતાં સવાત્રણ કરોડ રૂપિયા ખર્ચ થયું હતું તથા ૨૦ હજાર માણસો ૨૨ વર્ષ સુધી કામે લાગ્યાં હતાં. શાહજહાંએ પોતાને બેસવા સાર મોરના આકારનું એક સુંદર તખ્ત ૧૫ કરોડ રૂપિયા ખર્ચીને કરાવ્યું. તે તખ્તની પૂછડીમાં હીરા, માણેક, પાનાં અને મોતી જડયાં હતાં.

૬ દીકરાઓનાં બંડ—શાહજહાંને ચાર પુત્ર હતા. ૧ દારા—તે ઉદાર ને પ્રગાણિક પણ ઉતાવળીઓ, અહંકારી, તાગસી ને દારૂડીઓ હતો. તે પાદશાહની પાસે રહેતો; ૨ સુજન—તે દારૂડીઓ ને રંડીબાજ હતો, તે બંગાળાનો સૂબો હતો; ૩ ઔરંગઝેબ—એ અતુર, બખ્ષવાન, સમયસૂચક, થંડા મિજનજનો, હિંગતવાન અને રૂપાળો; પણ મહા કપટી, ઢોંગી, સ્વાર્થી, ધર્મી, લોભી અને વિશ્વાસઘાતી હતો. તે દક્ષિણનો સૂબો હતો; અને ૪ મુરાદ—એ બહાદૂર પણ થોડી બુદ્ધિવાળો હતો. તે ગુજરાતનો સૂબો હતો.

શાહજહાં ૧૬૫૭ માં બહુ ગાંઠો પડ્યો, તેથી ચારે દીકરાઓ પાદશાહ ચવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. સુજન પાદશાહ કહેવડાવવા આવતો હતો, તેની સાગા દારાએ જયપુરના જયસિંગને મોકલ્યો. તેણે સુજનને અલ્લાખાદ આમળ હરાવ્યો, તેથી સુજન પાછો બંગાળે ગયો. ઔરંગઝેબે મુરાદને કાગળ લખ્યો કે મારે તો મક્રે જઈ ઇશ્વર ભક્તિ કરવી છે, માટે તું કહે તો તને રાજ્ય અપાવું. બોળા મુરાદ

રોદે આ વાત ખરી માની, અને બંને ભાઈઓ ફોજ લઈ આવ્યા. દારાએ પોતાના સરદાર જસવંતસિંગ (જોધપુરવાળા)ને ઔરંગઝેબ તથા મુશદ સામે મોકલ્યો. ઉજ્જન આગળ લડાઈ થતાં જસવંતસિંગ હાર્યો, તેથી આગ્રા આગળ દારા લડવા આવ્યો, તેમાં તે (દારા) હારીને નાઠો. ઔરંગઝેબે મુશદ તથા શાહજહાંને સલીમગઢના કિલ્લામાં કેદ કર્યા, ને પંડે ૧૬૫૮ માં ગાદીએ બેઠો.

ઔરંગઝેબ અથવા આલમગીર-૧૬૫૮-૧૭૦૭-૪૭ વરસ. તેના રાજ્યમાં નીચે પ્રમાણે બનાવ બન્યા—

૧ ભાઈઓ તથા ભત્રિજનો નાશ.—[૧] દારાને આગ્રા આગળ હરાવ્યા પછી ઔરંગઝેબે ૧૬૫૮ માં અજમેર આગળ હરાવ્યો. દારા ત્યાંથી ગુજરાતમાં થઈ સિંધમાં ગયો, પણ આખરે ૧૬૫૯ માં પકડી મારી નાંખાવ્યો. (૨) સુલ્તાને હરાવવા પોતાના દીકરા સુલ્તાનને મોકલ્યો, તેને સુલ્તાને પોતાની દીકરી પરણાવી પોતાના પક્ષમાં લીધો, પણ આખરે હારવાથી આરાકાન નાશી ગયો; પણ ત્યાં બંડ થવાથી ૧૬૬૦ માં માર્યો ગયો. [૩] મુશદને કેદખાનામાં મરાવી નાંખ્યો, ૪૦૦૦ ૧૬૬૧. [૪] દારાના દીકરા સુલ્તાનને ગ્વાલિયર ગઢમાં ઝેર દઈ માર્યો. આવી રીતે ભાઈઓ અને ભત્રિજઓનું કાસળ કાઢી આલમગીર એટલે દુનિયા જીતનારે નામ ધારણ કરીને ઔરંગઝેબ ગાદીએ બેઠો. શાહજહાં શાહજહાંના મરણના શોકથી ૧૬૬૬ માં ૭૪ વરસની ઉંમરે કેદખાનામાં મરણ પામ્યો.

૨ આસામ પર ચડાઈ—૧૬૬૨ માં મીરજુમલને ફોજ આપી આસામ પર ચડાઈ કરવા મોકલ્યો, પણ રોગી હવા તથા પહાડી લોક આગળ તેનું કાંઈ આશ્ચું નહીં, પછી પાછા આવતાં રુસ્તામાંજ તે મરણ પામ્યો.

૩ ધર્મીધરાજનીતિ- તેણે હિંદુ મુસલમાનમાં ધણોજ ભેદ રાખ્યો. હિંદુઓને નોકરીમાંથી કાઢી મૂક્યા. જર્જન્યા વેરો તથા જન-
તાંવેરો પાછો નાંખ્યો. અકબરની રૂડી રાજનીતિથી તેનું રાજ્ય ધણું
વધ્યું હતું; પણ ઔરંગઝેબની અવિચારી રાજનીતિથી મુગલાઈ રા-
જ્યની પડતીનાં બી રેપાયાં.

૪ સતનારામી તથા સીખ હોડોનું ખંડ.-દીક્ષી પાસેના
ગામના સતનારામી જનના હિંદુઓ પર બુલ્લગ થવાથી પાદશાહ પાસે
ફરિયાદ કરવા ગયા, જેથી પાદશાહે એ બંડખોરોને ધોગના પગ
તળે કચરાતી મારી નંખાવ્યા, ૧૬૭૬. પંજાબના સીખ હોડો પર બુ-
લમ થવાથી તેમના સરદાર ગુરૂ ગોવિંદના હાથ નીચે હથિયાર ખાં-
ધી તેઓ પાદશાહની સામે ગયા. તે પેલેલાં એ હોડો કદી હથિયાર
ખાંધતા નહીં. ફેરલીક લડાઈઓ થયા પછી તેઓ ટાઢા પડ્યા.

૫ રજપૂતો સાથે લડાઈ-લડાઈ થવાનું મુખ્ય કારણ એ
હતું કે જ્ઞેષ્ઠપુરવાળો જસવંતસિંહ કાબુલમાં મરણ પામવાથી તેનાં
બાઈડી છોકરાં જ્ઞેષ્ઠપુર આવતાં હતાં, તેમને કેદ કરી જ્ઞેષ્ઠપુર ખા-
લસા કરવાનો મનસૂયો ઔરંગઝેબે કર્યો. તે વાતની રજપૂતોને ખ-
બર પડવાથી તેઓ હિંદુપુરના રાણા રાજસિંહ તથા રાઠોડના શરો સ-
રદાર દુર્ગાદાસની સરદારી નીચે લડવા તૈયાર થયા. જસવંતસિંહની રાણી
તથા બાળકોને છુપાવ્યાં અને તેમની જગાએ એક ધાવ તથા બે છોકરાં
ઓઢવ્યા પાદશાહ પોતાના દીકરા અકબરને લશ્કર આ રજપૂતો સામે લ-
ડવા મોકલ્યો. દુર્ગાદાસે અકબરને લશ્કર સાથે પોતાના પક્ષમાં લાંબલી-
ધો. તે વાતની ખબર પડતાં ઔરંગઝેબે લશ્કરને સમજાવી પોતાના
પક્ષમાં આણ્યું. અકબર નાશીને મરેઠાના રક્ષણમાં ગયો; ત્યાંથી ધરાન
ગયો ત્યાં તે મરણ પામ્યો. ઔરંગઝેબને દક્ષિણના મુસલમાની રા-
જ્યો તથા મરેઠી રાજ્ય સાથે તકરાર થવાથી રજપૂતો સાથે સ-
લાહ કરી, ઈ. સ. ૧૬૮૧.

૬ દક્ષિણના મુસલમાની રાજ્યો જીત્યાં- પાદશાહ મોટી ફાજ લઈ દક્ષિણમાં ગયો, ૧૬૮૩. તેણે પાંચ વરસમાં વિજયપુર અને ગોવળકોંડાના રાજ્યો જીત્યાં, ૧૬૮૮. તે રાજ્યનું નવરૂં પડેલું લશ્કર મરેઠાને જઈ મળ્યું, તેથી મરેઠા જોરપર આવ્યા. ઔરંગઝેબ પાદશાહ ૨૪ વર્ષ દક્ષિણમાં રહ્યો હતો.

૭ મરેઠાની ઉત્પત્તિ-મરેઠાનો મૂળ પુરુષ શિવાજી હતો. તેનો દાદો માલોજી અહમદનગરમાં નોકર હતો. તેને પુત્ર તથા સુપા પ્રાંત જાગીરમાં મળ્યા. માલોજીનો પુત્ર શાહજી થયો. ઉદેપુરના રાણા ઉરસિંહનો દીકરો દક્ષિણમાં જઈ રહ્યો હતો, તેની ૧૧મી પેઢીએ શાહજી થયો, તે અહમદનગરનો વજીર થયો હતો. તે જાદવરાયની દીકરી જીજ્ઞાષા વેરે પરણ્યો હતો, તેને પેટે શિવાજી ૧૬૨૭ માં જન્મ્યો. શિવાજી એ દાદાજી કોંડદેવ નામના બ્રાહ્મણ પાસે પુત્ર સતારાની જાગીરમાં ઉછર્યો. તે બ્રાહ્મણે તેને તનમનની સારી કેળવણી આપી, ત્યાં તે હથિયાર વાપરતાં શીખ્યો; પછી લૂટફાટ કરી મુલક વધારવા લાગ્યો, તે વિજયપુર તાબાના કિલ્લા લીધા. તેનું બળ અટકાવવા સારૂ વિજયપુરના રાજાએ શિવાજીના આપ શાહજીને ક્રેદ કર્યો. દિલ્હીના પાદશાહ શાહજહાંની મદદથી શિવાજીએ પોતાના આપને છોડાવ્યો. વિજયપુરના રાજાએ અફઝુલખાને ફાજ આપી શિવાજી સામે મોકલ્યો. શિવાજીએ કપટથી એકાંતમાં બોલાવી ૧૬૫૬ માં પ્રતાપગઢ આગળ દગો કરી તેને મારી નાંખ્યો. પછી વિજયપુરના રાજા સાથે સલાહ કરી. ૧૬૬૨માં ઔરંગઝેબના મામા સાદસ્તખાને પુનામાં જખમી કર્યો. ૧૬૬૩માં સુરત લૂટ્યું. ૧૬૬૪માં શાહજી મરણ પાગવાથી રાયગઢમાં રાજધાની કરી ગાદીએ બેઠો તે પોતાના નામના સિક્કા પડાવ્યા. એ વખતે કોકણ ને મહારાષ્ટ્ર એ ને તાબે હતા. ૧૬૬૫માં વિજયપુર જીતવામાં ઔરંગઝેબને મદદ

કરી. પછી ઐરંગઝેબે તેને અને તેના દીકરાને ૩૫૩માં ગોલાબ્યા. બાપ દીકરો બંને ગયા. ઐરંગઝેબે તેમને કેદ કર્યા, પણ તેઓ બન્ને મીઠા-ધના ટોપલામાં બેસીને નાશી ગયા. પછી શિવાજીએ વિજયપુરના સમ પાસેથી ખંડણી લીધી. ૧૬૭૦માં ફરી વાર સુરત લૂટ્યું. ૧૬૭૪માં ફરીથી રાજ્યાભિષેક કરી ગાદીએ બેઠો. તાજવામાં બેસી સોના બારાબાર તોળાયો ને તે સોનું દાનમાં દીધું. ૧૬૭૬માં કર્ણાટક લગી-નો દેશ તાબે કર્યો. તેનું મોત ૧૬૮૦માં થયું. તે કદે ઠીંગણો ને ગુણે શૂરો, ચતુર, હિંમતવાન, કપટી, ને ધર્માભિમાની હતો. તેને રાજ્ય મેળવતાં ને સાચવતાં આવડતું. મરેઠી રાજ્યનો પાયો તેણે ધણો મજબૂત નાંખ્યો. તેની પછી તેનો પુત્ર શંભાજી ગાદીએ બેઠો.

(મરેઠા સાથે લડાઇ-શંભાજી-૧૬૮૦-૧૬૮૯-૯ વરસ. એણે પોતાની સાવકી માને મારી તથા પોતાના બાઇ રાજરામને કેદમાં નાંખ્યો. શંભાજી દમ વગરનો હતો. તે કલુસા નામના બ્રાહ્મણની સોબતમાં પડી ખરાબ થયો. તે બંને એક વાડીમાં બેસી દારૂ પીતા હતા, એવામાં ઐરંગઝેબના સરદાર તોફારખાંએ તે બંનેને પકડયા; બાદશાહે તે બંનેને મારી નાંખાવ્યા. શંભાજીની રાજધાની સતારામાં હતી. એનાં બાપડી છોકરાંને ઐરંગઝેબે પકડી કેદ કર્યા. મરેઠાઓ-એ નિરાશ ન થતાં શંભાજીના બાઇ રાજરામને ગાદીએ બેસાડ્યો, ને બાદશાહ સાથે લડાઇ ચાલુ રાખી.

રાજરામ-૧૬૮૯-૧૭૦૦-૧૧ વરસ. રાજરામ જીજગઢના કિલ્લામાં સંતાયો હતો. તે પર ચઢાઇ કરવા સારૂ ઐરંગઝેબે જી-લ્લીકારખાંને મોકલ્યો. તેણે એ કિલ્લો લીધો, પણ રાજરામ કેટલા-કને ખુટવી નાશી છૂટ્યો, ૧૬૯૮. રાજરામ ૧૭૦૦ માં મરણ પામ-વાથી તેની બહાદુર સ્ત્રી તારાબાઇ પોતાના પુત્ર શિવાજી બીજાને નામે રાજ કરવા લાગી.

શિવાજી ખીજો—૧૭૦૦-૧૭૦૭-૭ વરસ. તેની પાસે સંતાજી ગોડપદે અને દાનાજી જાદવ વગેરે બહાદુર સરદારો હતા. તેમણે મોગલોને ખૂબ પજવ્યા. મરેઠાની લડાઈ કરવાની રીત એવી હતી કે શત્રુને હેરાન કરવા સારૂ સાગા ઉભા રહી નહીં લડતાં ભૂટકાટ કરી નાસતા ૫૨વું. એવી રીતે તેણે બધા કિલ્લા પાછા મેળવ્યા. આખરે ઔરંગઝેબ મરેઠાથી કાયર થયો, અને ૮૬ વરસની ઉંમરે અહમદનગરમાં પોતાના પાપનો પસ્તાવો કરતો મરણ પામ્યો, ૧૭૦૭.

૬ રાજ્યની હકિકત—કાશ્મીરથી કન્યા કુમારી સુધી તે સિંધથી આસામ સુધી (હાલના હિંદ જોટલું) એનું રાજ્ય હતું. એના વખતમાં ઈંગ્રેજ લોક આ દેશમાં વેપારી તરીકે રહેતા.

૧૦ પરચુરણ—ઔરંગઝેબ કુરાનના વચન વારંવાર સંભારતો. પંડે વિદ્વાન હતો. શીખને મરેઠાનું જોર વધ્યું, અને રજપૂતો શત્રુ થયા, તેથી મોગલાઈ રાજ્યની પડતી આવી. તે ખાનગીમાં સાદો અને જાહેરમાં બબકાદાર રહેતો. તેને કોઈનો વિશ્વાસ નહોતો. મરતી વખતે વહાલા દીકરાઓને પણ તેણે પાસે રાખ્યા નહોતા. તેને ૫ દીકરા હતા—૧ મોઆજીમ ૨ આજીમ ૩ કામબક્ષ ૪ મહમૂદ અને ૫ મો અકબર.

૧૧ વખોડવા લાયક રીતો.—(૧) જજીયા વેરો તથા જત્રા વેરો નાખ્યો. (૨) હિંદુને સરકારી નોકરીમાંથી કાઢી મૂક્યા. (૩) હિંદુના વરઘોડા બંધ પાડ્યા. (૪) મેળા ને જત્રામાં વેચાતા માલપર બગાણું દાણુ લેવા માંડ્યું. (૫) હિંદુને વટલાવવા પ્રયત્ન કર્યો, વગેરે. આવી ધર્મોધ રીતથી મુસલમાન લોકો ઔરંગઝેબને મહાન પાદશાહ કહે છે !!

પ્રકરણ ૭ મું.

મુગલાઇ રાજ્યની પડતી. ૧૭૦૭-૧૮૫૬.

૭ બહાદુરશાહ-૧૭૦૭-૧૭૧૨-૫ વરસ. ઔરંગઝેબના મરણ વખતે તેના ત્રણ પુત્ર જીવતા હતા. સૌથી મોટા મોઆઝમ કાબુલમાં, આઝમ આગ્રામાં અને કામબક્ષ દક્ષિણમાં હતો. આગ્રામાં શંભાજીનો પુત્ર શાહુ આઝમના કબજામાં હતો, તેણે શાહુને મદદ કરવાની સરતે ૧૭૦૭ માં છોડી મૂક્યો. શાહુએ સતારામાં જઈને તારાબાઈ પાસેથી ગરેહી રાજ્ય ૧૭૦૮ માં લીધું, તેથી તારાબાઈએ કોલ્હાપુરમાં જૂદું રાજ્ય સ્થાપ્યું; તેના વારસ કોલ્હાપુરમાં હજી રાજ કરે છે.

મોઆઝમે કાબુલમાંથી ફ્રાન્સ સાથે આવી આઝમને આગ્રા આગળ હરાવી મારી નાંખ્યો, અને પોતે બહાદુરશાહ કે શાહુઆલમ નામ ધારણ કરી ગાદીએ બેઠો. કામબક્ષને ૧૭૦૮ માં હૈદરાબાદ (નીજમનું) આગળ હરાવી મારી નાંખ્યો. સિકંદર લોદીના વખતમાં ૧૫ માં સૈકામાં નાનકે સીખ ધર્મ ચલાવ્યો હતો; તેનું મત એ હતું કે હિંદુ મુસલમાનને સરખા ગણવા. પણ મુસલમાનોએ જીલગ કરવાથી ૧૬૦૬ માં સીખ લોકોએ બંડ કર્યું, અને ૧૬૭૬ માં ગુરૂ ગોવિંદે મુસલમાન સામે હથિયાર બાંધવા, ડાઢી મૂછ રાખવી, વાદળી રંગના લૂગડાં પહેરવાં, હિંદુનાં દેરાં ન તોડવાં, ગૌહત્યા ન કરવી વગેરે ઠરાવ કર્યા. મુસલમાનોએ ગુરૂગોવિંદને માર્યો, તેથી સીખલોકે ગુરૂબંદુના હાથ નીચે ૧૭૧૦ માં બંડ કર્યું, તેથી પાદશાહે શાહુની સાથે યોધ આપવાનું કબજા કરી સંધી કરી, તેમજ રજપૂતોની સાથે સલાહ કરી, એવામાં તે પાદશાહ ૧૭૧૨ માં મરણ પામ્યો.

૮ બહાદુરશાહ. ૧૭૧૨-૧૭૧૩-૧ વરસ. બહાદુરશાહને ચાર

પુત્રો હતા. ધણાખરા કુટુંબીઓને મારી વડો પુત્ર જહાંદારશાહ પોતાના વજીર જુલફિકારખાંની મદદથી ગાદીએ બેઠો. તેનો બ-
ત્રિજો ફરોકશિર ખચ્યો હતો, તેણે બહાર પ્રાંતના સૂબા સૈયદ હુસે-
ન તથા અલ્લાખાદના સૂબા સૈયદ અબ્દુલ્લા એ બે બાઈઓની
મદદથી ૧૭૧૩માં આગળ લડાઈ કરી જહાંદારશાહ તથા
તેના વજીરને માર્યા, અને પોતે ગાદીએ બેઠો.

૯ ફરોકશિર. ૧૭૧૩-૧૭૧૬-૬ વરસ. શીખના સરદાર બંદુ-
એ લાહોરથી દિલ્લી સુધી લૂટફાટ કરી તેથી મુસલમાનોએ ૧૭૧૬
માં તેને પકડી ઘાતકી રીતે માર્યા. એ પાદશાહ માંદો થયો ત્યારે તેનો
રોગ હેમીક્ટન નામે દાકતરે મટાડીને તેણે પાદશાહ પાસેથી કંપનીને
કેટલોક મુલક અપાવ્યો. એવી રીતે ઇંગ્લેન્ડ તથા મરેઠા રાજ્ય વધાર-
તા હતા, તેવામાં જ સૈયદ લાખચોની મદદથી પોતે ગાદીએ બેઠો
હતો, તેમની સાથે પાદશાહને આશુળનાવ થયો. એ વખતે હુસેન
દક્ષિણમાં હતો. તેણે મરેઠાને ચોથ આપવાની કબૂલત આપી, શા-
હના સરદાર ખાલાજી વિશ્વનાથને ૧૦૦૦૦ મરેઠાની ફૈજ સાથે દિ-
લ્લી તેડી લાવ્યો, અને એ બે લાખઓએ તે પાદશાહને મારી નાં-
ખ્યો. પછી એ સૈયદોએ પાદશાહી ફૂગના બે શાહજાદાઓને લાવીને
વારાફરતી ગાદીએ બેસાડ્યા. તેઓ (૧૦મા ને ૧૧મા) પાદશાહ થ-
યા, પણ મરણ પામવાથી ત્રીજો ખાળક મહમૂદશાહને ૧૭૧૬ માં
ગાદીએ બેસાડ્યો. એવી રીતે એ સૈયદો પોતાની મરજીમાં આવે
તેને પાદશાહ બનાવતા. તેથી તેમને ઇતિહાસમાં “પાદશાહ બ-
નાવનાર” કહેછે.

૧૨ મહમૂદશાહ ૧૭૧૬-૧૭૪૮-૨૬ વરસ. સને ૧૭૨૪ માં
અસોફજી સરદારે દક્ષિણ હૈદરાબાદમાં નવું રાજ્ય સ્થાપ્યું, તેનું ખીજું
નામ ચીનકીલીચખાં ને ત્રીજું નામ નિઝમુલ્મુલક હતું. તેના નામ

પરથી નિજમનું રાજ્ય કહેવાયછે; ત્યાં હજી પણ તેના બારસ રાજ્ય
કરેછે.

એ રીતે ૧૭૩૨ માં સાદતખાંએ અયોધ્યામાં રાજ્ય સ્થાપ્યું,
તે ૧૮૫૬ સુધી તેના વારસોને તાબે રહ્યું; પછી ઇંગ્લેન્ડે લઈ લીધું.
મુર્શિદકુલીખાંએ ૧૭૨૫ માં મુર્શિદાબાદમાં સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું.
નિજમને સજ્જ કરવા સારૂ હુસેન પાદશાહને લઈને દક્ષિણ ગયો.
રસ્તામાં હુસેનને કોઈએ મારી નાંખ્યો, તેથી તેના બાપ અબ્દુલ્લા-
એ નવો પાદશાહ ઉભો કર્યો. પાદશાહની પત્ની નિજમે સૈયદ અ-
બ્દુલ્લાને ૧૭૨૪માં શાહપુર આગળ હરાવ્યો અને માર્યો. અસોફ-
ખાને વજીરાત આપી, પણ પાદશાહ જીવાનીયાની સોબત કરતો ત-
થા રખાતના કબજામાં મોઢોર રાખતો, તેથી નિજમ વજીરાત છો-
ડી દક્ષિણમાં ગયો.

શાહુ રાજાના કારભારી પેશ્વા હતા, તેઓ જાતે બ્રાહ્મણ હતા.
મરેઠા રાજાની ગાદી સતારામાં હતી. પેહલો પેશ્વા બાલાજી વિશ્વનાથ થ-
યો, તેણે ૧૭૧૪ માં પુનામાં પોતાની ગાદી કરી. તે ૧૭૨૦માં મરણ
પામ્યો, તેથી તેનો પુત્ર બાજીરાવ પેશ્વા થયો. તે ધણો ડાહ્યા ને શૂરો
હતો. હિંદમાં સ્વતંત્ર મરેઠી બાદશાહી સ્થાપવા તેનો વિચાર હતો.
અસોફખાંએ બાજીરાવ સામે ખંડેરાવ ડાભાડેને ઉશ્કેર્યો, તેથી બાજી-
રાવે ખંડેરાવને મારી ગુજરાત તથા માળવા ૧૭૩૪ માં જીતી લીધાં
અને દક્ષિણની ચોંચ લીધી, તેથી નિજમ સામે આવ્યો, તેને ૧૭૩૬
માં ભોપાળ આગળ હરાવ્યો, અને બુદ્દેલખંડ જીતી લીધો. કુલાબા-
નો આંગરિઓ તથા જંજીરાનો સીદી ચાંચીઆનો ધંધો કરતા તેમને
હરાવી નમાવ્યા. પોર્ટુગીઝ પાસેથી સાદી તથા વસાઈ જીતી લીધાં.

એ વખતમાં ધરાનનો બાદશાહ નાદિરશાહ ૧૭૩૮ માં હિંદુ-
સ્તાન પર ચઢી આવ્યો, તેણે મહમૂદશાહને હરાવ્યો અને ૫૮ દિવસ

સુધી દિલ્હી શહેર લૂટ્યું ને બાળ્યું તથા ૩૦૦૦૦ ગાણુસોની કતલ કરી; વળી મયૂરાસન, કોહિનૂર અને રત્ન વગેરે ૩૨ કોડ રૂપિઆનું દ્રવ્ય લઈ ગયો.

એવામાં ૧૭૪૦ માં બાહુરાવ મરણ પામ્યો. તેના ચાર સરદારો બહાદુર હતા. તેમણે મોટાં રાજ્ય સ્થાપ્યાં. (૧) રાણોજી સિંધિયા, એણે ગ્વાલિયરમાં; (૨) મલારજી હોલ્કર, એણે ઇંદોરમાં; (૩) રઘુજી ભોંસલા, એણે ૧૭૫૩ માં વરાડમાં; (૪) પીલાજી ગાયકવાડ, તેણે ૧૭૩૧ માં વડોદરામાં રાજ્ય સ્થાપ્યું; તેમાં નાગપુરનું રાજ્ય ૧૮૫૩ માં ઇંગ્રેજો લઈ લીધું. બાકીના ત્રણ રાજ્યોમાં આજ પણ તેમના વારસો રાજ કરે છે.

પછી ૧૭૪૮માં નાદિરશાહનો સરદાર અહમદ દુર્રાની હિંદુસ્તાન પર ચડી આવ્યો, તેને શાહનવાઝ અહમદશાહે તથા સરદાર કમરુદ્દીને હરાવી પાછો દાદ્યો.

ત્યાર પછી પાદશાહ ૧૭૪૮માં મરણ પામ્યો, તેજ સાલમાં શાહુ રાજ તથા નિજમ પણ મરણ પામ્યા. શાહુની ગાદીએ રાજરામના પૌત્ર (શિવાજી બીજનો પુત્ર) રામરાજ બેઠો.

૧૩ અહમદશાહ ૧૭૪૮-૧૭૫૪-૬ વરસ. રોહીલા લોકે ૧૭૫૦ માં બંડ કર્યું, તેમને હરાવવા વજીર સફદરજંગ (સાદતખાનો પુત્ર) ગયો, પણ તે હારી પાછો આવવાથી મરેઠાની મદદ માગી. મરેઠાએ ૧૭૫૧ માં રોહીલાને હરાવ્યા, તેથી પાદશાહે મરેઠાને આઢિઆ પ્રાંત તથા બંગાળની ચોથ આપી. પછી ૧૭૫૨માં અહમદ દુર્રાની બીજવાર ચડી આવ્યો, તેને પંજાબ આપી પાછો દાદ્યો. સફદરજંગ સાથે અશુભનાવ થવાથી અસોફનના પૌત્ર હાજીઉદ્દીનને વજીરાત આપી, તેણે હોલ્કરની મદદથી પાદશાહને ૧૭૫૪ માં મારી નાંખ્યો. અને પાદશાહી ફૂળના કાષ્ટ માણસને ગાદી આપી, તેનું નામ આલમગી.

૨ બીજો પાડયું.

૧૪ આલમગીર બીજો. ૧૭૫૪—૧૭૫૯—૫ વરસ. અહમદ દુર્રાની પંજાબમાં પોતાનો સૂબો મૂકી ગયો હતો, તેને ધાજીઉદ્દીને કાઢી મૂક્યો, તેથી ૧૭૫૬ માં અહમદ દુર્રાની ત્રીજી વાર ચડી આવ્યો. દિલ્હી ને મથુરાં લૂટ્યાં, મૂર્તિઓ લાંગી ને પ્રબળે દુઃખ દીધું. પછી અહમદ દુર્રાની કોઇ રોહીલાને પાદશાહનો વજીર ઠરાવી પાછો મયો. ધાજીઉદ્દીને રઘુનાથરાવની મદદથી તેને કાઢી પોતે વજીર થયો. વળી પંજાબ પ્રાંત મરેઠાઓએ લઈ લીધો, તેથી અહમદ દુર્રાની ૧૭૫૯ માં ચોથી વાર ચડી આવ્યો, એટલે ધાજીઉદ્દીને પાદશાહને મારી નાંખ્યો, ૧૭૫૯.

૧૫ શાહુઆલમ બીજો—૧૭૫૯—૧૮૦૬—૪૭ વરસ. ધાજીઉદ્દીને આલમગીરની જગાએ શાહજાદા અલીધોરને શાહઆલમ બીજાના નામથી ગાદીએ બેસાડ્યો. ધાજીઉદ્દીને સૈયદોની પેઠે પોતાની મરજી પ્રમાણે પાદશાહ બદલ્યા, તેથી તેને પણ “પાદશાહ બનાવનાર” કહેણે.

આ વખતે મરેઠા લોકો બળવાન હતા. તેઓનો વિચાર આખા હિંદનું રાજ્ય હાથ કરવાનો હતો, તેથી તેમણે પંજાબ તથા દિલ્હી પોતાને કબજે લીધાં, તેથી અહમદ દુર્રાની ૧૭૬૧ માં પાંચમી વાર ચડી આવ્યો. તેની સામે થવા સાડ બાલાજી પેશ્વાએ જખરી તૈયારી કરી. પોતાના પિત્રાઈ ભાઈ ભાડનાહેબ (શીમનાજીના પુત્ર)ને પોતાના હીકરા વિશ્વાસરાવને તથા ગાયકવાડ, હોલ્કર અને સિંધિયાને ત્રણ લાખ માણસની મોટી ફાજ આપી મોકલ્યા; તેમની મદદે ભરતપુરનો જાટ સૂરજમલ વગેરે રજપૂતો ગયા હતા. અહમદ દુર્રાનીની ફાજ ૪૦૦૦૦ માણસની હતી. તેમની મદદે રોહીલા ને અયોધ્યાનો નવાબ આવ્યા હતા. ૧૭૬૧ માં પાણીપતના મેદાનમાં મોટું યુદ્ધ થયું. એ

હડાઇમાં બાઉસાહેબની મૂર્ખાઇથી એ લાખ માણસ, બાળ પોતે, વિશ્વાસરાત્ર, અને સિંધિયા વગેરે મરણ પામ્યા. આદમદ દુર્શની છેલ્લી જીત કરી સ્વદેશ ગયો, તે ફરી આવ્યોજ નહીં. મરેઠાનું જ્નેર ત્યાં રથી નરમ પડ્યું, અને ઇંગ્રેજ બળવાન થયા.

શાહઆલમે ૧૭૬૫ માં બંગાળા, બહાર, અને ઝાઢીયા પ્રાંત ઇંગ્રેજને આપ્યા; તે ૧૭૭૧ સુધી ઇંગ્રેજને તાબે રહ્યો. પછી ૧૭૮૬ માં ગુલામ કાદરે તેને આંધળો કર્યો, ત્યાર પછી ૧૮૦૩ સુધી સિંધિયાના કબજામાં રહ્યો; પછી ઇંગ્રેજ સરદાર લોર્ડ લેકે સિંધિયાને હરાવી ૧૮૦૩ માં પાદશાહને છોડાવ્યો, તે પાદશાહ ૧૮૦૬ માં મરણ પામ્યો.

૧૬ અકબર ખીજો. ૧૮૦૬—૧૮૩૭—૩૧ વરસ. તે માત્ર નામનો પાદશાહ હતો. તે ઇંગ્રેજના આશરથી ૩૭ વર્ષ ગાદી પર રહ્યો.

૧૭ મહમદ અહાદુરશાહ—૧૮૩૭—૧૮૫૮—૨૧ વરસ. એ અકબર ખીજનો પુત્ર હતો. તે મોગલ વંશનો છેલ્લો—સતરમો પાદશાહ હતો. તેની પછી કોઇ પાદશાહ થયો નથી. તે ઇંગ્રેજના કબજામાં હતો. ૧૮૫૭ના મોટા બળવામાં ઇંગ્રેજની સામે થવાથી તેના બે દીકરાને ઇંગ્રેજે મારી નાંખ્યા, ને તેને રંજુનમાં કેદ રાખ્યો, ત્યાં તે ૧૮૬૨ માં મરણ પામ્યો. મોગલ વંશ પૂરો થયો.

વંશાવળી.

૧ ગુજરાતના સ્વતંત્ર મુસલમાની પાદશાહો.

૧૪૦૩-૧૫૭૩-૧૭૦ વર્ષ.

નામ. બેટા. ઉઠયો. રાજ્ય ક્યું.

- ૧ મહમૂદશાહ ૧ લો—૧૪૦૩—૧૪૦૭—૪
 - ૨ મુજફ્ફરશાહ ૧ લો—૧૪૦૭—૧૪૧૧—૪
 - ૩ અહમદશાહ ૧લો—૧૪૧૧—૧૪૪૧—૩૦
 - ૪ મહમૂદશાહ ૨ જો—૧૪૪૧—૧૪૫૧—૧૦
 - ૫ કુતુબશાહ —૧૪૫૧—૧૪૫૬—૮
 - ૬ દાઉદશાહ —૧૪૫૬—૧૪૫૯—૧ માસ.
 - ૭ મહમૂદશાહ, ત્રીજો—૧૪૫૯—૧૫૧૩—૫૪
 - ૮ મુજફ્ફરશાહ ૨ જો—૧૫૧૩—૧૫૨૬—૧૩
 - ૯ સિકંદરશાહ —૧૫૨૬—૧૫૨૬—૦
 - ૧૦ મહમૂદશાહ ૪ થો —૧૫૨૬—૧૫૨૬—૦
 - ૧૧ બહાદુરશાહ —૧૫૨૬—૧૫૩૬—૧૦
 - ૧૨ મહમૂદશાહ ૫મો } —૧૫૩૬—૧૫૫૪—૧૮
(મહમૂદલતીયાખાં)
 - ૧૩ અહમદશાહ ૨ જો—૧૫૫૪—૧૫૬૧—૭
 - ૧૪ મુજફ્ફરશાહ ૩ જો—૧૫૬૧—૧૫૭૩—૧૨
- ૨ વડોદરાના ગાયકવાડની વંશાવળી.
- ૧ પિલાણ —૧૭૩૧—૧૭૩૨—૧
 - ૨ દાગાણ —૧૭૩૨—૧૭૬૯—૩૭
 - ૩ શિયાળની વતી ક. } ૧૭૬૯—૧૭૮૪—૧૫
તેહસિંહ.

૪ માનાજી	—૧૭૮૪—૧૭૯૨—૮
૫ ગોવિંદરાવ	—૧૭૯૨—૧૮૦૦—૮
૬ આણંદરાવ	—૧૮૦૦—૧૮૧૬—૧૬
૭ શિયાળજીજી	—૧૮૧૬—૧૮૪૭—૨૮
૮ ગણપતરાવ	—૧૮૪૭—૧૮૫૬—૬
૯ ખડેરાવ	—૧૮૫૬—૧૮૭૧—૧૫
૧૦ મલ્હારરાવ	—૧૮૭૧—૧૮૭૫—૪
૧૧ શિયાળરાવત્રીજી	૧૮૭૫—હાલ રાજ કરેછે.

ઘિજનીના રાજ્યો.

ઘિજની વંશ ૬૬૨—૧૧૮૬—૨૨૪ વરસ.

૧ અલમગીન	—૬૬૨— ૬૭૭—૧૫
૨ સખતગીન	—૬૭૭— ૬૯૭—૨૦
૩ સુલતાન ગહમૂદ	—૬૯૭—૧૦૩૦—૩૩
૪ મસાઉદ	—૧૦૩૦—૧૦૪૦—૧૦
૫ મોદુદ	—૧૦૪૦—૧૦૪૬—૬
૬ અબદુલહુસેન	—૧૦૪૬—૧૦૫૧—૨
૭ અબદુલરસીદ	—૧૦૫૧—૧૦૫૧—૭ માસ.
૮ ફરકમદ	—૧૦૫૧—૧૦૫૮—૭
૯ હમ્મીદ	—૧૦૫૮—૧૦૮૬—૩૧
૧૦ મસાઉદ જીજી	—૧૦૮૬—૧૧૧૪—૩૫
૧૧ અરસલાન	—૧૧૧૪—૧૧૧૮—૪
૧૨ બેહરામ	—૧૧૧૮—૧૧૫૨—૩૪

લાહોરની ગાદીઓ.

૧૩ ખુશરૂ	—૧૧૫૨—૧૧૫૬—૭
૧૪ ખુશરૂ મલેક	—૧૧૫૬—૧૧૮૬—૨૭

૨ ગોરી વંશ. ૧૧૫૨—૧૨૧૨—૬૦—૫૨સ.

- ૧ અલાઉદ્દીન —૧૧૫૨—૧૧૫૬—૪
- ૨ સૈફુદ્દીન (આરામ) —૧૧૫૬—૧૧૫૭—૧
- ૩ ગ્યાસુદ્દીન —૧૧૫૭—૧૨૦૨—૪૫
- ૪ શાહબુદ્દીન ગોરી —૧૨૦૨—૧૨૦૬—૪
- ૫ મહમૂદ —૧૨૦૬—૧૨૧૨—૬

દિલ્લીના બાદશાહોની વંશાવળી.

૧ ગુલામ વંશ. ૧૨૦૬—૧૨૯૦—૮૪ વરસ.

- ૧ કુતબુદ્દીન —૧૨૦૬—૧૨૧૦—૪
- ૨ આરામ —૧૨૧૦—૧૨૧૧—૧
- ૩ અલ્તમશ —૧૨૧૧—૧૨૩૬—૨૫
- ૪ રકનુદ્દીન —૧૨૩૬—૧૨૩૬—૭ માસ.
- ૫ રજીઆ બેગમ —૧૨૩૬—૧૨૩૬—૩
- ૬ મવજબુદ્દીન —૧૨૩૬—૧૨૪૧—૨
- ૭ અલાઉદ્દીન —૧૨૪૧—૧૨૪૬—૫
- ૮ નાસરુદ્દીન —૧૨૪૬—૧૨૬૫—૧૯
- ૯ ગ્યાસુદ્દીનખુલજન ૧૨૬૫—૧૨૮૭—૨૨
- ૧૦ કૈકુબાદ —૧૨૮૭—૧૨૯૦—૩

૨ ખીલજી વંશ ૧૨૯૦—૧૩૨૦—૩૦ વરસ.

- ૧ જલાલુદ્દીન —૧૨૯૦—૧૨૯૫—૫
- ૨ અલાઝીદ્દીન —૧૨૯૫—૧૩૧૫—૨૦
- ૩ ઉગર —૧૩૧૫—૧૩૧૬—૧
- ૪ મુબારક —૧૩૧૬—૧૩૨૦—૪
- ખુશરૂ —૧૩૨૦—૧૩૨૦—૫ માસ

૩ તવલખ વંશ. ૧૩૨૦—૧૪૧૪—૯૪ વરસ.

- ૧ ગ્યાસુદ્દીન —૧૩૨૦—૧૩૨૫—૫
- ૨ મહમૂદ તવલખ ગાંડો-૧૩૨૫—૧૩૫૧—૨૬
- ૩ શિરોબુદ્દીન —૧૩૫૧—૧૩૮૮—૩૭
- ૪ ગ્યાસુદ્દીનખીજો —૧૩૮૮—૧૩૮૯—૧
- ૫ અબુઅકર —૧૩૮૯—૧૩૮૯—૫ ગાસ.
- ૬ નાસરુદ્દીન —૧૩૮૯—૧૩૯૨—૩
- ૭ સિકંદર —૧૩૯૨—૧૩૯૨—૧૧૧ ગાસ.
- ૮ મહમૂદ ખીજો —૧૩૯૨—૧૪૧૨—૨૦
- ૯ સરદાર દોલતખાં-૧૪૧૨—૧૪૧૪—૨

૪ સૈયદ વંશ-૧૪૧૪—૧૪૫૦—૩૬ વરસ.

- ૧ ખીજરખાં.—૧૪૧૪—૧૪૨૧— ૭
- ૨ મુબારક. —૧૪૨૧—૧૪૩૩—૧૨
- ૩ મહમૂદ —૧૪૩૩—૧૪૪૩—૧૦
- ૪ અલાઉદ્દીન —૧૪૪૩—૧૪૫૦— ૭

૫ લોદી વંશ-૧૪૫૦—૧૫૨૬—૭૬ વરસ.

- ૧ બહિસોલખાં-૧૪૫૦—૧૪૮૮—૩૮
- ૨ સિકંદર. —૧૪૮૮—૧૫૧૬—૨૮
- ૩ હયાહીમ. —૧૫૧૬—૧૫૨૬—૧૦

૬ મોગલ વંશ-૧૫૨૬—૧૮૫૮—૩૩૨ વરસ.

- ૧ બાબર. —૧૫૨૬—૧૫૩૦—૪
- ૨ હુમાયુ. —૧૫૩૦—૧૫૫૬—૨૬

૭ સુર વંશ-૧૫૪૦—૧૫૫૬—૧૬ વરસ.

- ૧ શિરશાહ.—૧૫૪૦—૧૫૪૫—૫

- ૨ સલીમશાહ-૧૫૪૫-૧૫૫૩-૮
 ૩ આદિલશાહ-૧૫૫૩-૧૫૫૬--૩
 ૩ અકબર પેહલો. —૧૫૫૬-૧૬૦૫-૪૯
 ૪ જહાંગીર —૧૬૦૫-૧૬૨૭-૨૨
 ૫ શાહજહાં. —૧૬૨૭-૧૬૫૮--૩૧
 ૬ ઔરંગઝેબ
 (આલમગીર પેહલો. } ૧૬૫૮-૧૭૦૭-૪૯
 ૭ બહાદુરશાહ--૧૭૦૭-૧૭૧૨-- ૫
 ૮ જહાંદાર શાહ-૧૭૧૨--૧૭૧૩-- ૧
 ૯ ફરોકશિર —૧૭૧૩-૧૭૧૯--૬
 ૧૦-૧૧ બે નાનાં બાળકો-૧૭૧૯-૧૭૧૯--૦
 ૧૨ મહમૂદશાહ —૧૭૧૯-૧૭૪૮--૨૬
 ૧૩ અહમદશાહ —૧૭૪૮-૧૭૫૪--૬
 ૧૪ આલમગીર બીજો-૧૭૫૪-૧૭૫૯--૫
 ૧૫ શાહઆલમ બીજો-૧૭૫૯-૧૮૦૬--૪૭
 ૧૬ અકબર બીજો —૧૮૦૬-૧૮૩૭--૩૧
 ૧૭ મહમદ બહાદુરશાહ-૧૮૩૭-૧૮૫૮--૨૧

સતારાના મરેઠા રાજ્યોની વંશાવળી.

૧૬૬૪-૧૮૪૮-૧૮૪ વરસ.

- ૧ શિવાજી —૧૬૬૪-૧૬૮૦-૧૬
 ૨ શંભાજી —૧૬૮૦--૧૬૮૯--૯
 ૩ રામરામ —૧૬૮૯-૧૭૦૦-૧૧
 ૪ શિવાજી બીજો —૧૭૦૦-૧૭૦૮--૮
 ૫ શાહ —૧૭૦૮-૧૭૪૮--૪૦

૧	રાગરાજ	—૧૭૪૮—૧૭૭૭—૨૬
૭	શાહુ ખીજો	—૧૭૭૭—૧૮૧૮—૪૧
૮	ખાલા સાહેબ (પ્રતાપસિંહ)	—૧૮૧૮—૧૮૪૦—૨૨
૯	આપાસાહેબ. (શાહુ)	
		—૧૮૪૦—૧૮૪૮—૮

પુનાના પેશ્વાની વંશાવળી ૧૭૧૪—૧૮૧૮—૧૦૪

૧	ખાલાજી વિશ્વનાથ...	૧૭૧૪—૧૭૨૦—૬
૨	ખાજીરાવ પેહેલો ...	૧૭૨૦—૧૭૪૦—૨૦
૩	ખાલાજી ખીજો ...	૧૭૪૦—૧૭૬૧—૨૧
૪	માધવરાવ ...	૧૭૬૧—૧૭૭૨—૧૧
૫	નારાયણરાવ ...	૧૭૭૨—૧૭૭૩—૧
૬	સવાઇ માધવરાવ...	૧૭૭૪—૧૭૯૫—૨૧
૭	ખાજીરાવ ખીજો ...	૧૭૯૫—૧૮૧૮—૨૩

મુકાબલા.

૧ મહુમૂદ ધિજની ને મહુમૂદ ગોરી—જાને ધિજનીના ખાને દશાહ હતા. જાને જણે હિંદપર ચડાઈઓ કરી હતી. પેહેલાએ લૂંટફાટ કરવા, દેરાં તોડવાં અને હિંદુઓને વટાલાવવા સ્વારીઓ કરી, પણ ખીજાએ ભરતખંડમાં મુસલમાની રાજ્ય સ્થાપવા સ્વારીઓ કરી. જાને શૂરા અને લડવૈયા હતા, પરંતુ પેહેલો વિદ્યાપર પ્રીતિ રાખતો પણ ખીજો રાખતો નહોતો.

૨ રજાઆબેગમ અને ચાંદખીખી—જાને બહાદૂર મુસલમાન

માન સ્ત્રીઓ હતી. પેહેલી રાજકાજમાં ને ખીજી યુદ્ધકળામાં બહાદુર હતી. પેહેલી દિલ્હીની મુલતાના હતી અને ખીજી અહમદનગરનો રાજ્ય કારભાર કરતી.

અલાઉદ્દીન ખૂની ને મહમૂદ ગાંડો—જંને દિલ્હીના બાદશાહ શૂરા અને બહાદુર હતા. જંનેના વખતમાં રાજ્યનો ફલાવો ધણો થયો હતો. જંને નિર્દય ને ખુની હતા. પેહેલો અબણુ છતાં ડાહ્યો અને ખીજો વિદ્વાન છતાં ગાંડો હતો.

૪ ગ્યાસુદ્દીન તઘલખ ૧ લો, ફિરોજશાહ, અને શિરશાહ—ત્રણે દિલ્હીના પાદશાહ સારા અને રૈયતને સુખ આપનારા હતા. ગ્યાસુદ્દીન અને શિરશાહે જાત મેહનતથી રાજ મેળવ્યાં હતાં, પણ ફિરોજશાહ પોતાના કાકાની ગાદીએ બેઠો હતો. વળી જંને કરતાં ફિરોજશાહ લડાઈના કામમાં કાચો હતો.

૫ તૈમૂર અને નાદિર—તૈમૂર તાતારનો અને નાદિર ધરાનનો બાદશાહ હતો. પેહેલાએ ૧૩૯૮ માં અને ખીજાએ ૧૭૩૮ માં દિલ્હી પર ચડાઈ કરીને ખુબ લૂટશાટ કરી, તથા લોકોની કતલ કરી. જંને નિર્દય હતા.

૬ શાહખુદીન અને બાબર—જંનેએ હિંદમાં મુસલમાનની રાજ્ય સ્થાપ્યાં. જંનેલડવૈયા ને શૂરા હતા. શાહખુદીનને વિદ્યા પર પ્રેમ નહોતો. બાબર વિદ્વાન ને કવિ હતો. શાહખુદીન નિર્દય હતો.

૭ અકબરને ઔરંગઝેબ-મળતાપણું—જંને ભરતખંડના મોટા ને જગરા પાદશાહ હતા. જંનેએ રાજ વધાર્યું. જંનેએ સરખાં વરંસ રાજ કર્યું. જંને શૂરા બહાદુર, ચતુર, દઢ, ચંચળ અને રાજનીતિમાં સરખા હતા. **જૂદાપણું**—(૧) અકબર પોતાની અકલ સીધે રસ્તે વાપરી કામ કાઢી લેતો. પણ ઔરંગઝેબ પોતાની અકલ આડે

રસ્તે દોઝાવી કાગ કાઢી લેતો. (૨) અકબર ઉદાર, ક્ષમાવાન શરણે આવેલા શત્રુપર દયા રાખનાર હતો, ઔરંગઝેબ ધાતકી, જુલમી, ધર્મોપદ્રવ અને શરણે આવેલા શત્રુપર નિર્દયતા વાપરનાર હતો. (૩) અકબરે રજપૂતો સાથે દોસ્તી કરી રાજ્ય મજબૂત કર્યું. ઔરંગઝેબે રજપૂતો પર જુલમ કરી રાજ્યના દુસ્તગન કર્યા. (૪) અકબરે હિંદુ-પર લેવાતો જજીઆ વેરો ગાદી કર્યો, હિંદુઓને મોટી નોકરી આપી, ને બધા ધર્મનો શોધ કરાવી ગમે તે ધર્મ પાગવાની છૂટ આપી. ઔરંગઝેબે જજીઆ વેરો લેવા માંડ્યો. હિંદુઓને સરકારી નોકરી-માંથી દૂર કર્યા, ને હિંદુ ધર્મપર જુલમ ગુજાર્યો. (૫) અકબરને તમામ લોકો મહાન પાદશાહ ગણેછે. ઔરંગઝેબને પ્રકટ મુસલમાનોજ મહાન પાદશાહ ગણેછે.

૮ ઔરંગઝેબ અને શિવાજી—જંતે કપટી, યુક્તિવાન, બહા-દૂર, સ્વાર્થી, બુદ્ધિવાન અને સમય સૂચકતાવાળા હતા. રાજ વધાર-વામાં અને સાચવવામાં જંતે સરખા હતા. શિવાજી કરતાં ઔરંગઝેબ ધર્મોપદ્રવ ને કપટી હતો. ઔરંગઝેબ જેવો દુસ્તગન છતાં શિવાજીએ એ-નાજ વખતમાં રાજ મેળવ્યું એ શિવાજીની બહાદૂરી હતી.

આદિલશી રાજ્યની હકિકત.

હિંદના દક્ષિણ ભાગમાં અલાહાબાદની વખતમાં ૧૩૦૩થી મુ-સલમાની રાજ્યની સત્તા પ્રસરવા લાગી. મહમૂદ તખલખની પડતી વખતે ૧૩૪૭માં હસનગંજી (અદ્દરખાં) એ દક્ષિણમાં બળવો કરી કલબુર્ગમાં આદિલશીવંશનું સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું. એ હસનગંજી દિ-લીમાં કાંગો નામના આદિલખને ત્યાં ગુલામ હતો. આદિલખે તેને છૂટો કર્યો અને વચન આપ્યું કે “તું રાજ્ય પામીશ.” એ બલિષ્ઠ બંદુ

ખડવાથી કાંગેને બેલાવીને પોતાના ખજાનાનો ઉપરી બનાવ્યો. અને પોતાના ઘણીનું નામ રાખવા સારૂ આહાણી વંશ નામ પાડ્યું. તે વંશમાં ૧૮ રાજા થયા. તેમણે લગભગ ૧૭૮ વરસ રાજ્ય કર્યું. તેમની રાજધાની બેદર, કલબુર્ગ અને વરંગુળમાં હતી. તે રાજ્યને વિજયનગરના હિંદુ રાજ્યની મદદ હતી. પણ પાછળથી માંહોમાંહે કુસંપ થવાથી રાજ્યના પાંચ વિભાગ પડ્યા.

(૧) આદિલશાહી—૧૪૮૯માં આદિલશાહે વિજયપુરમાં ગાદી કરી. ૧૬૬૮માં ઔરંગઝેબે એ વંશની આખર આણી.

(૨) કુતુબશાહી—૧૫૫૨માં કુતુબશાહે ગોવળકોંડામાં રાજધાની કરી બહુ રાજ્ય સ્થાપ્યું. ઔરંગઝેબે ૧૬૬૮માં તેની આખર આણી.

(૩) નીજમશાહી.—૧૪૮૭માં મલિકઅહમદે અહમદનગર વસાવી ત્યાં ગાદી કરી. તે રાજ્યમાં આંદળીબી નામની બાહદૂર સ્ત્રી થઈ ગઈ છે. તથા મલિકઅંબર નામનો પ્રખ્યાત વજીર થયો હતો. તેણે દક્ષિણમાં જગાણધીની રીત બાંધી છે. શાહજહાંએ ૧૬૩૬માં એ રાજ્યની આખર આણી.

(૪) ઇમાદશાહી.—૧૪૮૪માં શાયહલાએ વરાડ હતી ઇલીયપુરમાં ગાદી કરી. પણ ૧૫૭૨માં નીજમશાહી સાથે જોડાઈ ગયું.

(૫) બરીદશાહી.—આહાણી વંશની રાજધાની બેદરમાં હતી. તેના છેલ્લા રાજાની નબળાઈથી અમીર બરીદે ૧૪૯૮માં બાદશાહ પદ ધારણ કર્યું. ઔરંગઝેબે ૧૬૫૭માં એ રાજ્યની આખર આણી.

પ્રખ્યાત લઘુઘો.

જગાનું નામ.....સાલ.....પરિણામ.

- (૧) પાણીપત ૧લી (કુશ્વેત) ઇ.પૂ. ૫૦૦૦... પાંડવોએ કૌરવોને હરાવ્યા
- (૨) ઝેલગ..... ઇ.સ. પૂ. ૩૨૭... સિકંદરે પૌરસને હરાવ્યો.
- (૩) કરાંચી..... ઇ.સ. ૭૧૨... ગદગદકારીને દાહીરને હરાવ્યો.
- (૪) વૈહિદગઢ... ઇ.સ. ૧૦૦૮... ગદમૂઢગિજનીએ અનંગપાળને હરાવ્યો.
- (૫) સોમનાથ... ઇ.સ. ૧૦૨૪... " " બીગદેવને હરાવ્યો.
- (૬) થાનેશ્વર... " ૧૧૯૧... પૃથુરાજે શાહમુદીન ગોરીને હરાવ્યો.
- (૭) પાણીપત ૨લી " ૧૧૯૩... શાહમુદીને પૃથુરાજને હરાવ્યો ને માર્યો.
- (૮) દિલ્લી..... " ૧૩૯૮... તૈમૂરે ગદમૂઢ તથાજને હરાવ્યો.
- (૯) પાણીપત ૩જી " ૧૫૨૬... ણાગરે ઈબ્રાહીમ લોદીને "
- (૧૦) સીક્રી..... " ૧૫૨૭... ણાગરે સંગ રાણાને "
- (૧૧) બકસાર..... " ૧૫૩૯... શિરશાહે હુમાયુને "
- (૧૨) કનોજ..... " ૧૫૪૦... " " "
- (૧૩) પાણીપત ૪થી " ૧૫૫૬... હુમાયુએ આદિલશાહેને "
- (૧૪) ચિત્તોડ..... " ૧૫૬૮... અકબરે હેમેસિંહને "
- (૧૫) અહમદનગર " ૧૫૬૪... આંદળીખીએ મુરાદને "
- (૧૬) કાશી..... " ૧૬૫૭... દારાએ સુખને "
- (૧૭) ઉજ્જન..... " ૧૬૫૮... ઔરંગઝેબ અને મુરાદે જસવ તસિંહને હરાવ્યો.
- (૧૮) આગ્રા ૧લી... " ૧૬૫૮... ઔરંગઝેબે દારાને હરાવ્યો.
- (૧૯) અલાહાબાદ... " ૧૬૫૮... " સુખને "
- (૨૦) અજમેર..... " ૧૬૫૯... " દારાને "
- (૨૧) આગ્રા ૨જી... " ૧૭૦૮... મોઆજમે આજમને "

- (૨૨) આગ્રા ૩૭..." ૧૭૧૩...કેરોકશિરે જહાંદારશાહને હરાવ્યો. "
- (૨૩) શાહપુર....." ૧૭૨૦...નિઝામે સૈયદ અબદુલ્લાને "
- (૨૪) ભોપાળ....." ૧૭૩૬...ખાજરાને અસોફખાંદને "
- (૨૫) કર્નાલ....." ૧૭૩૮...નાદિરશાહે મોગલોને "
- (૨૬) સરહિંદ....." ૧૭૪૮...અહમદશાહે અબદુલ્લીને "
- [૨૭] હદગીર....." ૧૭૬૦...મરેઠાએ નિઝામને "
- (૨૮) પાણીપત પરી" ૧૭૬૧... દુરાનીએ મરેઠાને "

મોટી સાલવારી (સાલગરો સિવાય).

- ખ.સ.પૂ. ૫૬—વિક્રમ રાજ થયો ને તેનો સંવત આલ્યો
- ઈ. સ. ૭૮—શાહિવાન થયો ને તેનો શક આલ્યો.
- " ૫૭૦.—મહમૂદ પેગંબર જન્મ્યો
- " ૬૩૨—મહમૂદ પેગંબર મરણ પામ્યો.
- " ૭૪૬—વનરાજે અણહિલવાડ પાટણ વસાવ્યું.
- " ૧૧૭૮—શાહખુદાને ભોળાખીમ ઉપર સ્વારી કરી
- " ૧૧૯૩—હિંદુસ્તાનમાં મુસલમાની રાજ્ય સ્થાપન થયું
- અને રજપૂત વંશનો હેલો રાજ પૃથુરાજ મુઝો.
- " ૧૧૯૫—કુતબુદ્દીને ગૂજરાત ઉપર સ્વારી કરી.
- " ૧૨૦૬—હિંદમાં પેહેલો મુસલમાની પાદશાહ કુતબુદ્દીન થયો.
- " ૧૨૩૧—અલ્તમશે માળવા છતી મહાકાળેશ્વરનું દેશંતોડયું.
- " ૧૨૬૭—અલાઉદ્દીને ખંભાત છત્યું ને મલેક કાકુર નામનો
- ગુલામ પકડાયો.
- " ૧૩૦૪—કરણ ધેલા પાસેથી અલાઉદ્દીને ગૂજરાત છતી
- મુસલમાની રાજ સ્થાપ્યું.

- ૯.સ. ૧૩૧૨—કાપુરે રામેશ્વર સૂધીનો મુલક જીત્યો.
- " ૧૩૪૭—હસનગંધુએ બ્રાહ્મણી વંશનું રાજ્ય સ્થાપ્યું.
- " ૧૩૯૮—તૈમુરે દિલ્લીપર સ્વારી કરી.
- " ૧૪૦૩—ગૂજરાતમાં મુસલમાની સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું.
- " ૧૪૧૨—અહમદશાહે અમદાવાદ વસાવ્યું.
- " ૧૪૫૬—આળેરે હિંદુસ્તાનમાં મુગલાઈ રાજ્ય સ્થાપ્યું.
- " ૧૪૩૫—હુમાયુએ ગૂજરાતના બહાદુરશાહને મંદેસર આ-
ગળા હરાવ્યો.
- " ૧૫૪૨—મોટા અકબર બાદશાહ ઉગરકોટમાં જન્મ્યો.
- " ૧૫૬૬—અકબરે આગ્રાનો કિલ્લો બંધાવી ત્યાં રાજધા-
ની કરી.
- " ૧૫૬૮—ઉદેનિગે ઉદેપુર વસાવ્યું.
- " ૧૫૭૩—મોટા અકબરે ગૂજરાત પ્રાંત જીત્યો.
- " ૧૬૦૦—અંગ્રેજલોકો હિંદમાં વેપાર કરવા આવ્યા, ટો-
ડરમલ તથા માનસિંહે યુસફજી લોકોના સરદાર
જલાલને મારી તેમને તાબે કર્યા.
- " ૧૬૧૧—જહાંગીર નૂરજહાંને પરણ્યો. અંગ્રેજ લોકો વે-
પાર કરવા સાર સુરતમાં કોઠી નાંખી.
- " ૧૬૨૭—શિવાજી જન્મ્યો.
- " ૧૬૩૯—અંગ્રેજે મદ્રાસ વેચાતું લાઇ ત્યાં વેપારની કો-
ઠી નાંખી.
- " ૧૬૬૮—મુંબઇ ખેટ અંગ્રેજને મળ્યો.
- " ૧૭૨૪—નિમ્નમુલ્કમુલ્કે હૈદરાબાદમાં સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું.
- " ૧૭૩૧—પિલાજીએ વડોદરામાં ગાદી કરી.
- " ૧૭૩૨—સાદતખાંએ અયોધ્યામાં સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું.

- ધ.સ. ૧૭૩૮—નાદીરશાહે હિંદુસ્તાન પર ચડાઈ કરી.
- " ૧૭૫૭—ગુજરાતમાં છેલ્લો સુખો જીત્યામદમાં થયો તેની પાસેથી મરેઠાઓએ રાજ્ય લઈ લીધું.
- ૧૭૬૧—પાણીપતની છેલ્લી ને પાંચમી મોટી લડાઈ થઈ, તેમાં અહમદ દુરાનીએ મરેઠાનો ધાણ કાઢ્યો.
- ૧૭૬૫—ગંગાના, બહાર, ઝોઢીઆ ને ઉત્તર સિરકાર પ્રાંત અંગ્રેજોને મળ્યા.
- " ૧૮૦૦—સુરતના નવાબ પાસેથી સુરત લઈ ખાલસા કર્યું.
- " ૧૮૦૧—વાવ્ય પ્રાંત અંગ્રેજોને અયોધ્યાના નવાબ પાસેથી મળ્યો.
- " ૧૮૧૮—પેશવાનું રાજ્ય અંગ્રેજો ખાલસા કર્યું તથા અમદાવાદ લીધું.
- " ૧૮૧૯—મે માસની તા. ૨૪મીએ મહારાણી વિક્ટોરીયા જન્મ્યા.
- " ૧૮૩૭—પોતાના કાકાની ગાદીએ મહારાણી બેઠાં.
- " ૧૮૪૩—સિંધ અંગ્રેજો ખાલસા કર્યો.
- " ૧૮૪૮—સતારા અંગ્રેજો મરેઠા પાસેથી લીધું.
- " ૧૮૪૯—પંજાબ અંગ્રેજો ખાલસા કર્યો.
- " ૧૮૫૩—વરાડ ને નાગપુર અંગ્રેજોને મળ્યાં.
- " ૧૮૫૬—અયોધ્યા ત્યાંના નવાબ પાસેથી અંગ્રેજો લઈ લીધો.
- " ૧૮૫૭—હિંદુસ્તાનમાં મોટું યંડ થયું.
- " ૧૮૫૮—મહારાણી વિક્ટોરીયાએ હિંદના રાજ્યની લગાગ કંપની પાસેથી પોતાના હાથમાં લીધી; દિલ્લીનો અને મોગલવંશનો છેલ્લો પાદશાહ મહમૂદ બહાદુરશાહ યંડમાં સામેલ હોવાથી તેનું રાજ્ય લઈ લીધું. મોગલ વંશની સમાપ્તિ થઈ.

- ” ૧૮૬૧—પંચગહાલ જીલ્લો અંગ્રેજને મળ્યો.
 ” ૧૮૮૬—બ્રહ્મદેશ અંગ્રેજે તાજે કર્યો.

હિંદ ઉપર થયેલા પરદેશી હુમલા.

- (૧) સિરિયાના રાજા નૈનસની રાણી સેગિરામીસ ઈ.સ.પૂ. ૨૨૦૦ માં ચડી આવી.
- (૨) મિસર દેશનો સિસોત્રીસ પાદશાહ ચડી આવ્યો.
- (૩) ઇરાનનો દારા રાજા ઈ.સ.પૂ. ૫૧૮માં ચડી આવ્યો.
- (૫) ગ્રીસનો મહાન સિકંદર ” ૩૨૭માં ઈરાન જીતી હિંદપર ચડી આવ્યો, ને જલમ (હૈદ્રાસીસ) નદી આગળ પંજગના રાજા પૌરસને હરાવી પોતાના દેશમાં ગયો.
- (૫) આક્રમીયન લોકે ઇ.સ.પૂ. ૧૮૧થી કટલીક ચડાઈઓ પંજગપર કરી.
- (૬) સિથિઅન લોકે ઇ.સ.પૂ. ૧૦૦થી હુમલા કરેલા જણાય છે.
- (૭) મહમૂદ કાસીમે ઇ.સ. ૭૧૨માં સિંધ પર ચડાઈ કરી ત્યાંના દાહીર રાજાને માર્યો.
- (૮) સગકતગીને ઇ.સ. ૯૭૭માં પંજગપર ચડાઈ કરી.
- (૯) મહમૂદ ગિજની ૧૦૦૧થી ૧૦૨૪ સૂધીમાં હિંદપર ૧૭ સ્વા-રી કરી પુષ્કળ દ્રવ્ય લઈ ગયો.
- (૧૦) શાહબુદ્દીન ગોરીએ ઇ.સ. ૧૧૭૬થી ૧૧૯૫ સૂધીમાં હિંદપર નવ સ્વારીઓ કરી મુસલમાની રાજ્ય સ્થાપ્યું.
- (૧૧) તાતાર દેશનો મોંગલ રાજા જંઘિસખાં ઇ.સ. ૧૨૧૮માં અફઘનિસ્તાનના વખતમાં પંજગ સૂધી ચડી આવ્યો હતો.
- (૧૨) મુગલ લોકે ઇ.સ. ૧૨૯૭થી ૧૩૦૪ સૂધીમાં અલાઉદ્દીન ખુનીના વખતમાં ૭ હુમલા કર્યા. તેમાં ૧૨૯૮માં પુતલુધખાં ઠેઠ દિલ્લી સૂધી આવ્યો હતો.

- (૧૩) તૈમુર ઇ.સ. ૧૩૯૮માં મહમૂદ તખલખ હેલ્લાના વખતમાં ચડી આવી લૂટ અને કતલ ચલાવી પાછો ચાલ્યો ગયો.
- (૧૪) બાબરે ઇ.સ. ૧૫૨૬માં ઇબ્રાહીમ લોદીપર ચડાઇ કરી. તેણે દિલ્લીમાં ગાદી કરી મોગલ રાજ્ય સ્થાપ્યું.
- (૧૫) પોર્તુગીઝ, અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ લોકો વેપાર અર્થે હિંદમાં આવ્યા. તેઓ માંહેમાંહે લડ્યા. તેમાં અંતે અંગ્રેજ લોકો આખા ભારતખંડના ધણી થયા.
- (૧૬) નાદિરશાહ ઇ.સ. ૧૭૩૮માં મહમૂદશાહના વખતમાં ચડી આવ્યો. તે પુષ્કળ લૂટ મેળવી સ્વદેશ ગયો.
- (૧૭) અહમદ દુરાનીએ ઇ.સ. ૧૭૪૭—૧૭૫૨—૧૭૫૬—૧૭૫૯ અને ૧૭૬૧માં પાંચ ચડાઇઓ કરી.

ઇતિહાસ ભણવાના ફાયદા.

સ્મરણ શક્તિ વધે છે. રાજ્ય પ્રભુ વચ્ચેનો સંબંધ સમજાય છે. પાછલાં રાજ્યોની હાલત કેવી હતી, કાયદા કેવા હતા, રૈયત સુખી હતી કે દુઃખી વગેરે સમજાય છે. વળી એથી માણસ સદગુણી અને રાજનીતિ બાણનાર થાય છે. જગતમાં કેવી રીતે રહેવું તે ઇતિહાસ શીખવે છે. ઉદાહરણ સાથે ઇતિહાસ બોધ આપે છે. હનુરો વિચારવા જેવી વાતો ઇતિહાસથી આવડે છે. ગર્વ તૂટે છે. ઈશ્વર તરફ પરમ બાવ ઉત્પન્ન થાય છે. મન પ્રફુલ્લિત રહે છે. શાંતી વળે છે. નમ્રતા આવે છે, પરોપકાર સૂઝે છે.

ઇતિહાસના પ્રશ્નો.

(૧) ઇતિહાસ એટલે શું?

જૉ—આગલા કાળમાં કયા કયા રાજ્યો થયા. તેમણે કેવી રીતે રાજ્ય ચલાવ્યું. તેમણે શાં શાં મોટાં કામ કર્યાં. લોકની રિયતિ કે-

વી હતી વગેરે જાણવું તેનું નામ ઇતિહાસ અથવા ઇતિહાસ
એટલે જૂની વાત જે પ્રમાણે થતી હોય તેજ પ્રમાણે કહેવી તે.

(૨) પ્રાચીન ને અર્વાચીન ઇતિહાસ ક્યારથી ગણાય છે?

ઉ૦—તેરમા સૈકા અગાજીનો ઇતિહાસ તે પ્રાચીન અને ત્યાર
પછીનો ઇતિહાસ અર્વાચીન જાણવો.

(૩) ઈ. સ. પૂર્વે કયા કયા મોટાં રાજ્યો હતાં? તેમના કાયદા કેવા
હતા? અને તે વખતની રૈયતની સ્થિતિ કેવી હતી?

(૪) મુસલમાની ને જૈન ધર્મ ચલાવનારા કયે સાલમાં થયા?

(૫) સંવત, શક, સન, અને હિજરી એ શું છે? તે કોણે ને ક્યા-
રે ચલાવ્યા?

(૬) મહમૂદ ગીજનીએ કેટલી સ્વારીઓ ને કયે સાલમાં કરી?

(૭) મહમૂદ ગોરીએ " " " " " " ?

(૮) મહમૂદ ગોરીએ ચડાઈ કરી તે વખતે હિંદમાં રજપૂત રા-
જ્યો કેટલાં, કયાં અને કયે જાતનાં હતાં? તે રાજ્યોમાં કુ-
સંપ થવાનું કારણ શું?

(૯) ગૂજરાતની ગાદીએ કયા વંશનો કયો છેલ્લો રજપૂત રાજા
થયો? તેનું રાજ કોણે, ક્યારે ને શી રીતે જત્યું?

(૧૦) પાણીપત અને આગ્રાની કેટલી લડાઈઓ, કયે સાલમાં, કો-
ની કોની વચ્ચે થયે, તેમાં પરિણામ શું આવ્યું?

(૧૧) હિંદુસ્તાનનો પેહેલો મુસલમાની પાદશાહ કોણ ગણાય?

(૧૨) હિંદુસ્તાનમાં પેહેલું મુસલમાની રાજ્ય કોણે સ્થાપ્યું? ક્યારે
અને કેવી રીતે?

(૧૩) કયા કયા મુસલમાન પાદશાહોએ રાજ્ય વધાર્યું?

(૧૪) હિંદુસ્તાનમાં કયા કયા વંશના પાદશાહો થયા, તે બધા વંશ
ક્યાંથી ક્યાં સૂધી આવ્યા, તેમાં જબરા રાજા કયાં થયાં, અને

સૌથી વધારે તથા ઓછાં વરસ કયો વંશ ચાલ્યો ?

(૧૫) કયા કયા પાદશાહોના વખતમાં વજીરોનું જોર હતું ?

(૧૬) કયા કયા પાદશાહોના વખતમાં પરદેશી હુમલા કર્ષ સાલમાં થયા, તે લખો ?

(૧૭) રૈયતને સુખ થાય એવાં પરાપકારી કાગ કયા પાદશાહોએ કર્યા ?

(૧૮) મરેઠી ને પેશ્વાઈ રાજ્યની આખર કોણે કષ સાલમાં આણી ? અને તેની હાલ કષ કર્ષ શાખાઓ છે ?

(૧૯) ગાયકવાડ, સિંધિયા, હોલ્કર ને નિજમના રાજ્યના મૂળ પુરૂષ કયા ?

(૨૦) ગુલામ, ખીલજી, તખલખ, મોગલ, ગૂજરાતના સ્વતંત્ર પાદશાહો, મરેઠા, પેશ્વા ને ગાયકવાડની વંશાવળી લખો ?

(૨૧) દક્ષિણ દેશ પ્રથમ કોણે ને કયારે જીત્યો તથા તે પછી કયા કયા પાદશાહોએ જીત્યો હતો ?

(૨૨) બ્રાહ્મણી વંશનો સ્થાપનાર કોણ, કર્ષ સાલમાં, ને તેના ફાંટા કયા કયા પડ્યા ?

(૨૩) ગૂજરાત પ્રાંત કોણે કોણે કષ કષ સાલમાં જીત્યો, અને કષ કષ સાલમાં કોણે કોણે સ્વતંત્ર કર્યો ?

(૨૪) ફકીરી ચાલનો કયો પાદશાહ હતો ને તેના રાજ્યમાં ખણી રણી કોણ હતું ?

(૨૫) મહમૂદ ગાંડો અને અલાઉદ્દીન ખુની શા ગાંડે કહેવાય છે ?

(૨૬) સોમનાથનું દેડું કોણે કોણે કષ કષ સાલમાં તોડ્યું ?

(૨૭) મહાકાળેશ્વરનું દેડું કોણે તોડ્યું ?

(૨૮) ખીલજી, તખલખ, મોગલ, સુરવંશ, મરેઠી રાજ્ય ને પેશ્વાઈ રાજ્ય કોણે કર્ષ સાલમાં કેવી રીતે સ્થાપ્યાં ?

(૨૯) ચૌરંગજીતને શિવાજીનો મુકાબલો કરો ?

(૩૦) અકબર ને ઔરંગઝેબની રાજનીતિ લખો ?

(૩૧) મુગલાઈ રાજ્યનો પાયો મજબૂત કરનાર કોણ ને રાજ્ય મજબૂત કયા કયા કારણથી થયું? તથા મુગલાઈ રાજ્ય તૂટવાનાં કારણ કયાં ને તે શાથી ઉત્પન્ન થયાં ?

(૩૨) અકબરના વજીરના નામ લખો? તે વજીરો શાથી પ્રખ્યાતછે?

(૩૩) હિંદુઓ અકબરને વખાણે છે ને ઔરંગઝેબને વખોડે છે તેનું કારણ શું?

(૩૪) કયા મોગલ બાદશાહોના વખતમાં તેમના શાહજાદાઓએ ખંડ કર્યાં ?

(૩૫) ઔરંગઝેબ શા હકથી ગાદી પર આવ્યો? બ્યાઝી હક કોનો હતો ?

(૩૬) બાદશાહ બનાવનાર કોણ કોણ વજીર થયા, ને એવાં નામ શાથી પડ્યાં ?

(૩૭) મુસલમાન બાદશાહોમાં કયા સારા, કયા નહારા, કયા નબળા ને કયા જોરાવર થયા ? તેમ કહેવાનું કારણ શું ?

(૩૮) રામ, કૃષ્ણ, પાંડવ, કૌરવ, સિકંદર, અશોક, વિક્રમ, શાળીવાહન, ભોજ, પ્રતાપસંહ, સગ, કૃત્તો, મંડળીક, કાળીદાસ, ચંદ્રગુપ્ત અને કરણધેનો એમના વિષે શું જાણો છો?

(૩૯) મહમૂદ કાસીમ, કાકુર, બાજીરાવ, મહોબતખાં, માનસિંગ, ભગવાનસિંગ, ટોડરમલ, ખીરખાન, અબુલફઝલ, ફૈઝ, બહેરામ, હેમુ, પિલાણ, અસોદ્ધ, મલારજી, રાણોજી, શિવાજી, દુર્ગાદાસ એમની હકીકત લખો ?

(૪૦) રજાખેગમ, ચાંદખીખી, નૂરજહાં, તારાબાઈ એમની હકીકત કહો ?

(૪૧) જલમ, સોમનાથ, કનોજ, ઉજ્જન, મદેસર, ભોપાળ, સીકરી બકસાર, હલદીઘાટ, એ લડાઈઓ કઈ સાતમાં, કોની વચ્ચે અને પરિણામ શું થયું ?

- (૪૨) ઇ.સ.પૂ. ૩૨૭—૫૬—ઇ.સ. ૫૭૦-૧૧૯૩-૧૨૦૬-૧૨૧૮
૧૩૦૪-૧૩૪૭--૧૩૬૮-૧૪૧૨-૧૫૨૬-૧૫૭૩-૧૬૨૭
૧૬૬૪-૧૭૨૧-૧૭૪૮ એ સાલોમાં શા શા બનાવ બન્યા ?
- (૪૩) વેદ કેટલા, સૂતો કેટલી, મહાભારત ને રામાયણમાં શી હકી-
કત છે તથા તે અંથો બનાવનાર કોણ? એ બે પુસ્તકોનો કયા
પાદશાહે કોની પાસે ફારસીમાંથી તરજુમો કરાવ્યો?
- (૪૪) દિલ્લીનું રાજ્ય સૌથી નળણું કોના વખતમાં થઇ ગયું હતું?
- (૪૫) કુતુબુદ્દીન, ગ્યાસુદ્દીન તઘલખ ૧લો, શિરોજશાહ, સુરવંશનો
સલીમશાહ, અકબર, શાહજહાં એમના કરેલા કામમાંથી કયાં
કામ આજ સૂધી રહેલાં છે?
- (૪૬) અકબરે કયા દેશો જીત્યા, કય સાલમાં, અને તેમાં કયા સ-
રદારો હતા?
- (૪૭) શાહજહાંએ કયા કયા મકાન બંધાવ્યાં છે?
- (૪૮) અકબરની વખાણવા લાયક રીતો તથા ઐરંગઝેબની વખો-
ડવા લાયક રીતો લખો?
- (૪૯) શાહજહાંએ કય નવી રીત દાખલ કરવાથી પોતાને દુઃખ થયું?
ઉં પોતાના દીકરાઓને મોટા સૂળા બનાવ્યા તેથી છેવટે તેઓ
સામા થયા; અને તેનું મોત કેટલાનામાં થયું?
- (૫૦) અકબર, જહાંગીર, શાહજહાં અને ઐરંગઝેબના રાજ્યની પે-
દાશ કેટલી હતી? અને એ ચારેના વખતમાં દક્ષિણમાં કોની
કોની સાથે લડાઇ થઈ?
- (૫૧) ઐરંગઝેબે કયા કયા મૂલક કય કઈ સાલમાં જીત્યા ને કોની
કોની સાથે લડાઇઓ થઇ?
- (૫૨) શીખ ધર્મની ઉત્પત્તિ કયારે થઇ, ધર્મનો હેતુ શો? તેમજ એ
લોકોને કોની કોની સાથે લડાઇઓ થઇ?
- (૫૩) અયોધ્યા, જંગાળા, બહાર, ઓદીઆ, ઉત્તર સિરફાર, કર્ણાટક,
વાયવ્યપ્રાંત, સિંધ, પંજાબ, સત્તારા, વરાડ, એ મુલકો આઝેબને
શી રીતે મળ્યા?

કાઠીઆવાડ ઇલાકાની ભૂગોળ વિદ્યા.

સુધારા વધારા સાથે ખીજી આવૃત્તિ હમાશુજી બહાર પડી. એમાં ધાતો અને ડીક્ટેક્શન (શબ્દો) પણ આપેલા છે. બહુજી ઉપયોગી થઈ પડી છે. નહીં ગમે તો ચોપડીઓ બેત્રાશક પાછી લેવામાં આવશે. કિંગ્મત દર નક્કીના બે આના, પણ એક રૂપિયાની રાખે તો અદાર પ્રત. પચાસ રાખે તો એક રૂપિયાની વીસ પ્રત મુજબ. ૭૫ રાખે તો બાવીશ પ્રત મુજબ, અને ૧૦૦ રાખે તો ૨૪ પ્રત મુજબ આપવામાં આવશે. પોસ્ટેજ ગાફ. વેલ્યુપેએનલ પાકી-ટથી મોકલાશે. જોઈએ તેમણે સત્વર મંગાવી લેવી.

 જાળકની ગમ્મતની ખાતર એમાં કબાણા પણ આપવામાં આવ્યા છે. જોઈએ તેમણે આ ચોપાનીયાની ઓફિસમાંથી મંગાવી લેવી.

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળ વિદ્યા.

આઠમી આવૃત્તિ.

ગુજરાતના વાઘેલા વંશ સુધીના ઇતિહાસ સાથે સુધારેલી પ્રગટ થઈ છે. આ ચોપડી કેટલી ઉપયોગી હશે તે અગારે કહેવું નથી. કેગકે એની આઠમી આવૃત્તિ થઈ એજ તમને મુંગો ને મનગાનતો ઉત્તર આપશે. ભૂગોળ વિદ્યાની સાથે ઇતિહાસ આપવાથી “એક પંથ અને બે કામ” થયેલ છે. છૂટક નક્કીની કિંગ્મત સવા બે આના રાખ્યા છે પણ સાગરી રાખનારને એક રૂપિયાની અગિઆર પ્રત અને પોસ્ટેજ ગાફત. બે રૂપિયા કરતાં વધારે રાખો તો દર પ્રતનો પ્રકત સવા આનો, પોસ્ટેજ ગાફત. ગ્રાફકેએ વેલ્યુપેનલથી તુરત આ ચોપાનીયાની ઓફિસમાંથી મંગાવી લેવી.

ભૂમિતિ પ્રકાશ.

ભાગ ૧ લો.

વ્યાખ્યા, પત્યક્ષ પ્રમાણ, રિવદ્ધ પક્ષ, પ્રતિષ્ઠા અને અધરૂ પ્રશ્નોત્તર સહિત ગુજરાતી છઠ્ઠા અને ઈંગ્રેજી બંન્ના ધોરણના વિદ્યાર્થીઓ તેમજ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં દાખલ થવાની ઉમેદ રાખનારાઓને અતિ ઉપયોગી છે. દર નકલના ચાર આના, પણ એકરૂપિયાની રાખો તો પાંચ પ્રત, પોસ્ટેજ મફત.

પિંગળનો સાર.

પણ અગારા તરફથી પ્રગટ થઇ ચૂક્યો છે. કિંમત દર નકલના જે પૈસા પણ દસ નકલના રાખનાર પાસેથી દર પ્રતનો ફક્ત એક પૈસો !! સરતું બાકું અને પિંગળના સારની યાત્રા છઠ્ઠા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓ માટે ! આ વાત કાણ ચક્રશે? દોડો મારા દોસ્ત એક પૈસામાં શું વિસાત છે? આગળથી કિંમત મોકલશે તોજ પિંગળના સારની પધરાગણી થશે? નજીવી રકમપર મનીઓર્ડર શીના જે આના નજ પાલવે તો?

સંધી પ્રકરણ.

ગુજરાતી પાંચમા અને છઠ્ઠા ધોરણ માટે. જોઇએ તો જે પૈસા દર પ્રતના ગણીને આ પત્રની ઓફિસમાંજ મોકલાવવા. વધારે તે શું કહીએ? જોઇએ હવે કાણ ગૃહસ્થો કેટલી નકલ ખરીદેછે? ખપાવેછે? કાગળ આવ્યાથી જાણીશું? અત્યારે તો રામ રામ—

પુરુષોત્તમ કાહાતજી ગાંધી લીખડો—કાઠીયાવાડ.

“સુબોધપ્રકાશ” ઑફીસમાં વેચવાનાં પુસ્તકો.

નાગ.

પોસ્ટેજ સાથે કિંગત.

યોગ કૌસ્તુભ	રૂ. ૧—૪—૦
શંકર દિગ્વિજય ગુજરાતી ભાષાંતર	૪—૬—૦
રાંદોરઆ કૃત ઇંગ્રેજી ગુજરાતી ડિક્શનેરી.	૨—૧૦—૦
ચતુરસિંહ પ્રવાસ	૧—૬—૦
કંબુસનાં કર્મની કહાણીઓ...	૦—૬—૦
ગિત્રતા વિષે નિબંધ	૦—૬—૦
મોતીની માળા...	૦—૬—૦
હસાહસ ભાગ ૧ લો	૦—૬—૬
હસાહસ ભાગ ૨ જો	૦—૬—૦
વાંચવા લાયક વાતો	૧—૬—૦
સ્વાભાવિક ધર્મ...	૦—૧૦—૦
દસપત સતશહી	૦—૭—૬
બાળ કેળવણી રીતી	૦—૧૨—૦
પૃથુરાજ ચોહાણ	૧—૧—૦
ઉદ્યોગથી શાયદા—આળસથી નુકશાન	૦—૬—૦
નાડીજ્ઞાન ભાષાંતર	૦—૮—૦
દ્વિજ આન્હિક...	૧—૧—૦
કૌતકમાળા અને બોધ વચન...	૧—૧૫—૦
ભાર્તૃહરિ ત્રણે શતકનું ગુજરાતી ભાષાંતર	૧—૬—૦
અમૃત સાગર, પ્રતાપ સાગર, વૈદક ગ્રંથ...	૪—૬—૦
શુદ્ધ વર્ણન	૦—૧૧—૦
શાળોપયોગી દેશીનામું	૦—૬—૬

ગુજરાતી વહેગ...	૦—૨—૦
નવલ વિનય	૦—૪—૬
સમસ્યા સંગ્રહ...	૦—૪—૬
શિવગિતા બાપાંતર	...	---	૧—૧—૦
સો વર્ષનું પંચાંગ	૨—૧—૦
નંદ જત્રીશી ગદ્યમાં	૦—૩—૦
ગાસિક સાર સંગ્રહ પુસ્તક ૧ હું	૧—૦—૦
ગાસિક સાર સંગ્રહ પુસ્તક ૨ જું	૧—૦—૦
ગાસિક સાર સંગ્રહ પુસ્તક ૩ જું	૧—૦—૦
ગાસિક સાર સંગ્રહ પુસ્તક ૪ થું	૧—૦—૦
કવિતા વિલાસ પુસ્તક ૧ હું...	૦—૧૧—૦
કવિતા વિલાસ પુસ્તક ૨ જું	૦—૧૦—૦
ગિરધર કૃત રાગાયણ	૧—૧૦—૦

એ સિવાય, કાઠિયાવાડની ભૂગોળ વિદ્યા, મુંબાઈ છલાકાની ભૂગોળ વિદ્યા, ભરતખંડની ભૂગોળ વિદ્યા, પૃથ્વીની ભૂગોળ વિદ્યા, ગુજરાતી ચોથા ધોરણ માટે મુસલમાની રાજ્યનો ઇતિહાસ, ભૂમિતિ પ્રકાશ વગેરે અનેક પ્રકારના શાળાપયોગી પુસ્તકો અમારી ઓફિસમાંથી ગળશે.

પુરુષોત્તમ કહાનજી ગાંધી.

અધિપતિ—“સુબોધ પ્રકાશ” છત્યાદિ.

લીંખડી. કાઠિયાવાડ.

